

Masarykova univerzita v Brně
Ekonomicko-správní fakulta

Sociální politika
Distanční studijní opora

Mirka Wildmannová

Brno 2005

Socrates
Grundtvig

Tento projekt byl realizován za finanční podpory Evropské unie v rámci programu SOCRATES - Grundtvig.

Za obsah produktu odpovídá výlučně autor, produkt nereprezentuje názory Evropské komise a Evropská komise neodpovídá za použití informací, jež jsou obsahem produktu.

This project was realized with financial support of European Union in terms of program SOCRATES - Grundtvig.

Author is exclusively responsible for content of product, product does not represent opinions of European Union and European Commission is not responsible for any uses of informations, which are content of product.

Sociální politika

Vydala Masarykova univerzita v Brně

Ekonomicko-správní fakulta

Vydání první

Brno 2005

© Mirka Wildmannová, 2005

ISBN 80-210-3657-5

Identifikace modulu

Znak

- KVSOP0

Název

- Sociální politika

Určení

- Pro výuku kombinovanou formou s výraznými distančními prvky
Program: Veřejná správa v odvětvích veřejného sektoru
Studijní program: Hospodářská politika a správa
Obor: Veřejná ekonomika a správa

Garant/autor

- Ing. Mirka Wildmannová, Ph.D.

Cíl

Vymezení cíle

Milí a vážení kolegové,

dostává se vám do rukou distanční opora "Sociální politika". Sociální politika zaujímá v moderní společnosti nesporně prioritní místo, neboť se od ní právem očekává, že poskytne předpoklady, podmínky, impulsy a motivaci pro rozvoj každého jedince a tím i prosperity celé společnosti. Sociální politika je zaměřena k tomu, co moderní teorie označuje za "sociální kapitál". Zájem o sociálněpolitická témata sílí, a to nejen mezi těmi, kdož se sociální politikou profesně zabývají, ale i mezi odborníky různých odlišných profesních zájmů. V neposlední řadě sílí i zájem ze strany laické veřejnosti, neboť sociálněpolitická opatření jsou vetkána do života a osudů nás všech. Proto samozřejmě sílí i potřeba znalostí o tomto oboru, neboť propojenost sociálních souvislostí s takřka všemi oblastmi života společnosti je a bude trvalá. Poučení v tomto textu mohou nalézt ti, kteří se nejen profesně zabývají sociálněpolitickou problematikou v praxi, ale i ti, kteří se s ní chtějí seznámit z vlastního poznávacího zájmu. Kurz navazuje na předmět "Základy sociální politiky" a "Sociologie". Taktéž má přímou návaznost na odvětví veřejného sektoru, který je vyučován v kurzu "Ekonomika veřejného sektoru".

Kurz vám poskytne informace:

- o jednotlivých oblastech sociální politiky, o systému, nástrojích a legislativním zakotvení;
- o možných koncepcích, které je možné implementovat do současného systému sociální politiky;
- o aktuálních změnách, ať už dílčích, či systémových.

Dovednosti a znalosti získané po studiu textu

Po absolvování kurzu byste měli být schopni orientovat se v sociálním systému ČR, v mechanismech, na kterých je sociální politika postavena. Na základě znalostí z textu byste měli být schopni analyzovat jednotlivá odvětví sociální politiky a popř. navrhnout opatření vedoucí k efektivnímu fungování systému. Tyto praktické dovednosti můžete využít nejen na odborné půdě, ale i v běžném životě.

Časový plán

Časová náročnost

- prezenční část 4 hodiny
- samostudium 40 hodin
- POT 11 hodin

Celkový studijní čas

- 55 hodin

Harmonogram

Únor:

- 4. týden úvodní přednáška, obeznámení se s kurzem a s požadavky, zadání témat a zdrojů pro samostudium a zadání témat pro zpracování POT - 2 hodiny

Březen:

- 1. týden samostudium (kapitola 1, sociální politika, sociální zabezpečení) - 6 hodin
- 2. týden samostudium (kapitola 2, důchodové pojištění) - 7 hodin
- 3. týden samostudium (kapitola 3, 4, nemocenské pojištění, státní sociální podpora) - 6 hodin
- 4. týden samostudium (kapitola 5, 6, sociální pomoc, zdravotní politika) - 7 hodin

Duben:

- 1. týden samostudium (kapitola 7, 8, rodinná politika, bytová politika) - 5 hodin
- 2. týden tutoriál - přednáška k samostudiu, diskuse k problémovým otázkám - 2 hodiny
- 3. týden samostudium (kapitola 9, 10, vzdělávací politika, politika práce a zaměstnanosti) - 6 hodin
- 4. týden samostudium (kapitola 11, budoucí trendy v rozvoji sociální politiky ČR) - 3 hodiny

Květen, červen:

- písemná zkouška

Způsob studia

Jelikož probíraná tematika je značně rozsáhlá a neustále se mění a vyvíjí, je předkládaný text pouze systémovou orientací v dané problematice. Dozvíte se zde základní složení systému, způsob financování, kompetence zainteresovaných státních i nestátních orgánů, legislativní zakotvení, ale vzhledem ke stále se měnícím ekonomickým i sociálním podmínkám v národním hospodářství reaguje i sociální politika. Je nutno také sledovat aktuální legislativu a navrhované změny. Proto je nutné podle odkazů v textu a taktéž z doporučené literatury některé aktuální změny ještě dostudovat. V rámci zadané POT budete mít za úkol věnovat se určitému zadání - problému aktuálně a pokusit se i o možná řešení.

Tento předmět přímo navazuje na předmět "Základy sociální politiky", ve kterém jste identifikovali a definovali sociální problémy. Tento předmět přináší již konkrétní nástroje, které se snaží odstranit, zmírnit či tlumit tato sociální rizika.

Studijní pomůcky

- Povinná literatura:
 - KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI Publishing, s. r. o., 2002.
- Doporučená literatura:
 - BRDEK, M. a kol. *Trendy v evropské sociální politice*. Praha: ASPI Publishing, s. r. o., 2002.
 - Sociální zabezpečení, úplné znění předpisů. Ostrava: Sagit, 2002.
 - DURDISOVÁ, J. a kol.: *Sociální politika, materiály k seminářům*. Praha: VŠE, 1999.
 - MAREŠ, P. a kol. *Dávky sociálního státu, nastavení systému - jeho ekonomická i sociální efektivita*. Brno: FSS MU, 2001.
 - www.mpsv.cz

Vybavení

- PC
- CD-Rom
- Internet
- Software Microsoft Office

Návod práce se studijními texty

Výuka předmětu je v souladu s charakterem distančního vzdělávání, tzn. že těžiště studia je v samostudiu a v samostatném vyhledávání daných ukazatelů na www stránkách a v knihovně v aktuální podobě. Distanční studijní opora je základním studijním textem pro kurz Sociální politika a zároveň vaším průvodcem tímto předmětem. Ve studijní opoře naleznete za každou kapitolou otázky k zamyšlení, které si zpracujete, abyste si sami vyhodnotili, jak jste porozuměli textu a co jste si zapamatovali. Ke konzultacím budete moci využívat konzultační hodiny. Současně dle časového rozvrhu budete v průběhu semestru zpracovávat POT podle tématu, které si v úvodní hodině po konzultaci s přednášející zvolíte. POT odevzdáte v písemné podobě vyučující na katedru veřejné ekonomie. Po úspěšném ohodnocení vaší POT se budete moci přihlásit ke zkoušce na vyhlášených termínech.

Obsah

Stručný obsah

Kapitola 1

Sociální politika, sociální zabezpečení

Kapitola se zaměřuje na základní principy, cíle a objekty sociální politiky. Vymezuje několik definic sociální politiky a identifikuje základní funkce, na kterých je sociální politika založena.

Dále vás tato kapitola seznámí se třemi základními pilíři sociálního zabezpečení. Sociální zabezpečení patří k základním nástrojům sociální politiky. Pozornost je věnována základním modelům sociálního zabezpečení, které se používají jak v tradičních sociálních státech, tak ve státech liberálních.

Kapitola 2

Důchodové pojištění

Tato kapitola si klade za cíl vás seznámit s velmi diskutovanou složkou sociálního zabezpečení. Seznámí vás se systémem důchodového zabezpečení, s možnostmi financování a s možnými variantami důchodové reformy. Analyzuje též důchodovou reformu ve vybraných zemích.

Kapitola 3

Nemocenské pojištění

Cílem této kapitoly je seznámit vás se základní strukturou dávek nemocenského pojištění, s dávkovou konstrukcí a s poskytováním dávek.

Kapitola 4

Státní sociální podpora

Kapitola se zaměřuje na systém dávek státní sociální podpory. Definiuje jednotlivé dávky, dávkovou konstrukci a způsob financování. Seznámíte se se strukturou životního minima a jednotlivými částkami.

Kapitola 5

Sociální pomoc

Tato kapitola přináší definici a strukturu dávek posledního pilíře sociálního zabezpečení - sociální pomoci. Tato kapitola definuje pět základních nástrojů sociální pomoci a také se stručně zabývá nejdůležitějším nástrojem - sociálními službami.

Kapitola 6

Zdravotní politika

Kapitola popisuje základní typy zdravotnické systému, systém zdravotní péče a úlohu státu, financování zdravotní péče a všeobecné zdravotní pojištění.

Kapitola 7

Rodinná politika

Tato kapitola úzce navazuje na sociální zabezpečení - na zabezpečení rodin s dětmi. Seznámí vás také se systémem podpory rodin s dětmi ve světě a s faktory ovlivňujícími vývoj rodinné politiky.

Kapitola 8

Bytová politika

V této kapitole se seznámíte s vývojem a stavem bytového fondu v ČR, s nástroji bytové politiky a vybranými programy podpory bydlení v ČR.

Kapitola 9

Vzdělávací politika

Tato kapitola definuje politiku vzdělání, reformní změny a základní vzdělávací soustavu v ČR. V této kapitole byste měli zachytit reformní změny, kterými prochází jednotlivé stupně vzdělání.

Kapitola 10

Politika zaměstnanosti

Kapitola se zaměřuje na jednotlivá specifika trhu práce, interpretuje druhy nezaměstnanosti a zároveň ekonomické a sociální důsledky nezaměstnanosti. Definiuje nástroje aktivní a pasivní politiky nezaměstnanosti.

Kapitola 11

Budoucí trendy v rozvoji sociální politiky ČR

Cílem této kapitoly je postihnout pravděpodobné budoucí trendy v rozvoji sociální politiky ČR, reaguje na možné změny v orientaci sociálního státu, definuje sociální soudržnost a zabývá se změnami v sociálním zabezpečení v ČR po vstupu do EU.

Úplný obsah

1. Sociální politika, sociální zabezpečení	15
1.1 Základní principy sociální politiky	16
1.2 Cíle sociální politiky	17
1.3 Objekty a subjekty sociální politiky	17
1.4 Funkce sociální politiky	17
1.5 Sociální zabezpečení	18
1.6 Modely sociálního zabezpečení	20
Principy koncepce sociálního zabezpečení	21
1.7 Minulý vývoj sociálního zabezpečení	22
1.8 Vývoj po roce 1989	23
1.9 Struktura sociálního zabezpečení v ČR	24
Jednotlivé systémové součásti sociálního pojištění	24
2. Důchodové pojištění	29
2.1 Sociální události	30
Starobní důchod	30
Plný invalidní důchod	32
Částečný invalidní důchod	33
Vdovský a vdovecký důchod	33
Sirotčí důchod	34
Souběh nároků na důchody a jejich výplatu	35
2.2 Možnosti financování důchodového systému	35
2.3 Fungování a reformy důchodového zabezpečení ve vybraných zemích	36
Země s existující fondovou složkou nebo plně fondovým systémem důchodového zabezpečení	39
Země střední Evropy po důchodové reformě	44
2.4 Pozitiva pro ČR	47
2.5 Některá východiska důchodové reformy v ČR	48
Vývoj důchodového systému v ČR	48
Základní principy kladené na reformní kroky	52
2.6 Penzijní připojištění	57
Dávky penzijního připojištění	58
3. Nemocenské pojištění	61
3.1 Zabezpečení v nemoci	62
3.2 Dávky nemocenského pojištění	63
Nemocenské	63
Podpora při ošetřování člena rodiny	63
Vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství	63
Peněžité pomoci v mateřství	63
3.3 Dávková konstrukce	63
3.4 Poskytování dávek nemocenského pojištění	64
4. Státní sociální podpora	67
4.1 Životní minimum - základní prvek systému státní sociální podpory	68
4.2 Dávky státní sociální podpory	70

Přídavek na dítě	70
Sociální příplatek	71
Příspěvek na bydlení	72
Příspěvek na dopravu	72
Rodičovský příspěvek	72
Zaopatřovací příspěvek	73
Dávky péstounské péče	73
Porodné	73
Pohřebné	73
4.3 Financování státní sociální podpory	74
5. Sociální pomoc	77
5.1 Sociální pomoc	78
5.2 Metody sociální pomoci	79
5.3 Formy sociální pomoci	79
Sociálně-právní ochrana	79
Finanční výpomoc	81
Příspěvek na živobytí	81
Půjčka na živobytí	81
Sociální služby	81
6. Zdravotní politika	85
6.1 Zdraví a zdravotní politika	86
6.2 Faktory ovlivňující zdravotní stav obyvatelstva	86
6.3 Zdravotnické systémy	87
6.4 Systém zdravotní péče a úloha státu v tomto systému	88
6.5 Financování zdravotní péče	89
6.6 Problematika spojená s utvářením nového systému zdravotní péče v ČR	89
Všeobecné zdravotní pojištění - zdroj financování zdravotní péče v ČR	90
7. Rodinná politika	93
7.1 Systémy podpory rodin ve světě	94
7.2 Faktory ovlivňující vývoj rodinné politiky	95
7.3 Transformace rodinné politiky v České republice	95
8. Bytová politika	99
8.1 Bydlení a bytová politika	100
8.2 Vývoj a stav bytového fondu v ČR	100
8.3 Bytová politika v ČR	102
Východiska bytové politiky	102
Nástroje bytové politiky	103
Vybrané programy podpory bydlení v ČR	103
9. Vzdělávací politika	107
9.1 Vzdělání, vzdělávání, kvalifikace	108
9.2 Vzdělávací politika	109
9.3 Vzdělávací politika v ČR	110
Období před r. 1989	110

Období po roce 1989	110
9.4 Vzdělávací soustava v České republice	111
Předškolní výchova	111
Základní školství	111
Střední školství	111
Vyšší odborné školy	111
Vysoké školy	112
Celoživotní vzdělávání	112
10. Trh práce a politika zaměstnanosti	113
10.1 Specifika trhu práce	114
10.2 Interpretace nezaměstnanosti	115
10.3 Ekonomické a sociální důsledky nezaměstnanosti	116
10.4 Politika zaměstnanosti	116
Aktivní politika zaměstnanosti	118
Pasivní politika zaměstnanosti	118
Trh práce a politika zaměstnanosti v ČR v 90. letech	119
11. Budoucí trendy v rozvoji sociální politiky ČR	121
11.1 Pravděpodobné trendy v sociální politice na počátku nového tisíciletí	122
11.2 Koordinace informačního systému v poskytování dávek státní sociální podpory po vstupu do EU	123

Úvod

Cílem kurzu je seznámit se s procesy tvorby a realizace sociální politiky, věnovat se jednotlivým dílčím sociálním politikám, jejich konkrétním opatřením, zejména jejich smyslu a důsledkům pro životní podmínky jedinců i sociálních skupin a celkovou prosperitu společnosti. Kurz se zaměřuje na základní problémy sociální politiky nejen jako vědní disciplíny, ale i jako praktické činnosti. Mnohé jak v oblasti teorie, tak i v oblasti praxe zůstává ve světě i u nás nedořešeno a různě interpretováno. Proto nelze také očekávat vždy jednoznačné poznatky a odpovědi na sociálně politické otázky, mimo jiné i proto, že sociální politika je vždy systémem živým, reagujícím na své společenské - vnitřní i vnější - okolí. Řada problémů je vysvětlována a interpretována spíše problémově a předpokládá samostatný a přemýšlivý postoj.

Kurz klade hlavní důraz na samostudium, vyhledávání aktuálních ukazatelů a následnou ekonomickou a sociální analýzu problému. Praktická cvičení a POT mají za úkol pochopit různé dimenze a podmínky chování klientů v různých oblastech sociální politiky

Na konci kurzu byste se měli samostatně pohybovat v obraze aktuální struktury sociální politiky s jejími podstatnými relevantně trvalými znaky. Vzhledem k tomu, že opatření, jejich rozsah, výše a jiné parametry se často a poměrně rychle mění, je nutné doplňovat studiem aktuální odborné, zejména časopisecké literatury, právních norem, nařízení apod.

- **Základní principy sociální politiky**
- **Cíle sociální politiky**
- **Objekty a subjekty sociální politiky**
- **Funkce sociální politiky**
- **Sociální zabezpečení**
- **Modely sociálního zabezpečení**
- **Minulý vývoj sociálního zabezpečení**
- **Vývoj po roce 1989**
- **Struktura sociálního zabezpečení v ČR**

1

Sociální politika, sociální zabezpečení

Cíl kapitoly

Cílem kapitoly je vykonat stručný exkurs do sociální politiky, které se budeme věnovat celý semestr. Z předchozího kurzu (tj. kurz "Základy sociální politiky") si zopakujeme cíle, principy, objekty a subjekty, funkce a nástroje sociální politiky. Jelikož tato kapitola je opakováním, je nutno doplnit případné znalostní nedostatky ze základní i doporučené literatury.

Dále se seznámíte s podstatou sociálního zabezpečení, s jeho strukturou, funkcemi, prvky, principy. Dozvíte se také, jaký byl systém sociálního zabezpečení v minulosti a které zásadní kroky bylo potřeba učinit pro zrealizování reformy sociálního zabezpečení. Tento krátký exkurs nás uvede do problematiky sociálního zabezpečení, která je náplní následujících kapitol.

Časová zátěž

- Studium - 6 hodin, POT - 11 hodin.

1.1 Základní principy sociální politiky

Vymezit sociální politiku je poněkud obtížný problém. Pojem "sociální politika" není v literatuře jednoznačně definován.

Sociální politika jako celek představuje určitý systém s vnitřními vazbami i s vazbami na své společenské okolí a jsou jí vlastní i určité společné znaky.

Problematikou pojetí sociální politiky se zabývá řada autorů, u kterých se můžeme setkat s rozmanitými vymezeními sociální politiky.

Například Ottův naučný slovník vymezuje sociální politiku jako "praktickou snahu, aby společenský celek by uspořádán co nejideálněji".

Pod sociální politikou se často chápe snaha po zdokonalení způsobu života. Prof. Engliš za sociální politiku považuje "...praktické snažení, aby společenský celek byl vypěstěn a přetvořen co nejideálněji. Hybným perem sociální politiky není milosrdenství, nýbrž spravedlnost a společenská účelnost."

Sociální politika směřuje k ovlivňování sociální reality. Přitom musí respektovat určité základní principy, které jsou pro ni určující. Pro volbu základních principů, myšlenkových postupů, mají význam tzv. sociálněpolitické doktríny. V evropském regionu se nejčastěji setkáváme s liberalistickými myšlenkami, s křesťanským sociálním učením a demokratickým socialismem.

Liberalismus staví na osobní svobodě a individuální odpovědnosti. Funkčnost sociální politiky je posuzována podle jejího vztahu k ekonomické efektivnosti. Nepodporuje solidaritu státu a redistribuční procesy. Křesťanské sociální učení vychází z křesťanské filozofie. Uznává nerovnost, ale nepovažuje každou za žádoucí a spravedlivou. Určující je odstranění bídy, proto zdůrazňuje význam sociálních transferů, dobročinných a charitativních aktivit. Demokratický socialismus staví na silném veřejném sektoru, rozsáhlém přerozdělování a solidarismu. Je v protikladu k liberalismu, protože silně zdůrazňuje rovnost.

Základní principy
sociální politiky

Základní principy, které jsou pro sociální politiku považovány za typické, jsou:

- princip sociální spravedlnosti
- princip sociální solidarity
- princip subsidiarity
- princip participace.

1.2 Cíle sociální politiky

Sociální politiku chápeme jako určitou společenskou činnost, která směřuje k ovlivňování sociální reality. Touto činností se stát snaží prosazovat určité cíle.

Základním cílem sociální politiky musí být vytvoření lidsky důstojných podmínek života a zajištění rovných příležitostí všem. Zajištění rovných příležitostí znamená zejména zajistit rovný přístup ke vzdělání a zdravotní péči apod. Tento obecný cíl sociální politiky je dlouhodobý a má svá vývojová stadia, v jejichž průběhu se také mění jeho kvalita. Tento cíl lze dále dekomponovat do řady dílčích cílů.

Celý proces tvorby, formulace, vytyčování i naplňování cílů je značně konfliktní. To vyplývá z různých názorů a postojů mezi subjekty i objekty sociální politiky. Dalším důvodem je rozdíl mezi cíli a disponibilními zdroji.

1.3 Objekty a subjekty sociální politiky

Objekty sociální politiky jsou ti, kterým jsou opatření sociální politiky určena a na něž jsou orientována. Pod pojmem objekty tedy rozumíme všechny obyvatele, ať již jako jednotlivce, nebo určité sociální skupiny.

Subjekty jsou ti, kdo mají zájem, vůli, schopnosti, předpoklady, možnosti a prostředky k určité sociální činnosti či chování a kdo takové činnosti a chování může iniciovat a naplňovat. Subjekty můžeme strukturovat na subjekty státní, nestátní apod. Významným subjektem, který do značné míry určuje pojetí, obsah, cíle a úkoly sociální politiky v daném časovém období a společnosti, je stát. Stále většího významu nabývají nadnárodní instituce (např. UNESCO, Mezinárodní úřad práce apod.).

K subjektům sociální politiky patří:

- stát a jeho orgány
- zaměstnavatelé a firmy
- zaměstnavatelské, zaměstnanecké a odborové orgány
- regiony, místní komunity, obce, občanské organizace a iniciativy
- církve
- občané, rodiny, domácnosti.

Subjekty sociální politiky

V současnosti je snaha o posílení úlohy nestátních a netržních subjektů v sociální politice včetně jedince. Role nestátních netržních subjektů v sociální politice je ve vyspělých zemích obvyklá, u nás je spíše v počátcích.

1.4 Funkce sociální politiky

Funkce sociální politiky spolu vzájemně souvisejí, působí komplexně a vztahují se k velice rozmanitým objektům: k člověku jako pracovní síle, k člověku ve stavu nouze, k rodině, k pacientovi apod.

Existují různé funkce sociální politiky. Nejčastěji jsou uváděny funkce:

■ ochranná funkce

Tato funkce má řešit již vzniklé sociální události, kdy jedinec či sociální skupina je znevýhodněna ve vztahu k ostatním. Jde o funkci historicky nejstarší, která tvoří tradiční a stabilní prvek sociální politiky.

■ preventivní funkce

Usiluje o předcházení nepříznivým sociálním vlivům a situacím (chudoba, nezaměstnanost, zdravotní poškození apod.). Snahou je, aby k těmto nežádoucím situacím vůbec nedocházelo.

Funkce sociální politiky

■ stimulační funkce

Posláním stimulační funkce je podporovat, podněcovat, vyvolávat žádoucí sociální jednání jednotlivců a sociálních skupin jak v oblasti ekonomické, tak i mimo ni.

■ homogenizační funkce

Homogenizační funkci jde o dosahování určité stejnorodosti v uspokojování základních životních potřeb především cestou poskytování stejných životních šancí a odstraňováním nebo zmírňováním neodůvodněných rozdílů mezi lidmi. Nejzřetelněji se homogenizační funkce projevuje např. v sociální pomoci nízkopříjmovým skupinám obyvatelstva, jimž je opatřeními sociální politiky dorovnáván příjem do výše společensky uznaného standardu.

■ distribuční a redistribuční funkce (resp. rozdělovací a přerozdělovací funkce)

Tato funkce je jednou z nejsložitějších a současně nejvýznamnějších funkcí. Těžiště této funkce spočívá v modifikaci prvotního rozdělování, v přerozdělení toho, co již jednou bylo nedokonale či "nespravedlivě" rozděleno trhem. Přerozdělováním se zmírňuje výchozí nerovné postavení lidí v té míře, kterou společnost uznává za žádoucí. Přerozdělovací funkce se konkrétně uskutečňuje prostřednictvím daní a transferů.

1.5 Sociální zabezpečení

Sociální zabezpečení je považováno za nejdůležitější nástroj, jímž se realizuje sociální politika státu. Sociální zabezpečení je poměrně mladou institucí a jako ustálená organizace se začalo konstituovat na přelomu 19. a 20. století. Avšak některé prvky, z nichž se potom vyvinul systém sociálního zabezpečení, se objevily daleko dříve. Byly to například podpůrné spolky tovaryšů, které mimo jiné zavazovaly členy spolku k přispívání pro práce neschopné členy spolků a pozůstalých. V České republice byl již v roce 1854 položen základ pro samostatné hornické pojištění.

Moderně organizované sociální pojištění se objevuje v Německu ve druhé polovině 19. století během vlády německého kancléře Bismarcka. Soustava sociálního pojištění zahrnovala nemocenské (1883), úrazové (1884), invalidní pojištění a pojištění starobní (1889).

Sociální zabezpečení je prostředkem k uskutečňování úloh a cílů sociální politiky a pojem sociálního zabezpečení znamená **soubor právních norem, institutů, institucí a vztahů, jejichž úkolem je předcházet možným sociálním rizikům, odstraňovat nepříznivé následky, které vzniknou jedincům v důsledku stanovených sociálních událostí, a vytvářet tak příznivé podmínky pro všestranný sociální rozvoj člověka.**

Jiná definice chápe sociální zabezpečení jako soubor institucí, zařízení a opatření, jejichž prostřednictvím a pomocí se uskutečňuje předcházení, zmírňování a odstraňování následků sociálních událostí občanů.

Sociální zabezpečení je též systém náhodných a mimořádných zdrojů zabezpečujících stabilitu a přiměřenou minimální úroveň sociální jistoty a sociální suverenity.

Ve světě je celá soustava sociálního zabezpečení postupně doplňována do určitého standardního rozsahu, který je dán tím, že jde vždy o určitý soubor povinných opatření v oblastech zabezpečení.

Oblasti sociálního zabezpečení

Sociální zabezpečení se liší charakterem, formou, cíli i vymezeným okruhem sociálních událostí. Zatímco v užším pojetí sociálního zabezpečení se omezuje jen na jeho určité části, např. pouze na důchodové zabezpečení, sociální služby apod., v širším pojetí lze zahrnout do sociálního zabezpečení následující oblasti:

- péče o zdraví (léčebná i preventivní)
- zabezpečení při dočasné neschopnosti pro nemoc a úrazy
- zabezpečení matek v případě těhotenství a mateřství
- pomoc při výchově dětí v rodině

- zabezpečení při invaliditě
- zabezpečení ve stáří
- zabezpečení rodinných příslušníků a pozůstalých
- zabezpečení v nezaměstnanosti.

Sociální zabezpečení lze také definovat jako systém náhradních (mimořádných) zdrojů, zabezpečujících relativní stabilitu, přiměřenou minimální úroveň sociálního zabezpečení a sociální suverenity těmito formami:

- a) sociálními příjmy - na principu pojištění i prostými dávkami
- b) sociálními službami, např. informačními, poradenskými a navazujícími službami - např. pečovatelská služba apod.
- c) sociálními azyly.

Mezi organizace působící na poli sociálního zabezpečení v mezinárodním měřítku patří Hospodářská a sociální rada OSN, Mezinárodní organizace práce (MOP), celá řada nevládních organizací, jako Mezinárodní asociace sociálního zabezpečení (MASZ) a jiné organizace, jejichž činnost se omezuje pouze na některé aspekty sociálního zabezpečení, např. Mezinárodní sdružení sociálních škol, profesní organizace nebo církevní sociální instituce.

Systém sociálního zabezpečení je strukturován **do tří základních pilířů:**

Pilíře sociálního zabezpečení

- **sociální pojištění**, kterým občané nebo skupiny občanů odkládají část své spotřeby pro případ budoucí nejisté sociální události, je výrazem sociální odpovědnosti občanů k sobě a své rodině, ať vnučené (povinné pojištění), nebo dobrovolné,
- **státní sociální podpora**, kterou jsou občané povinně státem zabezpečeni pro případ státem uznané sociální události, je výrazem sociálního přerozdělení (redistribuce) a státem organizované solidarity od vysokopříjmových rodin k nízkopříjmovým a od bezdětných k rodinám s dětmi,
- **sociální pomoc**, která je občanům v nouzi poskytovaná sociálním subjektem k uspokojení jejich potřeb v rozsahu, který považuje za nezbytný nebo přiměřený, je výrazem sociální solidarity nebo přesněji dobročinnosti (filantropie).

Základními obecnými prvky pro zkoumání adekvátních funkcí soustavy sociálního zabezpečení v jejich konkrétních podmínkách jsou:

1. objekty sociálního zabezpečení, tedy občané a jejich skupiny
2. subjekty sociálního zabezpečení, tedy orgány a instituce, kterými společnost organizuje ochranu svých občanů proti standardně uznávaným rizikům
3. determinanty, které ovlivňují sociální zabezpečení a od kterých pak určují volbu a použití různých nástrojů sociální politiky.

Determinanty můžeme rozčlenit do více skupin:

- a) **ekonomické determinanty**; rozsah sociálního zabezpečení ovlivňuje zejména velikost a dynamika vytvořených zdrojů, ekonomický růst, inflace;
- b) **společensko - politické determinanty**; úloha státu v sociální oblasti. Pro sociálně orientovaný stát je charakteristický rozsáhlý a jednotný systém sociálního zabezpečení s vysokou mírou redistribuce;
- c) **demografický vývoj**; je potřebné sledovat vývoj populace i z dlouhodobého hlediska, aby systém sociálního zabezpečení byl schopen finančně krýt stanovené sociální události. Je důležité sledovat proces stárnutí populace, růst počtu osamělých osob apod.;
- d) **zdravotní stav obyvatelstva**; Chronické a degenerativní choroby způsobují nárůst invalidizace a úmrtnost osob již v produktivním věku, proto je potřeba počítat se zvyšováním počtu invalidních a pozůstalých důchodců. Zdravá společnost má přirozeně větší předpoklady nejen žít déle, ale také dosahovat větší produkce, tedy také více vynakládat na svou soustavu sociálního zabezpečení;
- e) **zaměstnanost obyvatelstva**; ztráta příjmu plynoucího ze zaměstnání je nahrazována státem ze systému sociálního zabezpečení. Vysoká míra nezaměstnanosti vyvolává tlak na únosnost takového systému;

f) **politika v oblasti pracovních příjmů**; v podstatě, dávky sociálního zabezpečení jsou odvozené ze mzdy. Optimální míra odvodového zatížení, výška daně z příjmu apod.

Sociální rizika jsou označována také jako sociální události či sociální příhody, které jsou právu známé a s nimiž právo spojuje vznik, změnu nebo zánik práv a povinností, pomocí nichž lze předejít, zmírnit nebo překonat tíživou životní situaci způsobenou takovou událostí.

Občané se dostávají do různých životních situací

a) přirozených - fyziogenních

- biologických (narození, dospívání, těhotenství, stáří a smrt)
- sociálních (životní start, založení rodiny, výdělečná činnost)

b) nepřirozených

- biologických (nemoc, invalidita)
- sociálních (dezintegrace).

Předmětem veřejného zájmu jsou životní situace, které mohou vyvolávat nebo vyvolávají sociální napětí. Stát má zájem na sociálním klidu a stabilitě jako předpokladu ekonomického rozvoje, a proto uznává vybrané životní situace jako naléhavé a organizuje pro tyto případy sociální řešení. Životní situace, které jsou veřejnoprávně uznané a je s nimi spojováno sociální opatření ve prospěch postiženého, se označují jako sociální události.

Sociální události mohou být předvídatelné i nepředvídatelné, odvratitelné a neodvratitelné. Např. stáří je předvídatelná a neodvratitelná sociální událost. Riziko je jen v tom smyslu, že se jej člověk nemusí dožít.

1.6 Modely sociálního zabezpečení

Nástroje sociálního zabezpečení

Při řešení otázek zabezpečení občanů se obecně používají tři hlavní nástroje:

1. **dávky sociálního pojištění**, které jsou financovány z příspěvků vybíraných kombinovaně od pracovníků, zaměstnavatelů a státu. Obvykle nejsou dávky sociálního pojištění vypláceny z akumulovaného fondu minulých příspěvků, ale na principu "pay as you go" (PAYG - z anglického platíš tak, jak vyděláváš), tedy systém je průběžně financován. Dnešní přispěvatelé platí na dávky dnešních poživatelů. Tento moment má velký význam v případě, když se poměr přispěvatelů a poživatelů změní.
2. **Selektivní dávky means-tested benefits** jsou pro vyspělé státy typické. Jsou poskytovány na základě příjmů a potřebnosti domácnosti žadatele. Mají neomezené trvání - jsou poskytovány tak dlouho, jak je prokazována potřeba. Jejich financování spadá výlučně pod veřejné příjmy.
3. **Univerzální dávky** jsou poskytovány nezávisle na zaměstnání a příjmu. Mohou být peněžité nebo věcné. Obvykle jsou financovány ze všeobecných daňových příjmů.

Vyspělé země západní Evropy a USA se pak liší zejména ve významu používání těchto nástrojů.

Při určité míře abstrakce můžeme pak rozeznávat tři modely sociálního zabezpečení:

- a) moderní liberální model - např. USA
- b) sociální demokratický model - např. Švédsko
- c) moderní konzervativní model - např. SRN.

Obecně lze říci, že neexistuje nějaký typický model sociálního zabezpečení ve vyspělých zemích. Žádný z uvedených modelů není dokonalý, každý má své slabé i silné stránky.

	liberální	konzervativní	soc. - dem.
	USA	SRN	Švédsko
Báze nároku	potřeba/ pracovní místo	pracovní místo	občanství
Princip distribuce	cílenost	zaměstnání	univerzalita
Princip organizace	pomoc/pojištění	sociální pojištění	občanská garance, pojištění
Správa	smíšená, lokální, centrální stát	korporativní samospráva	stát
Role trhu	velká	limitovaná	malá
Role means tested benefits	velká	limitovaná	malá
Přístup ke službám	limitovaný	limitovaný	velký
Přístup k plné zaměstnanosti	malý	limitovaný	velký
Redistribuce	nízká	střední	vysoká
Chudoba	vysoká	mírná	nízká

Tabulka: Základní charakteristiky tří modelů.

Pramen: Wildmannová, M.: Ekonomika sociálního zabezpečení a služeb. Brno 1998.

Podstatou modelu USA je omezený rozsah sociálního zabezpečení s důrazem na means tested benefits pro chudé. Je to reziduální přístup k sociálnímu zabezpečení.

Švédský model je charakterizován svou univerzálností, všeobecností a aktivním přístupem k plné či maximální zaměstnanosti. Kritériem nároku na různé dávky je občanství a kritériem distribuce je solidarita.

Německý model je postaven na povinném sociálním pojištění.

1.6.1 Principy koncepce sociálního zabezpečení

Koncepce a uspořádání celého systému sociálního zabezpečení by měly vycházet z následujících principů:

Principy sociálního zabezpečení

- **princip univerzality (všeobecnosti)** vyžaduje, aby systém sociálního zabezpečení měl dopad na všechny občany a dokázal jim zajistit v případě existenčního ohrožení a sociální potřeby (při splnění zákonem předepsaných podmínek) určitou základní dávku;
- **princip uniformity (rovnosti)** je výrazem snahy zabezpečit všechny oprávněné osoby podle stejných jednotných pravidel;
- **princip komplexnosti (úplnosti)** - postupným vývojem společnosti se měnily i požadavky na systém sociálního zabezpečení od nezbytného k úplnému. Podle tohoto principu do budoucna je nevyhnutné rozšiřovat celkové spektrum sociálních služeb a změnit je na obligatorní (nárokové);
- **princip adekvátnosti** vyžaduje, aby výška jednotlivých sociálních dávek a služeb byla přiměřena k sociálním potřebám a individuálnímu přičinění jednotlivých osob;
- **princip sociální garance** - systém sociálního zabezpečení musí všem občanům poskytovat sociální garanci při vzniku společensky uznaných životních událostí a vytvořit spolehlivou záchrannou síť, která by všem občanům zabezpečovala dosažení alespoň společensky uznané minimální životní úrovně;

- **princip sociální solidarity** by se měl rozvíjet ve dvou rovinách:
 - občané s vysokými příjmy by se měli podílet na zabezpečení občanů s nižšími příjmy,
 - ekonomicky aktivní část obyvatelstva by měla přispívat k úhradě dávek občanům nacházejících se ve společensky uznaných sociálních událostech;
- **princip sociální spravedlnosti** - uplatňování tohoto principu znamená odstranění různých nespravedlností v dosavadním systému sociálního zabezpečení (např. důchodové kategorie);
- **princip participace** vyjadřuje důležitost participace občanů, rodin a pracovních kolektivů při řešení vlastních sociálních událostí tak, aby stát nastupoval jedině v případech, kdy selhává pomoc rodiny i komunity.

Systém sociálního zabezpečení v tržní ekonomice musí respektovat i národní tradice a specifika, přihlížet k vývoji všech základních determinantů, které ji ovlivňují. Míra působení základních principů v jednotlivých institucích sociálního zabezpečení pak ovlivňuje jejich osobní a věcný rozsah, způsob financování, organizaci a správu.

Sociální zabezpečení má v současnosti širší cíle, než jenom prevenci nebo zmírňování chudoby. Základním cílem sociálního zabezpečení je poskytnout rodinám a jednotlivcům jistotu, že úroveň i kvalita jejich života neklesne v rizikové sociální anebo ekonomické situaci. To znamená nejen uspokojování potřeb, ale především prevenci rizika a pomoc jednotlivcům a rodinám v situacích, které nebyly odvratitelné. Proto soustava sociálního zabezpečení nedisponuje jenom peněžními dávkami, ale i širokou škálou služeb.

1.7 Minulý vývoj sociálního zabezpečení

Vznik sociálního zabezpečení

Počátky našeho sociálního zabezpečení spadají do druhé poloviny 19. století, kdy naše země byly součástí rakousko-uherské monarchie. Systém vycházel z Bismarckových opatření realizovaných v Prusku.

Po roce 1918 byl tento stav převzat do právního řádu naší republiky. Sociální zabezpečení v tomto období bylo značně roztržité, dávky byly poskytovány jenom malým preferovaným skupinám a systém zahrnoval a zabezpečoval přibližně jen jednu pětinu obyvatelstva. Do roku 1935 se soustava československého sociálního zabezpečení rozvíjela natolik, že v sobě obsahovala pojištění nemocenské, invalidní, starobní a úrazové. Nebylo však pojištění proti nezaměstnanosti.

V prvních poválečných letech byly provedeny pouze dílčí úpravy, teprve Zákon o národním pojištění č. 99/1948 organizačně sjednotil všechny druhy pojištění a byly koncipované nové druhy dávek (např. rodinné přídatky, důchod manželky). Postupně byla platnost zákona rozšiřována na všechny osoby, novým sociálním požadavkům byly přizpůsobeny pojišťovací a dávkové předpisy.

V padesátých letech došlo k oddělení důchodového pojištění a nemocenského pojištění, došlo k zestátnění zdravotní péče. V roce 1956 byly sníženy věkové hranice rozhodné pro přiznání nároku na starobní důchod. Tento zákon ale přinesl deformace, došlo k rozdělení pracovníků do tří pracovních kategorií. Bylo zavedeno financování přímo ze státního rozpočtu.

V šedesátých letech bylo důchodové zabezpečení novelizováno a jeho podstata byla v principu zachována až do roku 1989. Do důchodové konstrukce byla zavedena řada omezení, která silně oslabil principy zásluhovosti. Byla zavedena progresivní daň z důchodu (zákon č. 101/1964 Sb.).

V sedmdesátých letech byly odstraněny některé deformace z předešlých let, zrušilo se zdanění důchodů a zvýšila se maximální hranice důchodů (zákon č. 121/1975 Sb.).

V osmdesátých letech pokračovala politika státu orientovaná na pomoc mladým rodinám. V tomto období byly přídatky na děti a výchovné k důchodům považovány za naprosto

nejvýznamnější pomoc společnosti rodinám s dětmi. Poslední předlistopadová úprava byla realizována zákonem č. 100/1988 Sb. Vycházelo se z toho, že většina hlavních principů soustavy sociálního zabezpečení v zásadě vyhovuje. Tato úprava se pokusila opakovaně řešit narůstající rozdíly mezi důchody a mzdou, ale z dlouhodobého hlediska se jí tento problém nepodařilo vyřešit.

Výše popsaná soustava sociálního zabezpečení vůbec nebyla připravena řešit důsledky nastoupeného ekonomického vývoje zejména z následujících důvodů:

- systém byl statický, obsahoval řadu omezení, důsledkem čehož bylo narušení racionálních vztahů mezi příjmy ekonomicky aktivní části obyvatelstva a neaktivními občany;
- neexistence valorizačního mechanismu;
- chudoba oficiálně neexistovala, i když ji systém tvořil. Řešení sociální situace nízkopříjmových skupin bývalo náhodné;
- z legislativního hlediska byl systém velmi nepřehledný, složitý a zastaralý (obsahoval až 60 typů dávek);
- soustava nebyla připravena na budoucí demografický vývoj (zvyšující se podíl starých občanů);
- systém byl paternalistický, veškerou odpovědnost za lidi nesl stát;
- ve výši důchodu nebyla zohledňována celoživotní úroveň pracovních příjmů;
- systém neumožňoval přenos získaných nároků z jiných zemí a do jiných zemí, nepočítal se soukromým podnikáním, s novými druhy vlastnictví a příjmů obvyklých v tržní ekonomice.

Výsledkem minulého vývoje byl rozporuplný, sociálně nespravedlivý systém s rozsáhlými zabudovanými mechanismy sociální redistribuce. Po roce 1989 byla nutná zásadní koncepční změna soustavy sociálního zabezpečení.

1.8 Vývoj po roce 1989

Vývoj po roce 1989 si vyžádal reformu sociálního zabezpečení. Základní cíl reformy sociálního zabezpečení lze označit obnovení vazby mezi výkonností ekonomiky a úrovní sociálního zabezpečení při zásadní změně vztahu mezi občanem a státem.

Sociální reforma byla zaměřena na realizaci:

- politiky zaměstnanosti
- jednotného systému sociálního zabezpečení
- povinného zdravotního, nemocenského a důchodového pojištění a individuálního či skupinového připojištění
- státní sociální podpory
- sociální pomoci.

Sociální reforma

V reformě se přistoupilo k následujícím změnám:

- restrukturalizace systému v návaznosti na financování (sociální pojištění)
- transformace soustavy dávek z hlediska věcného rozsahu (sociální dávky)
- nový systém správy sociálního zabezpečení.

V rámci sociální reformy byly sledovány dva základní cíle:

1. tlumit sociální důsledky transformace a strukturálních změn ekonomiky
2. položit základy nového demokratického uspořádání sociální politiky v prostředí rozvinuté tržní ekonomiky

Sociální reforma znamenala zásadní změnu úlohy státu v sociální politice. Jednalo se zejména o tyto následující kroky:

- přechod od státního paternalismu k prosazování principu individuální odpovědnosti občana za postavení sebe a své rodiny a principu participace;
- odstranění státního monopolu, podporu nestátních subjektů, občanských iniciativ, sdružení a organizací;

- liberalizaci v této oblasti;
- upuštění od centrálního direktivismu a vytváření decentralizované správy na demokratickém základě;
- vytvoření jednotného základu pro konstrukci sociálních dávek a dosažení propojenosti jednotlivých částí systému, což je předpokladem pro jeho adresný charakter;
- přizpůsobování sociální politiky průběhu ekonomické transformace a zajišťování sociální průchodnosti transformačních kroků.

Dostudujte si Krebs, V. a kol.: Sociální politika, kapitola 4 “Proces transformace sociální politiky v ČR”.

V posledních letech dochází ke zvyšování výdajů na sociální zabezpečení. Toto zvyšování sociálních výdajů v absolutním objemu je způsobeno koncepčním rozšířením chápání sociální politiky.

Sociální opatření se rozšiřují

- obsahově (zahrnují větší počet rizikových situací)
- rozsahově (pokrývají větší počet adresátů)
- kvalitativně (kvalita služeb a úroveň peněžních dávek se zvyšuje).

Dalšími příčinami jsou např.

- rozvoj systémů (vyrovnávání rozdílů a zvyšování dávek)
- sociální a demografické změny (stárnutí obyvatelstva spojené s narůstáním nároků na důchody a zdravotní péči, zvyšování počtu neúplných rodin)
- nezaměstnanost.

1.9 Struktura sociálního zabezpečení v ČR

Při sestavování systému sociálního zabezpečení bylo nutné akceptovat dva základní požadavky kladené na sociální systémy:

1. definování určitých minimálních standardů, minimálních úrovní, minimálních základních principů, které žádný stát, který bude členem nějakého ekonomického společenství, nebude moci překročit.
2. kompatibilitnost systému se sociálními systémy ostatních zemí a umožnění uzavírání mezinárodních dohod. Nejde o jednotnost sociálních systémů, ale o přenositelnost nároků ze systému do systému.

Současná soustava sociálního zabezpečení se skládá ze tří nosných pilířů:

- **sociálního pojištění**
- **státní sociální podpory**
- **sociální pomoci.**

Sociální pojištění nutí občany, aby se postarali sami o sebe odložením své osobní spotřeby. Sociální pojištění je financováno z příspěvků zaměstnanců, zaměstnavatelů a z příspěvků státu. Rozlišujeme dva základní přístupy k financování:

- průběžné financování, ve kterém jsou dávky v daném období vypláceny přímo z příspěvků v daném období vybraných
- kapitálový systém, který předpokládá, že se z vybraných příspěvků vytváří kapitálový fond, který je po určité době schopen krýt náklady na sociální pojištění.

1.9.1 Jednotlivé systémové součásti sociálního pojištění

Sociální pojištění řeší takové sociální situace, na které je možné se dopředu připravit ve smyslu odložení části finančních prostředků k řešení budoucí sociální situace.

Sociální pojištění se podle mezinárodní kvalifikace dělí na 8 základních subsystémů:

1. zdravotní a nemocenské pojištění
2. pojištění v mateřství
3. pojištění v nezaměstnanosti
4. rodinné přídatky

5. úrazové pojištění
6. pojištění ve stáří
7. pojištění invalidity
8. pojištění pozůstalých.

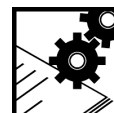
	zaměstnanec	zaměstnavatel	osoby samostatně výdělečně činné
na důchodové pojištění	6,5	19,5	26,0
na nemocenské pojištění	1,1	3,3	4,4
příspěvek na státní politiku zaměstnanosti	0,4	3,2	3,6
na zdravotní pojištění	4,5	9,0	13,5
Celkem	12,5	35,0	47,5

Tabulka: Sazby pojistného z vyměřovacího základu v %.

Rozhodným obdobím, z něhož se zjišťuje vyměřovací základ, je kalendářní měsíc, za který se pojistné platí. U osob samostatně výdělečně činných je rozhodným obdobím, z něhož se zjišťuje vyměřovací základ pro pojistné na důchodové pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti, kalendářní rok, za který se toto pojistné a příspěvek platí. Pojistné je příjmem státního rozpočtu. Příjmem státního rozpočtu jsou též penále, přírážka k pojistnému na sociální zabezpečení a pokuty. Pojistné na důchodové pojištění se vede na samostatném účtu státního rozpočtu. Pojistné směřuje do státního rozpočtu přes správy sociálního zabezpečení. Systém je financován metodou průběžného financování, tzn. že výše sazeb pojistného jsou koncipovány tak, aby pojistné krylo výdaje na dávky důchodového zabezpečení a nemocenského pojištění, které jsou odvozeny z příjmů ekonomicky činných podle současného právního stavu.

Příklad

Zaměstnavatel zaměstnává 2 pracovníky s měsíčním hrubým příjmem 12 500 Kč a 14 200 Kč. Vypočítejte výši ročního pojištění, které bude odvedeno (zaměstnancem i zaměstnavatelem). Použijte sazby uvedené v tabulce.

Řešení:

- a) plat zaměstnanců: $12,5 \% \cdot 12\,500 + 12,5 \% \cdot 14\,200 = 1\,563 + 1\,775 = 3\,338,-$ Kč měsíčně.
Ročně: $3\,338 \cdot 12$ měsíců = 40 056,- Kč.
- b) zaměstnavatel: $35 \% \cdot (12\,500 + 14\,200) = 9\,345,-$ Kč měsíčně.
Ročně: $9\,345 \cdot 12 = 112\,140,-$ Kč
- c) Celkem bude za rok odvedeno pojištění ve výši $40\,056 + 112\,140 = 152\,196,-$ Kč.

Shrnutí kapitoly

Na společnost je nutno nahlížet jako na určitý systém. Významné a nezastupitelné místo patří sociální sféře a sociální politice, která tuto sféru ovlivňuje.

Pojem sociální politika není v literatuře jednoznačně definičně vymezen, proto se setkáváme s různými jejími pojetími. Všechny mají ale společné to, že vždy jde o politiky orientované k člověku, k rozvoji, kultivaci a zdokonalování jeho životních podmínek a dispozic.

Sociální politika respektuje určité základní principy, kterými jsou: princip sociální spravedlnosti, solidarity, subsidiarity a participace.

Objekty sociální politiky jsou jednotlivci nebo sociální skupiny, jimž jsou sociálněpolitická opatření určena, na koho mají působit a vyvolávat žádoucí sociální chování.

K významným subjektům sociální politiky patří stát a nadnárodní instituce. Dalšími jsou zaměstnavatelé a firmy, regiony a obce, občanské organizace a iniciativy, církve, občané, rodiny a domácnosti.

Sociální politika plní řadu funkcí, které mohou být různě členěny. Nejčastěji se však hovoří o funkci ochranné, preventivní, homogenizační, stimulační a rozdělovací a přerozdělovací.

Sociální zabezpečení chápeme jako soubor institucí, zařízení a opatření, jejichž prostřednictvím a pomocí se uskutečňuje předcházení, zmírňování a odstraňování následků sociálních událostí občanů.

Systém sociálního zabezpečení je strukturován do tří základních pilířů: sociální pojištění, státní sociální podpora a sociální pomoc.

Základními obecnými prvky soustavy sociálního zabezpečení jsou objekty, subjekty a determinanty.

Sociální události jsou životní situace, které jsou veřejnoprávně uznané a je s nimi spojováno sociální opatření ve prospěch postiženého.

Při řešení otázek zabezpečení občanů se používají tři hlavní nástroje: dávky sociálního pojištění, selektivní dávky a univerzální dávky. Ve světě rozeznáváme tři základní modely sociálního zabezpečení - moderní liberální model, sociální demokratický model a moderní konzervativní model.

V souvislosti s transformací ekonomiky bylo nutné uskutečnit reformu i v sociální oblasti, protože tehdejší systém byl statický, omezující, paternalistický. Reforma byla zaměřena na restrukturalizaci systému v návaznosti na financování, transformaci soustavy dávek z věcného rozsahu a nový systém správy sociálního zabezpečení.

Systém sociálního zabezpečení by měl vycházet z principů univerzality, uniformity, komplexnosti, adekvátnosti, sociální garance, sociální solidarity, sociální spravedlnosti a principu participace.

Otázky k zamyšlení

1. Charakterizujte sociální politiku jako součást společenského-hospodářského systému.
2. Co jsou objekty a subjekty sociální politiky?
3. Charakterizujte základní funkce sociální politiky a jejich úlohu.
4. Analyzujte sociální politiky ČR z pohledu učení sociálního státu.
5. Z čeho vychází základní principy sociální politiky? Jsou aktuální vzhledem k dnešnímu pojetí sociální politiky?
6. Charakterizuje užší a širší pojetí sociálního zabezpečení.
7. Které determinanty ovlivňují sociální zabezpečení?
8. Uveďte hlavní nedostatky systému sociálního zabezpečení do roku 1990.
9. Charakterizuje základní principy sociálního zabezpečení.
10. Uveďte hlavní příčiny zvyšování sociálních výdajů.
11. Charakterizujte tři základní pilíře sociálního zabezpečení.
12. Na internetových stránkách naleznete informace o sazbách pojistného do jednotlivých pilířů sociálního pojištění (důchodové, nemocenské, zdravotní pojištění a pojištění

v nezaměstnanosti) a porovnejte jejich výšku s 10 evropskými zeměmi. Zpracujte analýzu těchto dat a pokuste se z této komparace vyvodit případná opatření pro ČR.

POT

Na základě konzultací s vaší vyučující si zvolte téma práce opravované tutorem, která bude stěžejní domácí prací v tomto kurzu. Práce by měla obsahovat analýzu problému, současný stav (zařazení do systému, legislativu), navrhovaná řešení a závěr práce by měl obsahovat vaše doporučení, náměty, opatření, která je nutné argumentovat (obecná témata POT naleznete v příloze č. 1). Můžete si také vybrat aktuální problémy, které byly aktuálně přijaty nebo jsou v návrhu vládě a tyto diskutovat (použít aktuální prostředky - např. SWOT analýzu apod.).

Rozsah: 12 - 16 stran písemného materiálu.

Termín zpracování a odevzdání: do konce dubna (pokud nebude POT odevzdán do 30. dubna, nejsou splněny povinnosti k připuštění ke zkoušce)

- Sociální události
- Možnosti financování důchodového systému
- Fungování reformy důchodového zabezpečení ve vybraných zemích
- Shrnutí
- Některá východiska důchodové reformy v ČR
- Penzijní připojištění

2.

Důchodové pojištění

Cíl kapitoly

Po nastudování této kapitoly byste měli znát základní dávky poskytované v systému důchodového pojištění, podmínky vzniku nároku a jejich konstrukci. V druhé části se zabíráme způsoby financování důchodových systémů a reformami systému. Porovnání s jinými zeměmi by vám mělo usnadnit pochopit některé navrhované kroky v důchodovém systému v ČR. Vzhledem k neustále se měnícím legislativním podmínkám je nutné sledovat aktuální změny v problematice důchodů a také navrhované varianty řešení důchodové reformy.

Časová zátěž

- Studium - 7 hodin.

2.1 Sociální události

V rámci základního pojištění jsou zabezpečeny všechny případy dlouhodobého ohrožení následkem sociální události, při které dochází ke ztrátě zdroje obživy a schopnosti si takový zdroj opatřit.

Důchodovým pojištěním se řeší tyto sociální události:

- a) stáří
- b) invalidita
- c) ovdovění a osíření.

Systém dávek zahrnuje jen obligatorní dávky, které jsou odvozeny z příjmu z výdělečné činnosti a jejichž výši mohou vlastním přičiněním ovlivnit jejich příjemci.

V důchodovém pojištění se poskytují tyto dávky:

- starobní důchod
- plný invalidní důchod
- částečný invalidní důchod
- vdovský důchod
- vdovecký důchod
- sirotčí důchod.

2.1.1 Starobní důchod

Starobní důchod

Stanovit věk pro odchod do důchodu je teoreticky možné několika způsoby:

- důchodový věk je možné určit na základě výpočtu, kolik let důchodci zbývá do smrti (pravděpodobný věk dožití). Věk odchodu do důchodu se odvodí od věku, kdy je naděje dožití, např. 20 let;
- důchodový věk je možné stanovit i tak, aby se v populaci udržoval určitý konstantní podíl důchodců;
- důchodový věk může být stanoven proporcí věkových skupin ve vazbě na ekonomickou aktivitu (např. poměr produktivních a postproduktivních obyvatel).

Sociální událostí je dosažení určité věkové hranice. Ta je v systémech důchodového pojištění stanovena na základě celospolečenského konsensu o tom, že od určitého věku je již člověk neschopen soustavné práce.

V Evropě se důchodový věk pohybuje v rozmezí 60 až 67 let při splnění předepsané délky ekonomické činnosti (zaměstnání, pojištění), bez ohledu na skutečný stupeň fyzického zestárnutí jednotlivce. Z mezinárodního srovnání plyne, že v českém systému byla jedna z nejnižších věkových hranic pro odchod do důchodu (pro muže 60 let, pro ženy 57 let). Proto bylo nutné přistoupit ke zvyšování věku odchodu do důchodu. Od roku 1996 se tato hranice postupně posouvá: důchodový věk mužů se zvyšuje pravidelně o dva měsíce ročně. U žen je rychlost zvyšování dvojnásobná - čtyři měsíce za rok.

Počínaje rokem 2007 dospějeme k novým důchodovým věkům na úrovni:

- u mužů 62 let
- u žen 57 let, pokud vychovali alespoň 5 dětí
58 let, pokud vychovali 3 nebo 4 dětí
59 let, pokud vychovali 2 děti
60 let, pokud vychovali 1 dítě
61 let.

Věková struktura žijícího obyvatelstva ČR do budoucna je silně problematická. Počty osob dožívajících se poproduktivního věku se postupně budou zvyšovat.

Výhodnější hranice pro odchod do důchodu byla pro ženy zavedena v roce 1965. Bylo to chápáno jako jedno z pronatalitních opatření. Plnění biologické a společenské funkce matky je přirozená, avšak souběžné zaměstnání a péče o dítě klade větší nároky na ženu než na muže, a proto je žena odměňována dřívějším odchodem do důchodu. Je toto opatření správné? Nastoluje se nám otázka, zda by nebylo účinnější poskytovat ženám úlevy v době, kdy souběžně vychovávají děti a pracují, než je zvýhodňovat až v době, kdy děti nevychovávají. Přibližně polovina důchodových soustav ve světě přiznává ženám nižší důchodový věk. Dalším argumentem pro stejný důchodový věk je délka života (ženy se obecně dožívají vyššího věku než muži).

Podobná diskuse může nastat i okolo problému diferenciací důchodového věku podle počtu vychovaných dětí. Tato úprava je ve světě ojedinělá. Jde o levné propopulační opatření, zcela nelogické z hlediska skutečných potřeb. Ženy s více dětmi by měly být zvýhodňovány v době péče o děti, tedy v době vzniku a trvání sociální události, nikoliv až po jejím skončení.

V roce 1989 relace důchodu k hrubé mzdě činila 50 %. Relace průměrného starobního důchodu k průměrné čisté mzdě v současné době dosahuje 56 % (k průměrné hrubé mzdě 45 %). Na této úrovni by měla zůstat zachována i po nabytí účinnosti nového zákona.

Každý důchod se skládá ze dvou složek:

- a) základní výměry, která je stanovena pevnou částkou;
- b) procentní výměry, která se stanoví individuálně procentní sazbou z výpočtového základu podle získané doby pojištění.

Důchodové složky

Výše důchodu se stanoví procentní sazbou z výpočtového základu v závislosti na dosažené době pojištění.

Výpočtový základ se určí redukcí osobního vyměřovacího základu s tím, že osobní vyměřovací základ se stanoví jako měsíční průměr úhrnu ročních vyměřovacích základů pojištěnce za rozhodné období.

Za roční vyměřovací základ pojištěnce se považuje úhrn vyměřovacích základů za jednotlivý kalendářní rok rozhodného období vynásobený koeficientem nárůstu všeobecného vyměřovacího základu. Vyměřovacím základem za dobu po 31. 12. 1995 je vyměřovací základ pro stanovení pojistného na sociální pojištění a příspěvku na státní politiku a za dobu před 1. 1. 1996 hrubý výdělek stanovený pro účely důchodového zabezpečení.

Roční vyměřovací základ

V případě přiznání důchodu do roku 2016 (včetně) počíná rozhodné období kalendářním rokem 1986 a končí kalendářním rokem bezprostředně předcházejícím roku, v němž se přiznává důchod. Po roce 2016 rozhodné období bude stanovováno v rozsahu 30 kalendářních roků bezprostředně předcházejících roku přiznání důchodu. Do rozhodného období se však nezahrnuje rok, ve kterém pojištěnec dosáhl 18 let věku, a kalendářní roky předcházející.

U důchodů přiznávaných v roce 2000 nedochází k redukcí osobního vyměřovacího základu, pokud jeho výše nepřesahuje částku 6 300 Kč. Převyšuje-li osobní vyměřovací základ částku 6 300 Kč, stanoví se výpočtový základ tak, že částka 6 300 Kč se počítá v plné výši, z částky osobního vyměřovacího základu nad 6 300 Kč do 14 200 Kč se počítá 30 % a z částky osobního vyměřovacího základu nad 14 200 Kč se počítá 10 %.

Pokud jde o důchody přiznávané v roce 2001, k redukci osobního vyměřovacího základu nedochází, pokud jeho výše nepřesáhne částku 6 600 Kč. Přesáhne-li částku 6 600 Kč, stanoví se výpočtový základ tak, že částka 6 600 Kč se počítá v plné výši, z částky nad 6 600 Kč do 15 300 Kč se počítá 30 % a z částky nad 15 300 Kč se počítá 10 %.

Redukční částky pro výpočet důchodu v roce 2002 jsou stanoveny takto:

- do 7 100 zápočet plně
- nad 7 100 do 16 800 30 %
- nad 16 800 10 %

Výpočet důchodu se řídí zákonem č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění, který nabyl účinnosti 1. 1. 1996 ve znění pozdějších předpisů.

Výše starobního důchodu se skládá ze základní a procentní výměry. Výše základní výměry je stanovena pevnou částkou, která činí 1 310 Kč. Výše procentní výměry se stanoví procentní sazbou z výpočtového základu. Procentní sazba se skládá ze sazby za dobu pojištění získanou do vzniku nároku na důchod, která činí 1,5 % výpočtového základu za každý rok pojištění (přičemž do doby pojištění před 18. rokem věku se nezahrnují náhradní doby pojištění) a za dobu pojištění získanou po vzniku nároku na důchod, která činí 1 % (od 1. 7. 2001 1,5 %) z výpočtového základu za každých 90 kalendářních dnů výdělečné činnosti. Výše procentní výměry starobního důchodu činí nejméně 770 Kč měsíčně. Maximální hranice není stanovena.

Výdělkem rozhodným pro výpočet důchodu v roce 1996 byl průměr výdělků dosahovaných v posledních 10 letech před odchodem do důchodu. Každý další rok až do roku 2015 se toto období prodlužuje tak, aby cílově zahrnovalo období 30 kalendářních let. Není již prováděn výběr nejvyšších výdělků, ale výpočet je prováděn ze všech výdělků v daném období. Výdělky však jsou přepočteny a zhodnocovány tak, aby byla zachována jejich úroveň vzhledem k průměrné mzdě z období, ve kterém byly dosaženy. Vlastní princip stanovení výpočtového základu zůstal nezměněn. Zmírnila se však jeho tzv. redukce: plně se v roce 1996 započítal osobní vyměřovací základ do výše 5 000 Kč (dříve jen 2 500 Kč), z části základu nad 5 000 Kč až do 10 000 Kč se započítalo 30 % (dříve 1/3) a z části základu nad 10 000 Kč se započítalo 10 % bez dalšího omezení. Tato omezení jsou podle zákona upravována tak, aby nebyl narušen vztah mezi vyplácenými a nově přiznávanými důchody a mezi důchody a výdělky. Pro důchody přiznávané ode dne spadajícího do roku 2002 jsou stanoveny hranice redukci 7 100 Kč a 16 800 Kč.

Pro občana je nejdůležitější, aby mu jeho důchod po celoživotní práci zajistil možnost důstojně prožít stáří. Dle evropských expertů k tomu potřebuje alespoň 75 % příjmu, který měl v době ekonomické aktivity. V některých evropských zemích je toto kritérium splněno. Pro ženatého muže s průměrnou mzdou a plně odpracovanou dobou (35 - 40 let) úroveň důchodu je v následujících zemích: v Rakousku (80 %), Itálii (79 %), Německu (69 %), tedy míra krytí potřeb důchodců je vyšší než v současné době v České republice (56 %).

2.1.2 Plný invalidní důchod

Plný invalidní důchod

Nárok na plný invalidní důchod má pojištěnec, jestliže se stal:

- plně invalidním a získal potřebnou dobu pojištění, pokud nesplnil ke dni vzniku plné invalidity podmínky nároku na starobní důchod při dosažení důchodového věku, popř. byl-li mu přiznán starobní důchod před dosažením důchodového věku, pokud nedosáhl důchodového věku, nebo
- plně invalidním následkem pracovního úrazu.

Na plný invalidní důchod má nárok též osoba, která

- dosáhla aspoň 18 let věku
- má trvalý pobyt na území ČR
- je plně invalidní, jestliže plná invalidita vznikla před dosažením 18. roku věku a tato osoba nebyla účastna pojištění po potřebnou dobu.

Pojištěnec je plně invalidní, jestliže jeho zdravotní stav je dlouhodobě nepříznivý a z důvodu tohoto dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu mu poklesla výdělečná schopnost

nejméně o 66 %, nebo z důvodu jeho zdravotního postižení je schopen soustavné výdělečné činnosti jen za zcela mimořádných podmínek. Zdravotní stav pojištěnců posuzují lékaři okresní správy sociálního zabezpečení.

Potřebná doba pojištění pro nárok na plný invalidní důchod činí:

- u pojištěnce do 20 let méně než 1 rok
- u pojištěnce od 20 do 22 let 1 rok
- u pojištěnce od 22 let do 24 let 2 roky
- u pojištěnce od 24 let do 26 let 3 roky
- u pojištěnce do 26 do 28 let 4 roky
- u pojištěnce nad 28 let 5 roků.

Výše plného invalidního důchodu se skládá ze základní a procentní výměry. Výše základní výměry je stanovena pevnou částkou, která činí 1 310 Kč. Výše procentní výměry činí za každý celý rok doby pojištění a dopočtené doby 1,5 % výpočtového základu, přičemž do doby pojištění před 18. rokem věku se nezahrnují náhradní doby pojištění. Dopocítenou dobou se rozumí doba ode dne vzniku nároku na plný invalidní důchod do dosažení důchodového věku s tím, že u žen se nepřihlíží k vychovaným dětem. U pojištěnce mladšího 28 let činí při splnění zákonem stanovených podmínek výše procentní výměry plného invalidního důchodu měsíčně nejméně 45 % výpočtového základu s tím, že pro účely stanovení tohoto výpočtového základu se za osobní vyměřovací základ považuje všeobecný vyměřovací základ, který o dva roky předchází roku přiznání plného invalidního důchodu, vynásobený přepočítacím koeficientem pro úpravu tohoto všeobecného vyměřovacího základu. Zákonem stanovenými podmínkami jsou buď přiznání plného invalidního důchodu před 18. rokem věku, nebo je-li období od 18 let věku do vzniku nároku na plný invalidní důchod kryto dobou pojištění, nebo doba, která není kryta dobou pojištění, je kratší jednoho roku. Procentní výměra plného invalidního důchodu činí měsíčně nejméně 45 % výpočtového základu i u pojištěnce, který ke dni vzniku nároku na tento důchod získal bez přihlídnutí k náhradním dobám pojištění aspoň 15 roků pojištění. Procentní výměra plného invalidního důchodu činí nejméně 770 Kč. Maximální hranice není stanovena.

2.1.3 Částečný invalidní důchod

Pojištěnec má nárok na částečný invalidní důchod, jestliže se stal částečně invalidním a získal potřebnou dobu pojištění, nebo následkem pracovního úrazu.

Částečný invalidní důchod

Částečně invalidní je pojištěnec, jestliže mu z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu poklesla jeho schopnost soustavné výdělečné činnosti nejméně o 33 % nebo jestliže mu dlouhodobě nepříznivý zdravotní stav značně ztěžuje obecné životní podmínky. Potřebná doba pojištění pro nárok na částečný invalidní důchod je stanovena rovněž jako pro nárok na plný invalidní důchod.

2.1.4 Vdovský a vdovecký důchod

Vdovský důchod náleží v případě úmrtí manžela. Vdovecký důchod náleží, zemřela-li manželka.

Vdovský a vdovecký důchod

Vdova (vdovec) má nárok na vdovský (vdovecký) důchod po manželovi (manželce), který(á) byl(a) poživitelem důchodu nebo ke dni smrti splnil(a) podmínku potřebné doby pojištění pro vznik nároku na plný invalidní nebo starobní důchod.

Vdovský důchod (vdovecký důchod) náleží po dobu 1 roku od smrti manžela (manželky).

Po uplynutí této doby náleží pouze, pokud pozůstala osoba:

- pečuje o nezaopatřené dítě
- pečuje o nezletilé dlouhodobě těžce zdravotně postižené dítě vyžadující mimořádnou péči nebo o zletilé dítě, které je převážně nebo úplně bezmocné
- pečuje o převážně nebo úplně bezmocného svého rodiče nebo rodiče zemřelého manžela, který s ní žije ve společné domácnosti, nebo o takového rodiče, který je částečně bezmocný a starší 80 let
- je plně invalidní

- dosáhla věku 55 let, jde-li o ženu, nebo 58 let, jde-li o muže.

Jestliže pozůstalá osoba přestane plnit podmínky pro nárok na vdovský nebo vdovecký důchod po uplynutí 1 roku od smrti druhého z manželů, nárok zanikne. Nárok na dávku vznikne znovu pouze tehdy, jestliže pozůstalá osoba splní některou z výše uvedených podmínek do 5 roků od tohoto zániku nároku. Pokud na základě rozhodnutí soudu pozůstalá osoba úmyslně způsobila smrt druhého z manželů jako pachatel, spolupachatel nebo účastník trestného činu, nárok na vdovský nebo vdovecký důchod zaniká právní mocí tohoto rozhodnutí.

Nárok na vdovský nebo vdovecký důchod zaniká i uzavřením nového manželství. V takovém případě potom vzniká nárok na poskytnutí tzv. "odbytného" ve výši 12 měsíčních splátek vdovského (vdoveckého) důchodu.

Vdovský i vdovecký důchod se skládá ze základní a procentní výměry. Výše základní výměry činí 1 310 Kč měs.

Výše procentní výměry činí 50 % procentní výměry starobního nebo plného invalidního důchodu, na který měla nebo by měla nárok zemřelá osoba v době smrti, nebo 50 % procentní výměry částečného invalidního důchodu po poživateli tohoto důchodu, který ke dni smrti nesplňoval podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní nebo starobní důchod.

2.1.5 Sirotčí důchod

Sirotčí důchod

Sirotčí důchod náleží pouze nezaopatřenému dítěti, zemřel-li jeho rodič (popř. osvojitel), nebo osoba, která dítě převzala do péče nahrazující péči rodičů a dítě na ní bylo v době její smrti převážně odkázáno výživou, kterou mu ze závažných příčin nemohli zajistit vlastní rodiče. Současně je nutné pro nárok na sirotčí důchod splnění podmínky, aby zemřelý byl ke dni smrti poživatelem starobního, plného invalidního nebo částečně invalidního důchodu, nebo aby splňoval ke dni smrti podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínku nároku na starobní důchod anebo zemřel následkem pracovního úrazu.

Oboustranně osiřelé dítě má při splnění výše uvedených podmínek nárok na sirotčí důchod po každém z rodičů anebo osobě, která dítě převzala do péče nahrazující péči rodičů a na niž bylo dítě převážně odkázáno výživou v době její smrti, pokud tuto výživu nemohli ze závažných příčin zajistit vlastní rodiče. Nárok na sirotčí důchod nevzniká po pěstounovi nebo po jeho manželovi. Nárok na sirotčí důchod zaniká osvojením. Pokud oboustranně osiřelé dítě osvojí jen jedna osoba, zaniká nárok na ten sirotčí důchod, který náležel po osobě, kterou osvojitel nahradil. Dojde-li ke zrušení osvojení, nárok na sirotčí důchod vznikne znovu, a to ve výši, v jaké by náležel, kdyby byl vyplácen ke dni zrušení osvojení.

Za nezaopatřené dítě se pro nárok na sirotčí důchod považuje dítě do skončení povinné školní docházky, a poté nejdéle do 26. roku věku, jestliže

- se soustavně připravuje na budoucí povolání
- nemůže se soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz, nebo
- z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je neschopno vykonávat soustavnou výdělečnou činnost.

Po skončení povinné školní docházky se do 18. roku věku považuje za nezaopatřené i dítě, které je vedeno v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání a nemá nárok na hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání. Za dítě převzaté do trvalé péče nahrazující péči rodičů se považuje dítě, jež bylo převzato do této péče na základě rozhodnutí příslušného orgánu, dítě manžela, které mu bylo svěřeno do výchovy rozhodnutím soudu, a dítě manžela, zemřel-li druhý rodič dítěte nebo není-li znám.

Výše sirotčího důchodu se skládá ze základní a procentní výměry. Výše základní výměry činí 1 310 Kč měsíčně. Výše procentní výměry činí 40 % procentní výměry starobního nebo plného invalidního důchodu, na který měl nebo by měl zemřelý nárok v době smrti nebo

40 % procentní výměry částečného invalidního důchodu po poživateli tohoto důchodu, který ke dni smrti nesplňoval podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní nebo starobní důchod.

2.1.6 Souběh nároků na důchody a jejich výplatu

Jsou-li splněny současně podmínky nároku na výplatu více důchodů téhož druhu nebo výplatu starobního důchodu, plného invalidního důchodu nebo částečného invalidního důchodu, vyplácí se jen jeden důchod, a to vyšší. Jsou-li současně splněny podmínky nároku na výplatu starobního, plného invalidního nebo částečně invalidního ve stejné výši, vyplácí se důchod, který si pojištěnec zvolil. Dnem úpravy výplat důchodů pro souběh zanikají nároky na důchody, které se nevyplácejí.

2.2 Možnosti financování důchodového systému

V literatuře teoreticky, ale i v praxi, můžeme rozlišit následující možnosti financování důchodového zabezpečení:

1. **Ze státního rozpočtu**, přičemž zdrojem prostředků jsou **daně z příjmu**. V rámci tohoto způsobu je uplatněna nejvyšší možná sociální solidarita, protože daňové zatížení s rostoucími příjmy roste a úroveň důchodu v porovnání s rostoucím výdělkem klesá. Pracovník s nadprůměrným příjmem odvádí do systému více, ale dostává relativně méně než pracovník s nižšími příjmy (záleží na progresivitě zdanění).
2. **Ze státního rozpočtu**, přičemž zdrojem prostředků jsou **příspěvky na důchodové pojištění**. Míra sociální redistribuce je nižší než v předcházejícím případě, protože příspěvky jsou stanoveny jednotným procentem z dosahovaného výdělku. Jejich výše je určena tak, aby příjmy z příspěvků byly dostatečné na pokrytí nákladů na důchody v určitém období. Cílem takového uspořádání je, aby systém financování byl "průhledný" tak, aby každý věděl, co platí. Znamená to však, že výše příspěvkové sazby by měla pružně reagovat na potřeby systému, aniž by se vytvářely přebytky ve prospěch neurčitých položek státního rozpočtu. Takováto "průhlednost" systému je velmi důležitá i pro dosažení dobré kázně v placení příspěvků na sociální pojištění.
3. **Z fondu odděleného od státního rozpočtu**, ve kterém se shromažďují **příjmy z příspěvků**, nevytváří se však žádná kapitálová rezerva, žádný kapitál, který by bylo možné investovat a výnosů z investic použít ve prospěch účastníků: jedná se o klasický případ průběžného financování důchodového pojištění používaný ve většině zahraničních systémů, tzv. **systém "pay as you go"**. V případě, že jsou příspěvkové sazby správně stanoveny, neměly by dlouhodobě vznikat rozdíly mezi příjmy a výdaji fondu. V každém případě nedostatek prostředků na výplatu dávek musí být dotován ze státního rozpočtu, protože jde o zákonné nároky, které musí být státem garantovány nejen legislativně, ale i ekonomicky.
4. **Z fondu**, ve kterém se **při průběžném financování vytváří rezerva na úrovni dlouhodobě investovatelného kapitálu**. Je nutné si uvědomit, že zhodnocení vložených finančních prostředků musí převyšovat míru inflace. Příspěvková sazba musí být stanovena s ohledem na plátce příspěvků, zaměstnavatele a pracující. Nepřiměřeně vysoká příspěvková sazba snižuje životní úroveň pracujících a jejich rodin, a tedy i jejich koupěschopnost a také konkurenceschopnost podniků zdražením pracovní síly. Mimoto je nutné uvážit i makroekonomické podmínky, za kterých je účelné takovýto fond vytvořit.
5. **Financování na principu čistě fondovém či pojišťovacím (systém "capital reserve")** - v tomto systému si pojištěnci vytvářejí pomocí pojišťovacího systému kapitálové rezervy, které jsou pak použity na financování jejich vlastních důchodů. Příspěvky jsou tedy spořeny, dochází k tvorbě kapitálu. Tento princip je uplatňován ve většině pojišťovacích systémů.
6. Další metodou realizace důchodového zabezpečení je např. **systém povinného spoření**. V systému provident funds platí zaměstnanci a zaměstnavatelé pravidelné příspěvky

PAYG

na účty jednotlivých zaměstnanců u příslušného fondu. Prostředky na těchto účtech jsou úročeny. Při dosažení důchodového věku, při smrti či invaliditě se celková naspořená částka i s úroky vyplatí zaměstnanci či pozůstalým. V mnoha zemích s provident funds byl již při jejich zavádění vysloven záměr později přejít k systému sociálního pojištění. Vedle snah o přechod k vyšší formě sociálního zabezpečení jsou současně i tendence k rozvíjení tohoto systému - jednak jeho zaváděním v zemích, kde zatím žádný systém sociálního zabezpečení neexistuje, a jednak rozšiřováním systému provident funds na další skupiny zaměstnanců, resp. sociální vrstvy dané země.

7. Zaměstnanecké penzijní pojištění

V tomto systému jsou platby hrazeny zaměstnavatelem (na rozdíl od státních příspěvků a soukromého důchodového spoření) buď dobrovolně, nebo jako výsledek kolektivního vyjednávání. Výhodami jsou nízké administrativní náklady a nízká účast státu na jejich zavedení, příspěvky nejsou považovány za daň, které se lidé snaží vyhnout. Na druhé straně je jejich rozdělení nerovnoměrné, výnosy nejsou vždy zaručeny, podíl se liší od jednoho zaměstnance ke druhému a nejsou též transparentní. Právě tato transparentnost odlišuje penzijní zaměstnanecký fond od penzijních systémů a vyvolává otázky týkající se efektivity a rovnosti. Zaměstnanecký systém podobně jako systém soukromého spoření umožňuje zaměstnaným spořit v aktivním období života, kdy jsou jejich příjmy vyšší, ve prospěch vyšší penze v důchodovém věku. V současnosti se zaměstnanecký penzijní systém vztahuje asi na jednu třetinu všech pracovníků v zemích OECD s tím, že v zemích vyspělých a transformujících se je tento podíl patrně nižší (Wildmannová, 1998).

2.3 Fungování a reformy důchodového zabezpečení ve vybraných zemích

Při podrobnějším zkoumání jednotlivých zemí lze rozlišit některé podobné prvky, které jsou charakteristické pro určité oblasti a skupiny zemí.

Ve své publikaci rozlišují autoři Brdek, Jírová čtyři základní skupiny systémů sociálního zabezpečení:

- **Skandinávské země** - představitelé tzv. skandinávského typu sociálního zabezpečení, kde je sociální zabezpečení občanským právem (tj. každý občan má nárok na určitý rozsah důchodového zabezpečení), dodatečné dávky získají plně zaměstnaní občané, systémy jsou financovány většinou z všeobecných daní, dobrovolné zaměstnanecké pojištění je řízeno odbory, do této skupiny patří Dánsko, Finsko, Švédsko, což jsou typičtí představitelé.
- **Velká Británie a Irsko** - univerzální ochrana je poskytována pracujícím, pro ostatní jsou stanovena zvláštní pravidla, je zde větší restrikce sociálních dávek, systémy jsou financovány z pojistného a z daní, základní systém dávek je definován na úrovni minimálních dávek.
- **Západní (kontinentální) Evropa** - systémy jsou založeny na zaměstnaneckém (rodinném) statutu sociální ochrany, většinou je systém financován z pojistného, typickými představiteli jsou Německo, Francie, Nizozemí (zde je univerzální systém sociální ochrany), Rakousko, země Beneluxu.
- **Jižní Evropa** - tzv. jihoevropský model sociálního zabezpečení, jedná se většinou o směs systémů s nepřesně definovanými pravidly, tyto země často vycházejí ze své hluboce zakořeněné katolické tradice, která klade důraz především na rodinné svazky a vztahy (proto velkou část zodpovědnosti za staré lidi má rodina), mezi nejznámější představiteli tohoto typu patří Itálie, Řecko, Španělsko a Portugalsko.

Důchodové systémy a jejich reformy jsou fenoménem posledních zhruba dvaceti let. Přístup každé země je svým způsobem unikátní a klade různě velký důraz na různé parametry systému podle tradic a ekonomických možností. Zvýšené náklady důchodových systémů lze ošetřit v rámci prvního pilíře (státního, veřejného), nebo lze tyto náklady přenést na druhý,

eventuelně třetí pilíř. Jedná se o co nejlepší alokaci nákladů systému, tak aby zůstal funkční, maximálně efektivní a minimálně rizikový. Z makroekonomického hlediska se však nelze nákladům nijak vyhnout.

Při debatách o pilířích důchodového zabezpečení je nutné si uvědomit nejednotnou odbornou terminologii:

- a) Prvním pilířem se rozumí **státní (veřejnoprávní) systém** důchodového pojištění financovaný průběžně (PAYG).
- b) Za druhý pilíř jsou podle terminologie ustálené v zemích EU **považovány aktivity zaměstnavatelských subjektů** směřujících k poskytování dávek občanům ve stáří. Tento systém může být variabilně financován, účast v něm může být povinná, nebo dobrovolná ze strany zaměstnance i zaměstnavatele. Vlivem Světové banky se někdy za druhý pilíř důchodového pojištění považuje systém financovaný zásadně kapitálově (fondově), vyžadující povinnou účast a soukromou správu finančních prostředků. Oba typy druhého pilíře mohou vykazovat odlišnosti, ale v praxi může dojít zároveň k jejich vzájemnému propojení či splnutí.
- c) Za třetí pilíř se považují **soukromé aktivity občanů** (komerční životní pojištění, spoření atd.).

Při hlubokých transformačních změnách v důchodovém systému je nutné velmi pečlivě zvažovat velikost transformačních nákladů a porovnávat je s eventualitou pouhé úpravy parametrů v již existujícím systému. Nezanedbatelnou otázkou jsou také provozní náklady z vybraného pojistného pro klienty různých (tržních, státních, neziskových) systémů a nesmírná rozmanitost a složitost daňových soustav jednotlivých států, případně regionů. Koordinace daňových soustav je jedním z neproblematičtějších témat EU.

Pokud bychom shrnuli veškeré popisované trendy a faktory uspořádání důchodových systémů, můžeme vymezit tato kritéria pro následující rozdělení do tabulky:

Důchodové systémy

- Státní garance systému: je, nebo není zavedena.
- Osobní rozsah systému: všichni výdělečně činní, všechny osoby s trvalým pobytem, nebo jen určité skupiny - jednotnost systému je nutná pro dosažení jeho finanční rovnováhy.
- Účast osob: povinná, nebo dobrovolná kolektivní, nebo dobrovolná individuální.
- Financování: průběžné nebo kapitálově rezervní nebo smíšené.
- Vztah příspěvků a dávek: dávkově definovaný, nebo příspěvkově definovaný. V dávkově definovaném systému se již od okamžiku vstupu účastníka systém zavazuje, že při splnění určitých podmínek bude zahájena výplata dávky určité výše za předpokladu, že budou pravidelně placeny stanové příspěvky. V příspěvkově definovaném systému účastník platí příspěvky a výše dávky je stanovena při splnění podmínek nároku na dávku podle výše celkových zaplacených příspěvků.
- Dávková konstrukce: jednosložková, nebo dvousložková. Při jednosložkové konstrukci je důchod buď jednotný, nebo je závislý na pojistném, popř. s určitými prvky solidarity a se stanoveným minimálním důchodem. Při dvousložkové konstrukci se důchod skládá z pevné jednotné částky a z částky závislé na výdělku a době pojištění.
- Solidarita: mezigenerační, v rámci jedné generace příjmová (nízko a vysoko příjmové skupiny), aktivních a neaktivních.
- Daňová úprava: zdaňování či daňové úlevy pro příspěvky, výnosy z investic nebo vyplácené dávky. - Správa systému: státní, veřejná, soukromá.

Nejobvyklejší varianty uspořádání používané v současných důchodových systémech jsou uvedeny v následující tabulce:

2. Důchodové pojištění

Kritérium	Varianta 1	Varianta 2	Varianta 3	Varianta 4
Státní garance	ano	ano	ano	ne
Osobní rozsah	všichni výdělečně činní	všichni výdělečně činní	všichni výdělečně činní	skupiny osob podle zaměstnání
Účast osob	povinná	povinná	povinná	dobrovolná
Financování	průběžné	průběžné	kapitálové	kapitálové
Vztah příspěvků a dávek	dávkově definované	příspěvkově definované	příspěvkově definované	příspěvkově i dávkově definované
Výše dávek	pevná částka nebo závislá na předchozím výdělku a době pojištění	závislá na výši zaplacených příspěvků a době dožití	závislá na výši zaplacených příspěvků	závislá na výši zaplacených příspěvků
Solidarita	mezigenerační a příjmová	mezigenerační	žádná	žádná
Daňová zvýhodnění	ano	ano	ano	ano
Správa systému	státní, popř. veřejná	státní, popř. veřejná	soukromá	soukromá

Tabulka: Uspořádání používaná v důchodových systémech.
Pramen: Důchodová reforma, MPSV ČR, 2000.

Uspořádání podle varianty 1 se používá ve většině zemí v rámci základního povinného pojištění (tzv. 1. pilíř). Jeho určitou modifikací je varianta 2, jejímž cílem je zejména eliminovat nepříznivý vliv demografického vývoje na důchodový systém. Tento způsob se používá v evropských zemích ve Švédsku, Polsku, Itálii a Lotyšsku. Uspořádání podle varianty 3 bylo a je velmi diskutováno (tzv. povinné spoření často označované podle doporučení Světové banky jako 2. pilíř). Zejména je diskutována obtížnost úplné i částečné transformace současných průběžných systémů na kapitálové.

Názory mezinárodních organizací na zavedení systému povinného spoření se značně liší: **Světová banka** zpočátku doporučovala plnou transformaci základního průběžně financovaného systému na systém povinného spoření. Tento požadavek v posledním období oslabil a připouští možnost částečné transformace s ohledem na ekonomické podmínky v dané zemi. **Evropská unie** nepodporuje a nedoporučuje zavedení povinného spoření. **Mezinárodní organizace práce** uvádí řadu významných argumentů proti zavedení povinného spoření.

Varianta 4 je typická pro doplňkové důchodové systémy (tzv. 3. pilíř). Základní rozdíl v názorech EU a Světové banky na uspořádání důchodového systému vyplývá z následující tabulky:

	1. pilíř	2. pilíř	3. pilíř	4. pilíř
EU	Varianta 1 nebo varianta 2	Varianta 4	Individuální zabezpečení	
Světová banka	Varianta 1 nebo varianta 2	Varianta 3	Varianta 4	Individuální zabezpečení

Tabulka: Přehled "pilířů" podle EU a podle Světové banky.
Pramen: Důchodová reforma, MPSV ČR, 2000.

2.3.1 Země s existující fondovou složkou nebo plně fondovým systémem důchodového zabezpečení

Následující kapitola shrnuje dostupná data a popisuje jednotlivé systémy ve vybraných zemích. Země byly vybrány dle jednotlivých kritérií, která testujeme i v rámci koncepce důchodové politiky České republiky. První skupina zahrnuje země s existující (a v různé míře významnou) fondovou složkou nebo plně fondovým systémem důchodového zabezpečení, tj. Chile (první země, která provedla naprosto radikální reformu systému důchodového zabezpečení - přechod z průběžně financovaného na systém plně fondový), Německo (země se silným státním pilířem), Švýcarsko (země se ze zákona povinným II. pilířem a silným akcentem na individuální zodpovědnost), Itálie (země se silným státním pilířem a prakticky nerozvinutým systémem fondovým).

Důchodové systémy
ve vybraných zemích

Ve druhé skupině jsou země Polsko a Maďarsko, u kterých přechod na smíšený systém obsahující významnou fondovou složku proběhl nedávno, a jsou to země, které podobně jako ČR prošly společnou historickou zkušeností a obdobným ekonomickým vývojem po II. světové válce a přísluší k středoevropskému regionu.

Chilská reforma

V této zemi vznikl systém sociálního pojištění od roku 1924. V sedmdesátých letech, před zcela zásadní reformou sociálního zabezpečení, existovaly oddělené systémy sociálního důchodového pojištění pro různá zaměstnání a odvětví. Systém sociálního pojištění byl velmi nákladný, příspěvky na celé sociální pojištění se v polovině 70. let pohybovaly v rozmezí 51 - 59 % z výdělků, navíc existovaly státní dotace. V rozhodování o vývoji dávkového systému se silně promítla politická motivace, již při krátkodobém dostatku prostředků byla tendence zvyšovat dávky, jako negativum byla hodnocena i značná závislost penzí na stavu veřejných financí. Za této situace sáhla Pinochetova vláda ke zcela zásadní reformě sociálního zabezpečení, resp. zavedení soukromého systému sociálního zabezpečení.

Chile

Jádro chilské reformy sociálního zabezpečení z roku 1981 spočívá v nahrazení sociálního starobního pojištění systémem povinného spoření, resp. soukromého důchodového pojištění u omezeného počtu penzijních fondů, silně regulovaných státem. Zisky penzijních fondů se celé rozdělují mezi účastníky, kterým se vedou individuální účty s jejich prostředky. Na tyto účty úspor zaměstnanci povinně převádí 10 % svých hrubých výdělků, zaměstnavatelé jim nepřispívají. Při dosažení důchodového věku si účastník může vybrat mezi nákupem doživotního důchodu u soukromé pojišťovny nebo postupným, pravidelným čerpáním nasporených prostředků u penzijního fondu. Je možný i jednorázový výběr části úspor. Při smrti se nevyčerpané prostředky u penzijního fondu stávají předmětem dědictví.

Penzijní fondy poskytují také pozůstalostní a invalidní důchody, které jsou obdobou těchto důchodů v systému sociálního pojištění. Na tyto důchody platí zaměstnanci příspěvky s celkovou sazbou 2,5 - 3,7 % z hrubých výdělků. Vedle toho přispívají samostatně na režii fondu. Součástí chilského modelu je i zaručená minimální penze, na niž je nárok po splnění čekací doby 20 let, pokud při dosažení důchodového věku (muži 65, ženy 60 let) nemá zaměstnanec dostatek prostředků na svém individuálním účtu, aby mohl mít důchod ve výši 22 - 25 % celostátní průměrné mzdy (srovnej s požadavky zemí EU, kde by výše důchodu měla dosahovat 75 % průměrného příjmu v ekonomicky aktivním věku), s dynamizací její výše podle rozhodnutí vlády (příslušné výdaje jsou uhrazovány ze státního rozpočtu). Vedle toho lze získat důchod z programu sociální pomoci: počet příjemců těchto důchodů je však omezen na 300 000.

Chilská reforma sociálního zabezpečení je často prezentována jako značný úspěch tehdejší vlády. Důchody nově přiznávané jsou o 40 % vyšší než důchody z předchozího systému sociálního pojištění. Koncem roku 1993 bylo 93,4 % zaměstnanců začleněno v povinném soukromém důchodovém pojištění, ostatní zůstali v sociálním důchodovém pojištění. Koncem roku 1994 penzijní fondy nashromáždily aktiva ve výši 45 % HDP. Reálná míra výnosů z umístění prostředků v letech 1981 - 1994 činila 13,7 % p. a. Vysokou výnosnost chilských penzijních fondů lze vysvětlit zčásti relativně velmi rozvinutým kapitálovým

trhem a existencí atraktivních investičních příležitostí. Jednou z těchto příležitostí byl i program privatizace státních podniků v letech 1985 - 1988. Dalším faktorem jsou velmi příznivé všeobecné podmínky rozvoje Chile, k nimž patří i velmi příznivý demografický vývoj. To vše je podstatné pro popularitu reformy sociálního zabezpečení, např. u chilského dělnictva.

Při podrobnějším pohledu je však nutno se oprostít od tohoto mýtu o chilském zázraku a podívat se na penzijní systém v Chile střízlivěji a zhodnotit jeho pozitiva a negativa bez nekritického vzývání či zatracování. Příprava reformy proběhla v letech 1974 - 1980 pověřenou institucí, která připravovala současně i širší ekonomickou reformu. Zavedení radikální reformy bylo v Chile do jisté míry ulehčeno velice špatným stavem starého důchodového systému a poněkud ne zcela standardními politickými poměry na konci sedmdesátých let. Je důležité si říci, že důchodová reforma zde nevznikla obtížnou cestou klasické demokratické diskuse, ale na základě diktatury. Také efekt celkového zvětšení objemu národních úspor je pouze relativní. Před zavedením reformy byla tato úroveň katastrofálně nízká oproti běžným standardům vyspělých zemí.

Důchodový systém v Německu

Německo

Systém důchodového pojištění je založen na tradičně silném a dominujícím prvním (státním) pilíři financovaném průběžně a povinně prakticky pro celou populaci. Úlohou druhého pilíře je poskytovat doplňující příjem v důchodovém věku. V této oblasti se angažují zaměstnavatelské subjekty a způsob financování je založen na tzv. systému účetních rezerv (book reserve). Tento způsob financování je unikátní a jinde není provozován (kromě Rakouska). Zaměstnavatel se zavazuje plnit budoucí nároky zaměstnanců bez skutečného finančního krytí. To umožňuje investovat finanční prostředky (které by jinak musel uložit ve fondu) do svého vlastního rozvoje. To ovšem vyžaduje po všech stránkách silné a stabilní zaměstnavatele, protože vzniká riziko budoucího financování schémat.

Problémy s udržitelností I. pilíře mají rozhodující kořeny v nepříznivosti demografického vývoje, protože již v současné době je podíl starších 65 let na aktivní populaci 22 % a okolo roku 2030 by mělo být Německo nejstarším státem v Evropě /Rievajová, 2001/. Tento trend byl pozorovatelný již v osmdesátých letech, v průběhu asi deseti let se počet narozených dětí zmenšil téměř o jednu polovinu a zároveň dochází k prodlužování střední délky života. A dále v relativně vysokých důchodech (replacement rate v roce 1997 se blížil 71 % čisté mzdy). Důsledkem možnosti odejít dříve do důchodu je, že skutečný průměrný věk odchodu do důchodu je nižší, než je zákonná administrativní hranice.

Poslední změny v důchodovém systému I. pilíře proběhly a probíhají v posledním desetiletí. V roce 1992 došlo k propojení veličin rozhodujících o příjmech a výdajích (valorizace, pojistná sazba, výše důchodů). Vznikl samoregulační mechanismus, který částečně zajišťuje vyrovnávání výkyvů mezi příjmy a výdaji. Hned v tomto roce došlo ke zvýšení příspěvkové sazby a zpřísnění předčasných odchodů do důchodu. Rovněž byla nově zavedena možnost částečného (redukovaného) důchodu kombinovaného s výdělečnou činností. Od tohoto roku je také povinností spolkové vlády každoročně předkládat parlamentu a veřejnosti značně podrobnou zprávu o důchodovém pojištění obsahující nejnovější údaje o demografickém vývoji, makroekonomické situaci, příjmech a výdajích systému, rezervách, výhledu vývoje v nejbližších pěti letech atp.

Přes opatření z roku 1992 deficit ve státním penzijním systému rostl a stát musel k vybranému pojistnému přispívat až 20 % výdajů. Tato situace byla zapříčiněná hlavně vysokou nezaměstnaností spojenou s útekem do předčasných důchodů. V letech 1996/97 bylo přistoupeno k dalším krokům. Důležitým opatřením z této doby bylo zavedení a ještě větší zdůraznění odchodu do důchodu kombinovaného s prací na částečný úvazek (minimum 18 hod. týdně). Je to snaha o maximální udržení starších občanů v zaměstnání a vytvoření co nejvíce "employment friendly" prostředí. Dalším opatřením se také stalo přísnější posuzování tzv. náhradních dob. V rámci dlouhodobějšího koncepčního řešení od roku 1999 dochází ke změně - základním znakem není systémová revoluční změna -

zůstává zachován průběžný systém, důchodové příjmy jsou stále vázány na pojistné a mzdy - nebo spíše dílčím změnám, mimo jiné, do vzorce pro valorizaci důchodů je zaveden "demografický faktor", věková hranice pro odchod do důchodu je stanovena po roce 2010 unisex (bez ohledu na pohlaví) a eventualita předčasného odchodu do důchodu pouze pro dlouhodobě pojištěné (35 let) a starší 62 let.

V souvislosti se snahou vyřešit současné problémy fungování průběžně financovaného důchodového systému bude v Německu od roku 2002 fungovat druhý, dobrovolný pilíř, státem podporované kapitálové krytí. Dosavadní třetí pilíř, soukromé připojištění, zůstane zatím beze změny. Důvodem pro nastolení radikální penzijní reformy byl nepříznivý demografický vývoj a s ním související finanční neúnosnost státem garantovaného starobního zabezpečení. Zatímco dnes připadá na sto pracujících Němců dvaadvacet osob starších 65 let, podle rešerše Deutsche Bank by se tento poměr měl v roce 2050 katastroficky změnit na 100:52. Dnes žíví důchodová kasa 22,4 % populace, v roce 2004 by částka na důchody představovala 31 % spolkového rozpočtu. (Důchodová kasa je sycena příspěvky do federálního rozpočtu, výnosem DPH a ekologické daně).

V roce 2000 činil odvod na důchodové pojištění 19,3 % z hrubé mzdy, přičemž podíl zaměstnanec a zaměstnavatel je v poměru 50:50. Na základě reformy se nepředpokládá, že by výše srážek důchodového pojištění překročila v horizontu do roku 2020 sazbu dvacet procent, do roku 2030 by měla sazba představovat maximálně dvaadvacet procent. Do budoucna se též počítá se snížením náhradního poměru, který vzhledem k čistému příjmu dnes představuje 70 %. Do roku 2030 by měla důchodová hladina klesnout na 64,5 %. Snižování částek vyplacených důchodů bude zahájeno v roce 2011, každý rok bude náhradový poměr nižší o 0,3 %.

Revolučním krokem je zavedení přidavného kapitálového zabezpečení, které se má stát výlučnou záležitostí zaměstnanec. Tento pilíř se stane pomocníkem, který ze státu sejme část penzijního břemene a přesune ji na samotné poplatníky. Ministr práce věří v zapojení 90 % výdělečně činného obyvatelstva. Ti by od roku 2002 měli vkládat nejméně jedno procento hrubých mezd na účty soukromého připojištění. V roce 2008 a letech následujících by zmíněná sazba měla dosahovat čtyř procent. Způsob naplnění této sazby je možný vícero způsoby, peněžním převodem, akciemi či nemovitostí. Je však nutno uzavřít smlouvu s bankou, pojišťovnou či fondem, které budou poté penzi, zvýšenou o úroky, vyplácet. Tyto důchodové kapitálové prostředky budou osvobozeny od daně. S tím nesouhlasí Evropská komise, která vyzývá k danění příspěvků (v praxi příjemci pouze zákonné renty neplatí daň, protože její částka zůstává pod hranicí daňové povinnosti).

Vláda (SPD) nabízí zaměstnancům kromě daňových úlev dotace. Lidé s vyššími výděly dostanou možnost odpisů (příspěvky na soukromé kapitálové zaopatření budou moci uplatnit jako zvláštní vydání), pro průměrné a méně placené občany budou určeny roční přídatky. Hlavní potíží kapitálově krytého důchodového pojištění je problém legislativní. Instituce, kterým strádá vložení peníze, akcie či vlastnictví nemovitostí, musí garantovat navrácení alespoň zaplacených příspěvků formou doživotní penze, nebo předložit harmonogram pevně daných výplat (ne však vydat úspory formou jednorázového bonusu). Je možno zavést desetiletý výplatní plán s následným doživotním výdejem zůstatku. Výplatu je možno zahájit nejdříve v šedesátém roce života příjemce, nejpozději ve věku osmdesátí let, odstoupení od pohledávek či převod smlouvy na třetí osobu je nepřípustné. V praxi však taková instituce (banka či fond), která by splňovala kritéria ministerstva práce, na německém trhu neexistuje. Zákony neznají definici subjektu, který by pobíral vklady a časem je musel vyplácet jako rentu. Stovky stávajících institucí však jsou ochotny se v penzích angažovat. Podstatné bude, nakolik si nechají riziko od klientů zaplatit. Podle názoru Německého stavebního svazu bude zapotřebí politického konsensu.

Správa sociálního pojištění, jehož součástí je důchodové pojištění, je svěřena institucím, které jsou právní osoby pod veřejným právem. Společné předpoklady fungování těchto institucí a pravidla pro jejich činnost jsou shrnuty v tzv. Sozialgesetzbuch. Jejich správní

orgány jsou složeny ze zástupců pojištěnců a jejich zaměstnavatelů a jsou volitelné na dobu šesti let. Tyto administrativní orgány jsou samozřejmě pod přímou supervizí státu.

Správa důchodového pojištění je svěřena různým institucím podle profesního zařazení zaměstnance (Landesversicherungsalten - pro dělníky, Bundesversicherungsanstalt für Angestellte - pro zaměstnance, a další pro horníky, zemědělce). Skoro všechny kategorie institucí spravujícího důchodové pojištění jsou jak na federální, tak národní úrovni. Systém je financován z příspěvků zaměstnanců a zaměstnavatelů, které vybírá Krankenkasse, a dále přerozděluje jednotlivým pojišťovnám, které s nimi hospodaří. Kromě příspěvků hraje i v Německu v oblasti důchodového pojištění významnou roli státní vyrovnávání rozdílu mezi vybraným pojištěným a vyplacenými dávkami.

1. pilíř: základní důchody

- Všeobecné důchodové pojištění pro pracující za mzdu a některé vybrané profese OSVČ (umělci, učitelé apod.).
- Důchodové schéma pro státní zaměstnance.
- Důchodové schéma pro horníky.
- Důchodové schéma pro samostatně hospodařící rolníky.

2. pilíř: doplňkové důchody

- Povinný - státní zaměstnanci.

Doplňkové důchodové schéma

- Dobrovolný - zaměstnanci v soukromém sektoru.
- Přímé závazky zaměstnavatele (Direktusage).
- Skupinové pojistné smlouvy (Direktversicherung).
- Penzijní fondy (Pensionkassen).
- Podpůrné fondy (Unterstützungskassen).

Současné doplňkové podnikové renty nehodlá nový vládní návrh nijak podporovat, veškerá zvýhodnění adresuje kapitálovému připojištění. Podnikové starobní zabezpečení má 60 % zaměstnanců zpracovatelského průmyslu a 28 % zaměstnanců v obchodě. Změnu postoje ministerstva práce vyžadují kromě jiných subjektů zejména zaměstnavatelé, kteří argumentují levnou správou majetku a menšími riziky. Poskytnutí podpory podnikovým důchodům bude složité. Možné bude v případě přímého pojištění (zaměstnavatel uzavírá pro zaměstnance životní pojištění) a penzijních kas. Příspěvky totiž pocházejí ze zdaněných příjmů, nabízí se forma úlevy na dani.

Německá důchodová reforma byla zahájena, její konec je v nedohlednu a bude vyžadovat dosažení názorové shody politických stran, odborů i sociálních svazů. CDU-CSU vytýká odklad startu soukromého kapitálového připojištění z roku 2001 na rok 2002 a nízkou pomoc státu na jeho podporu. Odbory se bojí citelného krácení penzí a žádají účast zaměstnavatele na připojištění. Spolkové sdružení zaměstnavatelských svazů (BDA) hovoří o strukturálních chybách, souhlasí s odvodovým limitem 22 % a kapitálovým připojištěním. Předpokládaný pokles důchodů k 64 % považuje však BDA za příliš malý, naopak čtyřprocentní cíl privátních příspěvků v doplňkovém pilíři za příliš vysoký a státní motivaci za nedostatečnou. Součástí přijetí důchodové reformy bylo snížení sazby pojistného na 19,1 % v roce 2001, takže dalším problémem bude vyplatit z důchodové kasy peníze, plynoucí spolkovým zemím jako sociální pomoc v důsledku důchodových změn.

Švýcarský důchodový systém

Švýcarsko

Švýcarsko je někdy vydáváno za prototyp ideálního důchodového zabezpečení. Základy sociálního pojištění byly položeny těsně po válce v roce 1946, kdy vznikly předpisy o starobních a pozůstalostních důchodech.

První pilíř švýcarského modelu představuje státní zabezpečení v důchodovém věku. Jeho cílem je existenční zajištění a státem garantovaná péče pro všechny švýcarské občany. Při odchodu do důchodu toto státem organizované důchodové zabezpečení nesleduje udržení dosavadní životní úrovně oprávněných osob. Jeho úkolem je zabezpečit pokrytí pouze nezbytných životních potřeb a v tomto pojetí je pochopitelně samo o sobě pro běžný život nedostačující.

Do tohoto systému přispívá zaměstnanec i zaměstnavatel stejnou částkou 5,05 % z hrubé mzdy. Povinnost přispívat na důchodové zabezpečení platí pro výdělečně činné osoby od 17 let, pro nevýdělečně činné osoby od 20 let. Věková hranice pro odchod do důchodu je u mužů 65 let, u žen zatím 62 let. V roce 2001 byla věková hranice pro ženy 63 let, v roce 2005 dojde k jejímu dalšímu zvýšení na 64 let. Státní důchodové zabezpečení se financuje průběžně. Od svého zavedení v roce 1948 je ve Švýcarsku první pilíř rozhodujícím prvkem welfare state. Důchodové zabezpečení vyžaduje perspektivně správná politická rozhodnutí ve správnou dobu.

Druhý pilíř představuje zaměstnanecké důchodové zabezpečení. Od roku 1985 existuje ve Švýcarsku povinnost přispívat na zaměstnanecké zabezpečení. V praxi to znamená, že zaměstnavatelé jsou povinni založit vlastní podnikové penzijní pokladny nebo se připojit k penzijním pokladnám působícím nad rámec podniku. Majetek v podnikových penzijních pokladnách spravují zaměstnavatelé a zaměstnanci zastoupení stejným dílem v rozhodovacích orgánech pokladny. Zaměstnavatelé, kteří nechtějí nebo nemohou (malé a střední podniky) založit vlastní penzijní pokladnu, se mohou připojit k tzv. sběrné kolektivní nadaci. Sběrné nadace většinou provozují životní pojišťovny a banky. Cílem zaměstnaneckého důchodového zabezpečení je, aby při odchodu do důchodu zajistilo společně se státním důchodovým zabezpečením zachování stávající životní úrovně pojištěného. Nepsaným pravidlem je, že tohoto cíle je dosaženo tehdy, tvoří-li plnění společně z prvního a druhého pilíře minimálně 60 % hrubého příjmu osoby.

Druhý pilíř je financován kapitálově, což znamená, že výše vyplácené dávky odpovídá výši vložených příspěvků. Každé přispívající osobě bude později vyplaceno to, co do systému vložila. Všechny penzijní pokladny jsou ekonomicky soběstačné. Do zaměstnaneckého důchodového zabezpečení nepřispívá stát žádnými příspěvky. Toto zabezpečení je sice státem nařízeno a přísně kontrolováno, spočívá však plně na soukromém základě. Zaměstnanecké důchodové zabezpečení je výrazem fungujícího sociálního partnerství a spolupráce mezi zaměstnavateli a zaměstnanci. Jako pozitivum lze též uvést nízkou míru nezaměstnanosti.

Třetím pilířem je soukromé důchodové zabezpečení. Představuje flexibilní individuální doplněk ke státnímu a zaměstnaneckému zabezpečení. V rámci třetího pilíře může každý jednotlivec s přihlédnutím ke svým osobním potřebám vyplnit "prázdné místo" povinného důchodového zabezpečení. Potřeba individuálního zabezpečení vzniká zejména v případě nevýdělečných osob, osob s vyššími příjmy a osob samostatně výdělečně činných.

Tento pilíř je financován metodou kapitálového krytí a není aktivně podporován ze státních prostředků. Existuje však jeho nepřímá státní podpora. Ve Švýcarsku se rozlišuje mezi tzv. "volným zabezpečením" a "vázaným zabezpečením". Vázané zabezpečení existuje u některé pojišťovací společnosti nebo jako spořitelní konto u některé z bank. Naspořené kapitál musí výlučně a neodvolatelně sloužit důchodovému zabezpečení. Plnění může být vypláceno nejdříve 5 let před dosažením důchodového věku. Toto vázané zabezpečení stát daňově zvýhodňuje. Volné zabezpečení zahrnuje všechny ostatní formy individuálního zabezpečení, pro které neexistuje žádné zvláštní omezení: spoření, finanční investice, životní pojištění, vlastnictví bytu atd. S naspořeným majetkem lze kdykoliv volně disponovat. Také v tomto případě je možné některé položky v rámci volného zabezpečení odečítat od zdanitelného základu. Daňové úlevy nelze hodnotit jako dar od státu, protože jejich filozofie vychází z toho, že člověk, který se na stáří zabezpečí sám, odlehčí státu v oblasti sociální péče. Tak se z perspektivního hlediska snižují státní výdaje. Tyto daňové úlevy jsou jasným výrazem liberálního řádu, který staví na individuální odpovědnosti. Podstatným prvkem švýcarské ústavy je individuální odpovědnost občanů za vlastní život, úspěch a spokojenost.

Ve Švýcarsku představuje kombinace metody průběžného financování a metody kapitálového krytí optimální výchozí základnu pro dlouhodobou finanční jistotu systému, která je charakterizována velkou politickou stabilitou. I když Švýcarsko není členem EU, tak v poslední době má zájem na navázání hlubších kontaktů a na spolupráci s EU. Důkazem je

referendum z května 2000, ve kterém téměř 70 % občanů podpořilo komplex dvoustranných smluv mezi švýcarskou vládou a EU (např. uvolňování pracovního trhu pro občany z EU).

Důchodový systém v Itálii

Itálie Dominantní úlohu v italském systému důchodového zabezpečení tvoří státní důchody financované průběžným systémem. Pouze nevýznamnou doplňkovou roli hrají nečetné dobrovolné zaměstnanecké fondy.

Státní důchody - I. pilíř důchodového zabezpečení

Systém státních důchodů pokrývá v Itálii největší podíl na celkovém objemu důchodů z celé Evropské unie. Tento pilíř nemůže být považován za všeobecný, protože nejsou všichni pojištěni podle stejného schématu, základní důchodový systém je rozdělen do třech částí - pro zaměstnance v soukromém sektoru, pro zaměstnance ve veřejném sektoru a pro osoby samostatně výdělečně činné. Financování je založeno na příspěvcích pojištěnců a zaměstnavatelů a je průběžné. V reformách provedených v devadesátých letech ministry Amatem a Dinim došlo k jistým úpravám, které se týkají hospodaření s příspěvkem. Peníze jsou jakoby ukládány na pomyslné osobní účty (tak jako v kapitálovém systému), ale vypláceny jsou průběžně, takže je zajištěna jejich výplata ve stáří. Současný věk pro odchod do důchodu (61 let pro muže a 56 let pro ženy) bude zvyšován o jeden rok každých 18 měsíců na konečnou hodnotu 65 let pro muže a 60 let pro ženy. Tento rozdíl mezi muži a ženami zůstává neobvyklým v rámci tendencí ostatních zemí EU. Další úpravy se očekávají v prodloužení odpracovaného období nutného pro získání nároku na důchod z 15 na 20 let. Změny se dotknou i způsobu výpočtu základu pro stanovení důchodů. Rozhodující podíl státních důchodů na systému důchodového zabezpečení naráží v Itálii na významné ekonomické problémy v kombinaci s nepříznivými populačními trendy.

Zaměstnanecké fondy - II. pilíř

Vzhledem k rozvinutému systému důchodů jsou doplňkové penzijní fondy v Itálii nepovinné a jsou rozšířeny pouze v nevýznamném měřítku. V návaznosti na očekávané změny ve státním systému, které povedou k redukci státních důchodů, se očekává mírný nárůst zaměstnaneckých fondů, které by výpadek penzí pokryly. Podle zákona z roku 1993 musí nestátní penzijní fondy být zakládány pouze prostřednictvím organizace "Fondo Pensione", do které povinně přispívají jak zaměstnanci, tak i zaměstnavatelé. I když penzijní systém v Itálii prochází obdobím reformy z důvodů finanční neudržitelnosti systému, v žádném případě se to netýká nejdůležitější instituce vyplácející důchodové dávky, ta dnes patří k světové špičce. Rozsáhlá počítačová síť on-line propojená s bankami, ministerstvem financí, regiony, a dokonce i zastupitelskými úřady v zahraničí je vybavena nejmodernějšími elektronickými přístroji. Veškeré ukládání dat a finanční operace jsou prováděny elektronicky ("bezpapírově"). Rozhodně se nešetří investicemi do computerizace. Změna na pojistný systém je pouze prvním krokem v reorganizaci systému celkového sociálního zabezpečení, která by měla stabilizovat výdaje na sociální zabezpečení z HDP a opět ustavit novou smlouvu mezi generacemi. Reforma je zaváděna postupně, s přechodným obdobím. I přes relativně značně rozsáhlé změny se ozývají názory, že reforma nepřináší dostatečnou transformaci, je pouze dílčí a revidovat by se měl celý italský welfare systém.

2.3.2 Země střední Evropy po důchodové reformě

V aktivitách reformy důchodových systémů převažují trendy, které tíhnou k tzv. švédskému modelu.

V postkomunistických zemích bylo uplatněno pět základních strategií přeměny nevyhovujícího systému důchodového zabezpečení, který byl pozůstatkem bývalého režimu se všemi jeho nedostatky:

1. **Strategie bez zásahu** - v systému nejsou prováděny žádné podstatné změny, systém zůstává zachován a indexace důchodů probíhá v souvislosti s inflací (uplatněno v Bělorusku).
2. **Strategie "oprava zděděného"** - většinou se jednalo o zavedení pojistného pro zaměstnance, pravidelnou indexaci vyplácených dávek, prodloužování věku pro odchod

do důchodu, prodlužování doby potřebné pro vznik nároku na důchod, odstranění existujících výhod pro určité skupiny občanů. Bylo však zjištěno, že takové modifikace jen problém prohlubují a oddalují potřebné řešení. Proto jsou zvažovány zásadní změny důchodového systému.

3. **Návrat k sociální pojišťovně** - ta zabezpečí důchodový systém založený na principu PAYG. Tak reagovala i Česká republika, Litva či Albánie. Zaveden byl dvousložkový důchod, který je složen ze základního povinného důchodu a povinného doplňkového důchodu diferencovaného podle odvedeného pojistného. Mnohé státy také vytvořily podmínky pro existenci dobrovolného penzijního připojištění, systémy státní kontroly nad hospodařením penzijních fondů však nejsou dostačující.
4. **Zavedení osobních účtů** při současném zachování průběžného financování důchodového systému. Ideálem je model švédský. Jedná se o přijetí principů kapitalizace pro výpočet vypláceného důchodu, zdroje pro penze jsou však vytvářeny cestou průběžného financování. Často je tento model použit pro první pilíř důchodového systému.
5. **Kapitalizační strategie** - usiluje o redukci role základního průběžně financovaného zdroje starobního důchodu. Zavádí druhý povinný zdroj starobního důchodu, jedná se o povinné systémy osobních účtů s kapitalizací vkladů, a zdroj třetí, dobrovolný, představovaný zaměstnavatelskými fondy. Tuto cestu přijalo za svou Maďarsko či Kazachstán.

Polsko

První zákon týkající se sociálního zabezpečení byl v Polsku přijat v roce 1927 (technicko-hospodářští zaměstnanci) a 1933 (pracovníci s hodinovou mzdou). Stávající systém sociálního zabezpečení byl uzákoněn v roce 1982 a novelizován v roce 1991. Jedná se o průběžně financovaný, dávkově definovaný systém. Systém důchodového zabezpečení má třípilířovou strukturu.

Polsko

I. pilíř systému důchodového zabezpečení

Príspevky do Státního důchodového úřadu (ZUS) odvádí zaměstnavatel (24 % mzdy zaměstnance) i zaměstnanec (21 % mzdy). ZUS odvede 20 % vybrané částky (tedy 9 % mzdy) do II. pilíře. 36 % mzdy zaměstnance zůstane v ZUS, účast v pilíři je povinná. Suma vybraných příspěvků tvoří fiktivní kapitál (National Defined Capital) pro vyplácení důchodu. Jsou zřízeny individuální účty pojištěncům. Nashromážděná suma v době odchodu do důchodu slouží jako základ pro výpočet velikosti důchodu. Hranice odchodu do důchodu je flexibilní. Minimální věk je 62 let, pozdější odchod do důchodu je finančně zvýhodněn. Výše vypláceného důchodu závisí na podílu naakumulovaného kapitálu/střední očekávaná doba dožití v měsících a na době odchodu do důchodu. Z I. pilíře je pokryto 60 - 65 % důchodu. Důchody jsou každý rok valorizovány. Z I. pilíře jsou dále financovány invalidní a pozůstalostní důchody a další sociální dávky.

ZUS = Zakład ubezpieczeń społecznych - Úřad sociálního zabezpečení.

V případě, že příspěvky nestačí na výplatu minimální penze pojištěnce za podmínky dosažení věku 65 let a minimální doby placení příspěvků 25 let, dorovná deficit stát z daní. Vzhledem k náběhové době provedené reformy připadá možnost státní intervence v úvahu nejdříve v roce 2015.

Při konstrukci nové podoby I. pilíře byly vzaty do úvahy i možné destabilizující faktory:

- migrace
- delší průměrná doba vyplácení důchodu

II. pilíř systému důchodového zabezpečení

Druhý pilíř je tvořen 10 - 12 soukromě spravovanými penzijními fondy. Příspěvky do II. pilíře odvádí ZUS ve výši 9 % platu pojištěnce před zdaněním. Každý pojištěnec má individuální účet, prostředky uložené na účtu jsou zhodnocovány investováním fondů. Z pilíře jsou financovány pouze starobní důchody. Vyplácené dávky tvoří 35 - 40 % důchodu. Z I. a II. pilíře je vyplácena penze ve výši celkem 60 - 62 % průměrné mzdy, zhruba 2/3 z I. pilíře a 1/3 z druhého (replacement rate), tento poměr se postupně mění až na 1/1. Příspěvky na důchodové pojištění jsou placeny jen z části mezd do výše 250 %

průměrné mzdy. Toto částečné omezení solidarity bude pro zaměstnavatele znamenat relativní zlevnění nejkvalifikovanější pracovní síly. V budoucnu se bude směřovat k dalšímu snížení vyměřovacího základu pro placení příspěvků. Výhledově (zhruba v roce 2015) se rovněž uvažuje o snížení příspěvků na sociální pojištění na 38 - 39 % mzdy.

III. pilíř systému důchodového zabezpečení

Třetí pilíř systému v návaznosti na první dva pilíře tvoří dodatková forma penzijního spoření založená na dobrovolné bázi. Předpokládá se výrazná diverzifikace penzijních plánů III. pilíře. Subjekty působící ve III. pilíři jsou zejména investiční fondy a pojišťovací společnosti. Obecně se s výplatou dávek z III. pilíře počítá až po dosažení důchodového věku pojištěnce. Pro zaměstnance s vyššími příjmy znamená stanovení hranice výše mzdy pro placení příspěvků na povinné důchodové pojištění motivaci k aktivní účasti v III. pilíři.

Mezi prvními dvěma a třetím pilířem penzijní reformy jsou následující zásadní rozdíly:

- dobrovolná účast v III. pilíři
- výše placených příspěvků závisí na rozhodnutí plátce
- není žádné omezení při výběru instituce, možnost volby započetí a ukončení penzijního spoření
- rozhodnutí o případném dědici dávek.

Za pozitivní lze považovat jak zavedení širší nabídky státem podporovaných penzijních programů pro občany ve III. pilíři, s využitím tradičních produktů životního pojištění, investičních fondů, tak i zaměstnavatelských penzijních plánů, v nichž sehrává klíčovou roli kolektivní vyjednávání v podnicích a které se vyznačují zjednodušeným registračním procesem ze strany orgánů dozoru.

Maďarsko

Maďarsko

Maďarsko je další postkomunistickou zemí ve střední Evropě (po Polsku), která ustoupila od průběžného financování důchodů ze státního rozpočtu a postupně zavádí financování kapitálové, v němž musí občané na stáří povinně spořit. Tato změna se závazně zatím dotýká jenom mladých lidí nastupujících do prvního zaměstnání, ale svůj individuální účet si u některého ze soukromých penzijních fondů, nad nimiž bdí stát, může zřídit kterýkoli občan v produktivním věku. Maďarští odborníci ovšem soudí, že většina lidí zůstane věrná starému systému, který měl loni opět hluboký schodek. Maďarská vláda, která konzultovala důchodovou reformu se Světovou bankou, doufá, že se výrazně zvýší míra úspor v ekonomice a podníti tak rychlejší růst.

Nový důchodový systém v Maďarsku stojí na třech pilířích a je určen zejména střední a mladé generaci. Tyto tři pilíře tvoří státní systém zaručující určitou minimální penzi, dále soukromé penzijní fondy spravující individuální účty občanů (od 1. 1. 1998 je zavedeno zaměstnanecké důchodové zabezpečení u soukromých penzijních pokladen, všichni zaměstnanci se musí pojistit, výše příspěvku činí 8 % z hrubé mzdy) a třetím je dobrovolné připojištění k důchodu. Nad hospodařením soukromých fondů, nazývaných též jako "povinné penzijní pokladny," bdí v Maďarsku bankovní dozor, který bude také porovnávat, jak svěřené peníze zhodnocují.

Předchozí systém	Nový systém
Stát vyměřuje důchody podle výše platu a počtu odpracovaných let	Důchod vyměřený státem podle výše platu tvoří jen část penze - základní část penze stát garantuje
Individuální penzijní pojištění je dobrovolné	Individuální penzijní pojištění je povinné
Důchod doplňují jednotlivé sociální podpory	Důchod doplňuje dobrovolné penzijní připojištění
DÁVKY	
Na důchod vyplácený státem odvádí zaměstnavatel 24 % ze základu daně z osobních příjmů a zaměstnanec 6 % z platu, nejvýše však z částky 99 000 forintů	Na důchod vyplácený státem odvádí zaměstnavatel 24 % ze základu daně z osobních příjmů a zaměstnanec 1 % ze mzdy, nejvýše však z částky odpovídající dvojnásobku průměrné měsíční mzdy
	Na individuální povinné pojištění platí zaměstnanec 6 % ze mzdy
VALORIZACE DŮCHODŮ	
Důchody se zvyšují každý rok podle růstu čisté mzdy v předchozím roce	Růst důchodů závisí z poloviny na míře inflace, z poloviny na čisté mzdě

Tabulka: Hlavní pilíře maďarského důchodového systému.

2.4 Pozitiva pro ČR

1. Každá země se potýká s jinými problémy. V této kapitole jsou rozebrány země s odlišnými důchodovými koncepcemi - země se silným státním pilířem doplněnými zaměstnaneckými profesními fondy ve druhém pilíři, které ač nepovinné, přesto velmi rozvinuté (Německo), země se ze zákona povinným II. pilířem a silným akcentem na individuální zodpovědnost (Švýcarsko), země se silným státním pilířem, ale nerozvinutým fondovým systémem (Itálie). Pro ČR je důležité přebrat prvky, které jsou na naše podmínky přenositelné. K tomu slouží i komparace s Polskem a Maďarskem, zeměmi, které prošly důchodovou reformou nedávno a které nám slouží jako poučení pro budoucí kroky. Domnívám se, že pro nás jsou inspirací země, kde podobně jako u nás převládá státní pilíř. Inspirací pro nás mohou být nepovinné, zato velmi rozvinuté zaměstnanecké fondy v Německu.
2. Pro ČR je nejdříve důležité nastartovat takové legislativní podmínky, které by umožnily postupné posilování fondových prvků na průběžném systému financování. Je jasné, že vzhledem k podmínce diverzifikace rizik budou reformní úvahy směřovat tímto směrem. To znamená ulehčit postupně průběžnému systému a zavést druhý pilíř, který bude financován fondově. Domnívám se, že nelze zapojit do tohoto pilíře zaměstnavatelské subjekty, které by ho spravovaly, tak jak je tomu např. ve Švýcarsku, kde jsou zaměstnavatelé za tuto složku důchodu zodpovědní a kde přetrvává tradice. V ČR nejsou často zaměstnavatelé schopni zaplatit sociální pojištění za své zaměstnance a vlna bankrotů bude ještě pokračovat. Itálie má důchodový systém založený na systému státních důchodů, zaměstnanecké fondy jsou nepovinné a tato složka je rozšířena v nevýznamném měřítku. Itálie posílila fondové prvky v průběžném systému, a to individuálními účty, které zajišťují transparentnost a vazbu výše odvedeného příspěvku i očekávané délky života k vyplacené dávce. To je také dobrou pobídkou pro populaci. Pro ČR je to inspirativní v tom, že se nemusí přejít k radikálnímu řezu v důchodovém systému, ale můžeme do průběžného systému zavést fondové prvky.

3. Polsko již důchodovou reformou prošlo, systém je založen na průběžném systému financování a druhý pilíř je spravován soukromými penzijními fondy. Třetí pilíř tvoří dodatkovou formu penzijního spoření. Pro překlenovací období bylo použito finančních prostředků z privatizace. Bohužel, ani tyto finanční prostředky nestačily na zabezpečení celého přechodného období. Polsko již dnes hledá zdroje z jiných aktivit a potýká se také se stabilitou finančních institucí. Pro ČR plyne ponaučení, že diverzifikace systému je žádoucí, ale napřed je zapotřebí nastartovat legislativní podmínky a nechat určité časové období, aby se finanční instituce “uzdravily”, a potom zavést druhý pilíř, založený na fondovém financování.
4. Obě země, Polsko i Maďarsko, při koncipování reformy vycházely ze současných požadavků na penzijní systémy s minimalizováním rizik. Braly především v úvahu riziko demografického vývoje, stárnutí společnosti, což způsobuje delší průměrné doby vyplácení důchodu a tím větší tlak na průběžný systém financování. Obě země vycházely z moderních trendů, především z návrhů Světové banky. Tyto země především sázejí na to, že se jim zvýší i míra úspor v ekonomice, což podnítl rychlejší ekonomický růst.
5. Pro ČR z komparace vyplývá, že je nutné převzít z jednotlivých zemí jen ty strategie, které jsou přenositelné a které sníží rizika. Především je nezbytné se zaměřit na stabilitu finančního sektoru a vytvořit legislativní podmínky, které by více stimulovaly vznik penzijních fondů. Nelze vycházet z tradice země před druhou světovou válkou, protože tato tradice byla za čtyřicet let přerušena a v současné době je kladen důraz na jiné trendy.

2.5 Některá východiska důchodové reformy v ČR

Cílem moderního důchodového systému je zajistit občanům nejvyšší možnou individuální návratnost finančních prostředků vložených do systému placením pojistného v úrovni důchodů (ekvivalence) při dohodnuté míře solidarity (přerozdělení mezi “chudými” a “bohatými” - sociální redistribuce - a mezi aktivními a neaktivními). Důchodový systém musí být koncipován tak, aby byl vytvořen dostatečný prostor pro realizaci vlastní odpovědnosti za individuální zajištění příslušných sociálních událostí.

Důchodový systém nelze chápat izolovaně od sociálních, ekonomických, politických dimenzí a také bez přihlídnutí k tradicím a určitému specifickému postavení ČR, ale jako nedílnou součást národní ekonomiky. Měl by být koncipován tak, aby **nebyl považován za zátěž národní ekonomiky**, ale naopak, aby podporoval její rozvoj. Hlavním posláním důchodového systému je zajistit příjmy ve stáří, při vzniku invalidity či při úmrtí, nikoliv zástupně řešit problémy jiných oblastí, např. nezaměstnanosti, chudoby apod.

2.5.1 Vývoj důchodového systému v ČR

Vývoj před rokem 1990

Systém důchodového zabezpečení v České republice byl do roku 1989 v zásadě velmi velkorysý, zvláště k některým skupinám osob. Tato velkorysost se projevovala zejména v podmínkách vzniku nároku na dávky, nikoliv úrovní dávek. Zabezpečení byli prakticky všichni občané. Různé preference ve výši dávek i v podmínkách nároku řešily situace nemající žádnou souvislost s důchodovým systémem a některé osoby byly diskriminovány, např. osoby samostatně výdělečně činné. Účelnost plošného poskytování některých důchodových dávek se stala problematickou, protože tyto dávky přestaly plnit svoji funkci. Systém důchodového zabezpečení byl financován ze státního rozpočtu, příspěvky do systému byly nedefinovatelnou součástí daní.

Kritické zhodnocení platné právní úpravy v roce 1990 ukázalo závažné nedostatky, jejichž negativní působení na úroveň důchodového pojištění by se velmi silně projevilo v období přechodu k tržnímu hospodářství.

Za hlavní byly označeny následující:

- Staticčnost vyjádřená zejména soustavou omezovacích ustanovení. Pro jejich pružnou změnu nebyla stanovena pravidla. Úroveň důchodů pak nemohla pružně reagovat na vývoj mezd a životních nákladů.
- Ve výši důchodů nebyla dostatečným způsobem zohledněna celoživotní úroveň pracovních příjmů. Pro výpočet důchodu se uvažovaly pouze příjmy v posledních 10 letech před vznikem nároku, resp. před odchodem do důchodu, a z nich se vybíralo výdělkově nejlepších 5 let.
- Nepřípravenost na budoucí věkovou strukturu obyvatelstva: stále více důchodců bude připadat na 100 ekonomicky činných občanů. To znamená, že stále méně ekonomicky aktivních osob bude vytvářet zdroje pro výplatu vyššího počtu důchodů.
- Nedostatečný prostor pro individuální rozhodování o době odchodu do starobního důchodu. Ti, kteří odcházeli do důchodu dříve, byli systémem znevýhodněni. Neměli odpracovaný určitý počet let a tím se dostávali na hladinu minimálních důchodů.
- Nedostatečná ochrana systému proti zneužívání některých relativně mírných podmínek. Zde se hlavně jednalo o získávání invalidních či částečných invalidních důchodů, kde kritéria udělování nebyla přísně nastavena.
- Nebyl umožněn "přenos" získaných nároků do jiných zemí při volnějším pohybu obyvatelstva (v produktivním i v důchodovém věku). Zde je problém nesečitávání pracovních dob, kdy vystěhování z republiky znamenalo nemožnost nárokovat odpracovaná léta v budoucnosti v důchodovém věku.
- Nebyly dostatečně rozšířeny možnosti pro individuální dobrovolné formy důchodového pojištění. Neexistovala víceméně možnost se dobrovolně připojistit na důchod, byly využívány jiné formy, např. spoření.

V roce 1989 jsme zdědili neefektivní, složitý důchodový systém, neschopný reagovat na očekávaný demografický ani připravovaný ekonomický vývoj. Cílem reformy důchodového zabezpečení bylo odstranit tyto nedostatky. To však bylo možné pouze realizací zcela zásadních změn, které přinesly na jedné straně řadu zlepšení současného stavu, na druhé straně však i určitá omezení nutná k udržení únosných nákladů na důchody.

Vývoj období 1990 - 2000

V tomto období byly postupně realizovány jednotlivé reformní kroky: V letech 1990 - 1992 byla odstraněna diskriminace osob samostatně výdělečně činných a byly zrušeny preference v důchodovém systému. Tato opatření vedla k tomu, že prakticky všichni ekonomicky aktivní získávají nároky na své důchody podle jednotných podmínek, a vytvořily se tak mimořádně výhodné podmínky pro další reformní kroky.

Došlo k převedení nemocenského pojištění ze správy odborů a jeho organizačnímu sjednocení s důchodovým pojištěním v rámci České správy sociálního zabezpečení. Dále byl zavedena indexace důchodu podle mezd, byly zrušeny kategorie individuálních a osobních důchodů, došlo k úpravě minimálního důchodu, který se dorovnal s minimální mzdou.

V roce 1993 bylo zavedeno pojistné jako zvláštní platba mimo daňový systém. K projednání ve vládě byl předložen zákon o zaměstnaneckém penzijním připojištění. Tento zákon však vláda neprojednala, což lze s odstupem času vzhledem k následnému vývoji ekonomiky a kapitálového trhu hodnotit spíše pozitivně.

V roce 1994 byl místo toho přijat zákon o penzijním připojištění se státním příspěvkem. V roce 1995 byl přijat po velkých odborných a politických diskusích nový zákon o důchodovém pojištění, který (jako první ve státech střední a východní Evropy) obsahuje v nových ekonomických podmínkách potřebnou dynamizaci systému, zahájil proces zvyšování důchodového věku a zavedl pružný důchodový věk, prodloužil rozhodné období pro zápočet výdělků, zpřesnil definici invalidity, zavedením vdoveckých důchodů přispěl k naplnění principu rovného zacházení s muži a ženami a zajistil soulad systému s pravidly Evropské unie.

2. Důchodové pojištění

Od roku 1996 existuje zvláštní účet důchodového pojištění v rámci státních finančních aktiv, který umožňuje, i když v rámci státního rozpočtu, jasně definovat bilanci systému důchodového pojištění. Zároveň došlo ke snížení pojistného. V roce 1997 došlo v rámci úsporných opatření ke zpřísnění valorizačních podmínek a zápočtu některých tzv. náhradních dob pojištění (dob, za které se neplatí pojistné, ale zohledňují se v podmínkách nároku i ve výši důchodu). Rozsah tohoto institutu však nadále zůstává v mezinárodním srovnání ojedinělý.

V roce 1998 byly připraveny dva návrhy na zvýšení pojistné sazby důchodového pojištění (včetně návrhu na zvýšení vyměřovacího základu pro osoby samostatně výdělečně činné, který je natolik nízký, že stále významněji ovlivňuje deficit systému a nadměrně tyto osoby v solidárním průběžně financovaném systému zvýhodňuje). Oba návrhy byly Parlamentem odmítnuty.

V roce 1999 byla schválena novela zákona o penzijním připojištění se státním příspěvkem, která zvyšuje do jisté míry bezpečnost vkladů účastníků, hlavně však rozšiřuje možnosti systému (zvýšení státního příspěvku, daňové zvýhodnění pro zaměstnavatele, kteří platí příspěvky za své zaměstnance, a daňové zvýhodnění části příspěvků účastníků).

V roce 2000 byl připraven návrh novely zákona týkající se redukci důchodů při předčasném odchodu do důchodu a zvýšení zvýhodnění za práci po věkové hranici bez pobírání důchodu (s účinností od 1. 1. 2001). Redukce důchodu při předčasném odchodu do důchodu se navrhuje zvýšit tak, aby předčasný odchod do důchodu nebyl zvýhodněn v celkovém objemu částky, vyplacené jako důchod do konce života, před důchodem přiznaným při dosažení věkové hranice (pojistně matematická redukce). Ze stejného důvodu se navrhuje zvýšit zvýhodnění za práci po věkové hranici bez pobírání důchodu. Návrh byl v červnu předložen Poslanecké sněmovně. V červenci byl ministrem práce a sociálních věcí předložen k projednání vládě návrh zákona o organizaci a provádění sociálního pojištění (pracovně nazývaný zákonem o Sociální pojišťovně).

Cílem tohoto opatření je zvýšit transparentnost hospodaření s prostředky sociálního pojištění, snížit závislost tohoto hospodaření na politickém rozhodování a umožnit lepší a pružnější kontakt s klientem. Zároveň dojde k demokratizaci instituce, která realizuje hmotně právní nároky z nemocenského a důchodového pojištění. K vlastnímu oddělení důchodového a nemocenského pojištění od státního rozpočtu mělo dojít od 1. ledna 2002, kdy byla Česká správa sociálního zabezpečení transformována na novou instituci spravovanou orgány vytvořenými na demokratickém základě ze zástupců pojištěnců, zaměstnavatelů a státu. Pojištěnci by tak měli bezprostřední vliv na činnost instituce, stali by se aktivními účastníky při tvorbě nových předpisů. Zasedání ve statutárních orgánech má být slučitelné s řadou činností, např. funkce poslance či senátora, člena vlády či prezidenta. Zastoupení tripartity ve vedení pojišťovny vychází z úmluv s Mezinárodní organizací práce (Jelínek, 2000). Právním a ekonomickým garantem systému však nadále zůstane stát, kterému proto budou zákonem svěřeny značné pravomoci dozoru nad hospodařením Sociální pojišťovny. Návrh zákona o Sociální pojišťovně nedovoluje této instituci podnikat.

K 1. 1. 2002 měla vzniknout Sociální pojišťovna, která měla zvýšit úroveň provádění sociálního pojištění, urychleně zavést databázi o pojištěncích a vytvořit předpoklady pro další zásadní reformní kroky. V oblasti penzijního připojištění se státním příspěvkem bude připravována další novela zákona směřující především ke zvýšení bezpečnosti systému pro účastníky. Otázkou je, zda všechny cíle, které se vkládají do organizace Sociální pojišťovny, vzhledem k časovému rozpětí, ekonomickému i administrativně-provoznímu zabezpečení, budou naplněny.

V současnosti trvá výpočet důchodu u ČSSZ až půl roku, což by mělo být vznikem Sociální pojišťovny a zavedením počítačového systému urychleno. Vedle zvýšení administrativní výkonnosti a zvýšení ochrany občana před tzv. politickým rizikem by mohla mít činnost pojišťovny také pozitivní efekty při podpoře hospodářského růstu. Bude jí totiž umožněna kapitalizace rezervních prostředků, konkrétně investice do bezpečnějších domácích cenných papírů.

Pojišťovna, kromě základního fondu důchodového pojištění, by měla spravovat ještě základní fond nemocenského pojištění a rezervní fond (pro zajištění plynulosti výplat). Tato rezerva by měla při vzniku pojišťovny být podpořena z výnosů z privatizace ve výši 40 mld. Kč, pod tuto částku by fond neměl klesnout. Zde je ale otázkou, kde tyto výnosy z privatizace v současné době vzít. Rezervní fond by byl také příjemcem případných přebytků fondů základních. Minimální stav rezervního fondu by měl odpovídat objemu finančních prostředků potřebných k zajištění výplat pro dva kalendářní měsíce. Tato částka by měla být každoročně aktualizována v rozpočtu pojišťovny, který by měla každoročně schvalovat Poslanecká sněmovna. Rezervní fond by měl být garancí likvidity.

Proti vzniku Sociální pojišťovny je názor, že změna instituce nemůže zabránit problémům, které vznikly zejména v důsledku nepříznivého demografického vývoje. Aktuální deficit totiž nezávisí na názvu instituce, ale zejména na tom, jaké budou důchodové dávky, věk odchodu do důchodu, pravidla pro předčasný důchod, tedy základní pravidla důchodového systému. Problém administrativy a vedení informací o jednotlivých pojištěncích by podle ekonoma Tomáše Jelínka "šel zvládnout stejně dobře změnami na úrovni současné správy sociálního zabezpečení a problém politického zneužití také není tolik aktuální v případě, že pojišťovna bude v deficitu a nebude tak možno neexistující přebytky politicky zneužít". Domnívám se, že o institutu Sociální pojišťovny je jednáno příliš pozdě, tato koncepce měla být zavedena již při sestavování sociální reformy a měla být zároveň realizována s ostatními kroky (na Slovensku byla Sociální pojišťovna založena při reformě sociálního zabezpečení a zavedení sociálního pojištění).

Vedle zřízení samostatné důchodové pojišťovny a rozvíjení dobrovolných připojišťovacích systémů je rozvoj zaměstnavatelských penzijních fondů dalším důležitým krokem realizace důchodové reformy. V dubnu 2000 schválila vláda hlavní principy zaměstnavatelských penzijních fondů založených na neziskovém principu, počátkem roku 2003 by měla být zahájena činnost tohoto doplňkového důchodového systému. Podnikový systém je vhodným doplňkem státního systému.

Zaměstnavatelský penzijní fond by měl být samostatnou právnickou osobou s vlastní právní subjektivitou, právně i účetně oddělenou od zaměstnavatele. Fond by byl spravován zástupci zaměstnanců, zaměstnavatelů i penzistů. Ti by rozhodovali o otázkách řízení fondu, výběru investorů, stanovení investiční strategie a rozdělování výnosů. Hlavní činností fondu by bylo shromažďování finančních prostředků od účastníků a zaměstnavatele, zajišťování jejich bezpečného investování za účelem dosažení spolehlivého a rozumného zhodnocení finančních prostředků a výplata dávek účastníkům.

Na žádost tehdejšího ministra MPSV Vladimíra Špidly byla britskými experty zpracována studie, zda je v současné situaci v České republice místo pro podnikové pojišťovací systémy. Výsledek expertizy zní kladně. Protiargumentem je však špatná situace podniků, ministr práce a sociálních věcí reaguje faktem, že podnikové fondy nebudou povinné, nýbrž dobrovolné. Tak nebudou lidé nuceni odkládat svoji spotřebu a povinně spořit do institucí, v které nemají důvěru. Dalšími pozitivními prvky podnikového zaopatření jsou vedle dobrovolnosti uváděny také dostupnost pro všechny zaměstnance, neziskový způsob provádění a pevná pravidla kontroly.

Ze strany zaměstnavatelů však není o tento pilíř důchodové systému velký zájem. Převážná většina z nich totiž nechce pracně zřizovat a provozovat vlastní penzijní fond. Jejich nezájem je také podpořen obavami zaměstnanců z možného krachu podniku a tím i ztráty jejich naspořených důchodových příspěvků. Dobrovolnost vstupu obsažená ve vládním návrhu také neplatí zcela, neboť zaměstnavatel musí přispívat minimálně 50 % platby, kterou si zaměstnanec zvolí. Vstup zaměstnance je sice tedy dobrovolný, ale okamžikem jeho vstupu je účast zaměstnavatele povinná. Minimální výše příspěvku účastníka bude 1 % z vyměřovacího základu pro účely pojistného na sociální zabezpečení. V neprospěch těchto fondů dále hovoří vyloučení možnosti investovat do společností zaměstnavatele a dále možnost výplaty naspořených a zhodnocených prostředků až v době odchodu do důchodu.

Za posledních deset let proběhly v ČR v rámci důchodové reformy pouze dílčí kroky. Jako nejvýznamnější vidím především prodloužení pracovní kariéry a odložení odchodu do důchodu a zavedení druhého pilíře, tedy kromě základního průběžného systému ještě penzijní připojištění. Některé reformní kroky v ČR dokonce proběhly dříve než v sousedních tranzitivních ekonomikách. Např. odložení hranice pro odchod do důchodu byl u nás zaveden dříve než v sousedním Maďarsku. Reforma tedy nebyla radikální, pokud budu brát radikální reformu jako změnu způsobu ve financování, tedy ve vztahu na fondové prvky v důchodovém systému. Podstata reformy spočívala především ve vytvoření druhého pilíře, tedy penzijního připojištění.

2.5.2 Základní principy kladené na reformní kroky

Principy reformy

Základní koncepce národního důchodového systému je dána řadou faktorů, především národní tradicí a historickým vývojem, zkušenostmi a postoji žijících generací, stupněm ekonomického vývoje a mezinárodními souvislostmi. Z tohoto pohledu neexistuje univerzální nadnárodní řešení. Každý stát musí při budování důchodového systému a jeho reformách vycházet především z národních podmínek, ovšem při respektování ratifikovaných mezinárodních úmluv a v případě kandidátské země, jakou byla ČR, i z procesu integrace do EU. Jednotlivé reformní kroky však musí vycházet z určitých základních obecně platných principů. Základní principy, které je nutné respektovat při realizaci reformních kroků směřujících k vybudování moderního důchodového systému, lze obecně stanovit:

Nejvyšší možná účast v systému a jeho jednotnost

Jednotnost systému

Základní povinný systém musí směřovat k naplnění principu univerzality. Zde narážíme opět na problém sdílení rizik, kdy stárnutí je kolektivním problémem, nikoliv problémem individuálním. S tím souvisí i princip sociální spravedlnosti, který by měl být zároveň uplatňován. Pro všechny osoby musí pokud možno platit jednotná pravidla (systém musí být jednotný bez výjimek pro některé skupiny osob, jako např. osoby samostatně výdělečně činné, ozbrojené složky apod.). Jakékoliv narušení principu univerzality a jednotnosti systému může ve svých důsledcích vést k jeho nižší finanční stabilitě. Dobrovolné doplňkové důchodové systémy musí být koncipovány tak, aby v nejvyšší možné míře podporovaly zájem o účast (spolehlivost systému, daňové výhody, rozmanitost nabízených produktů).

Hodnocení současného stavu důchodového systému po realizaci některých reformních kroků v ČR vzhledem k tomuto principu:

Základní povinný systém se sice vztahuje na všechny výdělečně činné osoby, ale ne na všechny typy výdělečných činností. Současná právní úprava umožňuje, aby v některých případech byly mezi zaměstnancem a zaměstnavatelem uzavírány jiné vztahy než ty, které zakládají účast na důchodovém pojištění. Zvláštní zvýhodnění v placení pojistného jsou zavedena pro osoby samostatně výdělečně činné. Penzijní připojištění se státním příspěvkem do značné míry plní cíle doplňkových důchodových systémů v této oblasti. Je však třeba dále zvyšovat jeho bezpečnost (zde mám na mysli, aby nedocházelo k nevhodnému využívání prostředků pojištěnců, a tím pádem k nedůvěře občanů v tuto formu pojištění na stáří) a prohlubovat dlouhodobý charakter úspor účastníků. Navíc byla zavedena určitá daňová zvýhodnění v oblasti komerčního životního pojištění. V současné době u nás funguje penzijní připojištění jako doplňkový způsob finančního zabezpečení občanů na stáří, který stát podporuje nejen státním příspěvkem, ale i daňovými úlevami. Princip akumulační části penzijního připojištění spočívá ve spoření pravidelných peněžních částek, ve státní podpoře a v daňových a dalších výhodách.

Po dosažení důchodového věku začíná druhá část penzijního připojištění, vyplácení naakumulovaných prostředků, a to jednorázově, či některou z forem penze. Penzijní připojištění se zdá být díky státnímu příspěvku a podílu na zisku velkým přínosem finančních prostředků do budoucna, tedy ve stáří. Tento státní příspěvek je však chybný v uvažování mnohých připojištěnců. V prvních dvou letech po uzavření smlouvy má významný vliv na zhodnocení vložených prostředků, ale postupem let se jeho podíl snižuje.

Do popředí poté vstupuje zhodnocení dosažené aktivitami fondu (po prvním roce může být podíl ročního státního příspěvku až 33 % objemu z prostředků na účtu klienta, po deseti letech jsou to jen přibližně 2 % a po dvaceti letech nedosahuje státní příspěvek ani částky 1 %). Důsledkem toho je fakt, že penzijní připojištění s nízkým zhodnocením fondů ztrácí význam jako skutečně dlouhodobá investice, naopak je výhodné pro ty, kterým do důchodu zbývá jen 5 let. To však opět odporuje myšlence dlouhodobosti penzijního připojištění.

Problém investiční výnosnosti penzijního fondu je do značné míry způsoben zákonem. Penzijní fondy totiž mohou investovat do dluhopisů a akcií na domácím trhu, tedy i do různých "nerentabilních" akcií na českém trhu, nesmí však investovat do kvalitních akcií zahraničních, jsou omezeny na státní či státem garantované dluhopisy zemí OECD. Na druhou stranu je pochopitelné, že se vláda snaží oživit kapitálový trh u nás, a je též otázkou, nakolik zkušené máme u nás odborníky na zahraniční kapitálový trh.

Nevýhodou připojištění v České republice je nemožnost být připojištěn u dvou fondů, v zahraničí je pojištění se u několika fondů běžnou záležitostí. Nemožnost připojištění se u více fondů vysvětluje Ministerstvo financí tím, že si pojištěnec může naakumulovat větší finanční prostředky i jiným způsobem. Nebo má-li klient zájem o připojištění v jiném penzijním fondu, může po třech letech požádat o přerušení připojištění. Peníze ve fondu zůstanou a budou se mu zhodnocovat. Výhodou oproti zaměstnavatelskému principu důchodového připojištění je fakt, že poskytuje možnost se důchodově připojistit i těm občanům, kteří nejsou v zaměstnavatelském poměru, nebo těm, jejichž zaměstnavatel není z různých důvodů schopen či ochoten zaměstnavatelský fond založit.

Dosud jsou připojištěny asi 2 miliony osob, novela se snaží zvýšit zájem u mladé a střední generace a u osob s nadprůměrnými příjmy. Průměrný věk klienta je 48 let, polovina klientů penzijního připojištění je starší než 50 let. Průměrný vklad na účet penzijního připojištění je pouze 339 Kč.

Zajištění finanční únosnosti

V základním povinném systému to znamená, že musí být na základě krátkodobých i dlouhodobých projekcí průběžně přijímána taková opatření, aby byl systém "odolný" vůči stárnutí populace a byl schopen reagovat na demografický vývoj, migraci a inflaci. Případný schodek je hrazen především z vnitřních zdrojů (zejména z rezervních fondů) a v případě nutnosti ze státního rozpočtu v rámci ekonomické garance státu. Nutnost realizace ekonomické garance státu však nepříznivě ovlivňuje národní hospodářství. Základní parametry systému musí být nastaveny tak, aby dávky byly přiměřené úrovni (aby byla zachována relace důchod - mzda) a přitom platby do systému nezatěžovaly nepřiměřeně ani ekonomicky aktivní, a nesnižovaly tak životní úroveň zejména rodin s dětmi, ani zaměstnavatele a zdražováním pracovní síly nesnižovaly jejich konkurenceschopnost na mezinárodních trzích. Dobrovolný doplňkový systém je založen na kapitálovém financování a jeho finanční rovnováha je nezbytným předpokladem jeho fungování. V dobrovolném doplňkovém systému se navíc vytváří dlouhodobě disponibilní kapitál, který může při dobře rozvinutém kapitálovém trhu významně posílit rozvoj národní ekonomiky.

Hodnocení současného stavu po realizaci některých reformních kroků k zajištění finanční únosnosti systému:

Poměr důchodců a pojištěnců platících pojistné neustále narůstá. Na růstu tohoto podílu se nejvýznamněji podílí růst počtu starobních důchodců. V poslední době dochází k tomuto růstu nejen v důsledku demografického vývoje, ale i v důsledku relativně výhodných možností pro odchod do předčasného starobního důchodu. Pozitivní vliv zvyšování důchodového věku na vývoj počtu starobních důchodů, a tedy i na finanční rovnováhu systému, tak byl velmi omezen.

Od roku 1993 do roku 1996 příjmy důchodového pojištění převyšovaly výdaje. Bylo tomu tak v důsledku rychlejšího růstu mezd než průměrné výše důchodů a dále vlivem velmi nízké nezaměstnanosti (3 %). K 1. 1. 1996 byla snížena příspěvková sazba z 27,2 % na 26 % a vznikl oddělený účet důchodového pojištění. Od roku 1997 výdaje převyšují příjmy z pojistného. Jednou z příčin je i zvýhodnění osob samostatně výdělečně činných

Finanční únosnost

v platbách pojistného a značný rozsah náhradních dob. Příčinou však byl také celkový ekonomický vývoj, zejména nárůst nezaměstnanosti, který se v důchodovém systému odrazil rychlým růstem počtu přiznávaných předčasných starobních důchodů, který v zásadě eliminoval očekávaný příznivý vliv zvyšování důchodového věku. Pozitivním prvkem ve vývoji příjmů základního systému je úspěšnost výběru pojistného.

Zachovat mezigenerační solidaritu

Mezigenerační
solidarita

Okamžitý transfer, při kterém současní ekonomicky aktivní svými příspěvky na důchodové pojištění financují současné výdaje na důchody, je uplatňován v povinných základních průběžně financovaných systémech. V těchto systémech může docházet až k nadměrnému uplatnění mezigenerační solidarity, kdy současní důchodci dostávají vyšší důchody, než by v rámci zachování finanční rovnováhy systému mělo být, a to na úkor budoucích generací. V kapitálově financovaných systémech, ve kterých současní ekonomicky aktivní financují své budoucí důchody, se princip mezigenerační solidarity uplatňuje jako "dlouhodobý" transfer.

Hodnocení současného stavu důchodového systému vzhledem k mezigenerační solidaritě: Rozsah mezigenerační solidarity je však nutné hodnotit jako nadměrný. Následující generace nemohou očekávat (za stávajícího systému), že za své příspěvky dostanou stejný ekvivalent jako generace stávajících důchodců. Tady narážím na problém nerovnosti šancí generací. Domnívám se, že není také jisté, zda bude mladší generace ochotna doplácet na důchody na úkor přerozdělení finančních prostředků.

Prohloubit vazbu mezi zaplaceným pojistným a výší dávek

Vazba pojistné +
dávka

Těsnější vazba výše dávek a zaplaceného pojistného snižuje distorze na trhu práce, vytváří prostor pro setrvání na něm a motivuje i k placení pojistného. Důchodové pojištění jako součást sociálního systému musí zahrnovat i určité sociální principy, které jsou definovány v koncepci sociální politiky dané země. Jejich rozsah by však neměl ohrožovat finanční rovnováhu systému, jak poskytováním velkorysých dávek za výhodných podmínek, tak demotivujícími účinky při placení pojistného. Sociální prvky se mohou projevit zavedením minimálního důchodu a tím, že ve výši důchodu se zohlední pouze výdělky do určité maximální výše, od které se odvodí i maximální vyměřovací základ pro placení pojistného, a dále tím, že se přiměřeným způsobem zohledňují i náhradní doby. V dobrovolných připojišťovacích systémech je tato vazba nutná pro udržení finanční rovnováhy.

Hodnocení současného stavu důchodového systému vzhledem k zaplaceným pojistným a výší dávek:

Vazba mezi zaplaceným pojistným a výší dávek je v současném systému velmi oslabená, zejména v důsledku vysoké příjmové redistribuce a také v důsledku redistribuce skupinové (zvýhodnění osob samostatně výdělečně činných). Důsledkem vysoké míry příjmové solidarity a omezených finančních zdrojů je nízká diferenciací důchodů a princip ekvivalence je pak uplatňován ve velmi malém rozsahu. U nově přiznaných důchodů klesá relace důchodu ke mzdě ze 62 % při mzdě na úrovni 0,7násobku průměrné mzdy v národním hospodářství až na 39 % při 1,3násobku průměrné mzdy v národním hospodářství. V tomto rozpětí se pohybuje zhruba 60 % nově přiznaných důchodů. 20 % se mzdou nižší než 0,7násobek průměrné mzdy v národním hospodářství má relaci vyšší než 62 % a 20 % se mzdou vyšší než 1,3násobek průměrné mzdy v národním hospodářství má relaci nižší než 39 %.

Za mzdou se považuje osobní vyměřovací základ, tzn. průměrný indexovaný příjem od roku 1986, z něhož se počítá důchod.

Zvýšit osobní odpovědnost občanů

Osobní odpovědnost
občanů

Princip zvýšení odpovědnosti občanů při zajištění svých sociálních událostí je jedním ze základních principů moderního důchodového systému. V rámci systému musí být proto poskytován dostatečný prostor k tomu, aby občané v různých příjmových kategoriích a různých profesích měli možnost nejhodnější volby. K tomu je nutné vytvořit předpoklady jak v základním povinném systému posílením principu ekvivalence, tak v dobrovolném doplňkovém důchodovém připojištění. Proto se zakládají dobrovolné doplňkové důchodové

systemy na principech občanských, zaměstnaneckých a případně i komerčních. Od příjmů z těchto systémů se pak očekává, že významně doplní důchodové příjmy ze základního povinného důchodového pojištění, a to především pro občany se středními a vyššími příjmy.

Hodnocení současného stavu důchodového systému vzhledem ke zvýšení osobní odpovědnosti občanů:

Při zahájení sociální reformy počátkem 90. let byl princip zvýšení osobní odpovědnosti občanů za zajištění svých sociálních událostí jedním z hlavních reformních principů. V důchodovém systému se částečně realizoval zavedením penzijního připojištění se státním příspěvkem a jeho dalším zdokonalením. Možnosti pro realizaci osobní odpovědnosti občanů v důchodovém systému je však nutné dále rozšiřovat, a to nejen v rámci doplňkových dobrovolných důchodových systémů, ale i zavedením příspěvkově definovaného systému v rámci průběžně financovaného základního systému důchodového pojištění.

Podporovat zaměstnanost

Cílem je zvýšit počet zaměstnaných osob, a tedy plátců příspěvků, a následně i příjmy důchodového pojištění. Toho lze dosáhnout jednak aktivní politikou směřující k dlouhodobějšímu setrvání na trhu práce, tzn. podporou vytváření podmínek pro setrvání na trhu práce do vyššího věku. Tento trend umožní udržet na trhu práce zkušené pracovníky, a navíc se zvýší příjmy důchodových systémů (tito pracovníci odvádějí příspěvky) a je možné i snížit výdaje důchodových systémů (starší pracovníci pracují buď bez pobírání důchodu nebo při sníženém důchodu). Dále je to stanovením přiměřené výše pojistného, které by nezdrazovalo pracovní sílu a neomezovalo tím zaměstnanost. Dalším způsobem, jak zvýšit počet zaměstnaných osob, je omezení náhradních dob pojištění, které by mohlo vést do určité míry ke zvýšení počtu osob na trhu práce.

Podpora
zaměstnanosti

Hodnocení současného stavu důchodového systému vzhledem k principu podpory zaměstnanosti:

Výhodné podmínky pro odchod do předčasného starobního důchodu, velký rozsah náhradních dob, nemožnost kombinace starobního důchodu a příjmu z výdělečné činnosti nepodporují setrvání na trhu práce, a tedy nepřispívají k vyššímu počtu plátců pojistného. Příznivé důsledky zvyšování důchodového věku byly dosud téměř zcela eliminovány odchody do předčasných důchodů právě díky dosavadní výhodné právní úpravě. Umožněním předčasných odchodů do důchodu je také řešen problém nezaměstnanosti.

Prohloubit důvěru občanů v systém

Při realizaci jednotlivých reformních kroků je nutné navazovat na tradiční řešení, neexperimentovat a nenarušit sociální spravedlnost vytvořením neodůvodněných rozdílů mezi některými skupinami pojištěnců a důchodců. Závažnější úpravy s dlouhodobým dopadem je nutné vyhlášovat s dostatečným časovým předstihem (např. zvyšování důchodového věku, prodloužení doby pojištění požadované pro nárok na důchod), aby se občané mohli na tyto změny připravit.

Důvěra občanů

K posílení důvěry občanů v důchodový systém přispívají i právní a ekonomické garance. Poskytování právních i ekonomických garancí se realizuje pouze v povinném základním systému, který je přímo garantován státem. Právní garance znamená, že je garantováno zachování nabytých nároků ke dni přiznání důchodu po celou dobu pobírání důchodu. Ekonomická garance spočívá v zajištění úrovně důchodu získané při jeho přiznání po celou dobu výplaty. Formou ekonomické garance je i garance minimálního důchodu s cílem zabránit chudobě ve stáří. V doplňkových dobrovolných důchodových systémech jsou tyto garance poskytovány ve velmi omezeném rozsahu a nepřímo prostřednictvím státního dozoru a zákonné úpravy.

Nezbytným předpokladem důvěry v systém je dobrá úroveň administrativy a efektivní správa systému poskytující kvalitní služby klientům. V základním povinném systému k naplnění tohoto požadavku přispívá i možnost účasti klientů (pojištěnců a důchodců) na správě systému. V dobrovolném důchodovém systému pak v nemalé míře k tomu přispívá konkurence mezi jeho provozovateli zaměřená na maximální výnosy a nízké

provozní náklady. I v tomto systému však mohou vznikat neziskové samosprávné instituce umožňující účast klientů na správě. (Koncepce důchodové reformy v ČR, MPSV, 2000.)

Hodnocení současného stavu důchodového systému vzhledem k cíli prohloubit důvěru občanů v systém:

V dosavadním průběhu důchodové reformy se tento cíl v zásadě dařilo realizovat. Problémy vznikly ve dvou oblastech: především přijetí zákona 155/1995 Sb. způsobilo větší rozdíly mezi důchody přiznanými před 1. 1. 1996 a po účinnosti tohoto zákona (od 1. 1. 1996). Tyto rozdíly se postupně snižují diferencovanými valorizacemi procentní výměry uvedených skupin důchodů. Dalším problémem je, že reálná hodnota důchodu stále ještě nedosahuje úrovně roku 1989.

Současná úroveň administrativy a správa systému je jedním z jeho nejslabších článků a příliš nepřispívá k posílení důvěry občanů v systém. I přes úsilí pracovníků ČSSZ nelze za současného rozpočtového uspořádání dosáhnout výrazného zlepšení. Jednou z hlavních příčin jsou dlouhodobě velmi nízké administrativní výdaje ČSSZ. Přitom je nutné provádět technologické změny odpovídající rozvoji sítí, internetu, požadavkům na elektronický podpis, bezhotovostní platební styk apod. Zároveň je dále nutné rozvíjet aktivity spojené se zavedením individuálních záznamů pojištěnců. K významnému zlepšení a k zprůhlednění situace by měl vést vznik Sociální pojišťovny 1. 1. 2002.

Přiměřeně respektovat požadavky vyplývající ze vztahů k EU

Požadavky EU

Cílem koordinace národních systémů sociálního zabezpečení není vytvořit společný evropský systém sociálního zabezpečení. Cílem současných legislativních nástrojů je právě umožnění existence rozdílných systémů, vytvoření možnosti uplatňovat různé nároky na různé instituce, vůči nimž má osoba uplatňující nárok přímá práva buď na základě samotných národních zákonů, nebo na základě uplatnění koordinačních pravidel v rámci nařízení. Problematika koordinace důchodového zabezpečení je pro ČR významná právě především z hlediska sčítání pojistných dob. Následující principy je nutné brát v úvahu proto, že prioritou naší země je vstup do Evropské unie a experti EU nás hodnotili i na základě splnění těchto faktorů.

Požadavky EU vycházejí zejména z Nařízení Rady (EEC) č. 1408/71 o aplikaci soustav sociálního zabezpečení na zaměstnané osoby, osoby samostatně výdělečně činné a členy jejich rodin pohybující se v rámci Společenství, Nařízení Rady (EEC) č. 574/72 stanovující postup provádění Nařízení (EEC) č. 1408/71, č. 48 a 49 Římské smlouvy zaručující právo pracovat kdekoli v rámci společenství.

Evropská unie klade důraz zejména na plnění principů:

a) v základních povinných systémech

- zachování finanční únosnosti systému
- přenositelnost získaných nároků (moderní důchodové systémy nesmí omezovat mobilitu pracovních sil na mezinárodní úrovni. To je umožněno uznáváním důchodových nároků získaných v různých zemích na základě bilaterálních i multilaterálních úmluv)
- rovné zacházení (v důchodových systémech by měla být uplatňována stejná pravidla pro muže a pro ženy, např. důchodový věk, výše příspěvkové sazby, pravidla pro výpočet dávek)
- aktivní politika směřující k dlouhodobějšímu setrvání na trhu práce (např. odstraňovat motivaci k předčasnému odchodu do starobního důchodu, umožňovat kombinaci důchodu a výdělku, posilovat vazbu pojistného a dávek)
- efektivní správa systému (především se zde jedná o zajištění co nejúspěšnějšího výběru pojistného. Znamená to také, aby byl dostatečně na úrovni zajištěn styk s klienty (pojištěnci a důchodci) včetně jejich informovanosti o systému a o vlastních nárocích)

b) v dobrovolných doplňkových systémech se sledují tyto cíle:

- zajistit adekvátní ochranu zájmů účastníků a důchodců - udržet rovná práva pro všechny poskytovatele penzijního připojištění
- umožnit bezpečné a efektivní investování

- umožnit svobodnou volbu manažerů a depozitářů
- podporovat přeshraniční aktivity.

Hodnocení současného stavu důchodového systému v ČR vzhledem k požadavkům EU:

Při hodnocení současného důchodového systému konstatovali experti EU, že v něm nejsou zásadní nedostatky, které by způsobily problémy při vstupu ČR do EU. V dalších reformních krocích je však nutné dbát na to, aby nebyl některou z úprav tento stav narušen, a spíše usilovat o prohlubování realizace principů, na které je v EU kladen důraz. Problémem by se však mohla stát nedostatečná připravenost administrativy systému, s ohledem na připravovaný vznik Sociální pojišťovny.

V případě vstupu ČR do EU se předpokládá, že určité procento z odhadovaného počtu 250 000 lidí, kteří emigrovali v období od roku 1968 a z nichž dnes někteří žijí v členských zemích EU, bude moci požadovat částečný důchod na základě splněné doby zaměstnání (pojištění) v letech před opuštěním republiky. Hlavní vlna emigrace byla v letech 1973/74.

2.6 Penzijní připojištění

Nad rámec povinného důchodového pojištění se může každý občan dobrovolně připojistit. Připojištění zabezpečují samostatné, tj. od státního rozpočtu oddělené penzijní fondy. Penzijní připojištění je založeno na občanském principu. Každý občan, který se připojí, je podporován státem prostřednictvím státního příspěvku. Účastníci připojištění platí pojištění ve výši stanovené ve smlouvě a penzijním plánu. Částka nesmí být nižší, než je státem definovaná minimální částka zakládající nárok na příspěvek.

Penzijní připojištění je nadstavbou nad důchodové pojištění. Každý občan má možnost svobodné volby, zda se spokojí s vyměřenou penzí, nebo využije možnost penzijního připojištění. Na hospodaření penzijních fondů dohlíží ministerstvo financí prostřednictvím depozitářů, jimiž jsou tímto ministerstvem schválené banky. Penzijní připojištění se skládá ze tří složek, a to z příspěvku účastníka, státního příspěvku a výnosů z hospodaření fondu. Možnost penzijního připojištění v České republice byla vytvořena přijetím zákona č. 42/1994 Sb. o penzijním připojištění se státním příspěvkem a o změnách některých zákonů souvisejících s jeho zavedením.

Penzijní připojištění je možno charakterizovat zejména těmito zásadami:

a) dobrovolnost

Účast na penzijním připojištění je dobrovolná a zakládá se na základě smlouvy. Účastníkem může být každá fyzická osoba starší 18 let s trvalým pobytem na území ČR.

b) státní podpora

Penzijní připojištění je v České republice podporováno formou státního příspěvku (tento způsob je ve světě dost neobvyklý). Státní podpora obvykle spočívá v možnosti odpočtu zaplaceného pojistného z daňového základu.

V současné době je výška měsíčních příspěvků na penzijní připojištění následující:

Měsíční příspěvek účastníka (v Kč)	Měsíční státní příspěvek (v Kč)
100 - 199	50 + 40 % z částky nad 100
200 - 299	90 + 30 % z částky nad 200
300 - 399	120 + 20 % z částky nad 300
400 - 499	140 + 10 % z částky nad 400
500 a více	150

Tabulka: Měsíční státní příspěvky na penzijní připojištění.

c) státní dozor

- činnost penzijních fondů je upravena zákonem. Zakladatelem penzijního fondu může být jakákoliv právnická nebo fyzická osoba. Penzijní fond je akciovou společností, pro kterou však platí některé odchylky od obchodního zákoníku. Ke vzniku fondu je třeba povolení Ministerstva financí. Penzijní fond je povinen rozdělit ve prospěch účastníku zpravidla 85 % zisku, na dividendy a tantiémy může použít nejvíce 10 % dosaženého zisku a nejméně 5 % zisku musí být vloženo do rezervního fondu.

Příklad

Vypočítejte roční státní příspěvek na penzijní připojištění v roce 2002 muži, který měsíčně přispíval sumou 440 Kč, a jeho manželky, která na penzijní připojištění vkládala po dobu 6 měsíců 280 Kč a během dalších 6 měsíců 600 Kč. Jaká je celková naspořená suma každého z manželů, když roční zhodnocení úspor je 6 %?

Jaká je optimální výše měsíčního příspěvku v závislosti na státním příspěvku?

2.6.1 Dávky penzijního připojištění

Penzijní fond poskytuje několik druhů dávek. Jde o:

- a) jednorázové vyrovnání - je dávka, která náleží účastníkovi místo penze. Skládá se z částky, kterou účastník naspořil, státních příspěvků a podílu na výnosech fondu.
- b) odbytné - náleží účastníkům nebo pozůstalým za předpokladu splnění zákonných podmínek. V tomto případě se účastníkovi nevyplácí státní příspěvky ani výnosy fondu ze státních příspěvků.
- c) penze - pravidelná výplata peněžní částky po stanovenou dobu. Z penzijního připojištění je možné vyplácet několik druhů penzí:
 - starobní penzi - účastník má na ni nárok, pokud dosáhl 50 let věku a platil příspěvky ve smluvené výši nejméně 5 let (60 řádně a včas zaplacených splátek)
 - výsluhovou penzi - účastník má na ni nárok, pokud si ji sjednal, platil příspěvky nejméně 15 let (180 řádně a včas zaplacených splátek)
 - invalidní penzi - na ni se neplatí žádné zvláštní příspěvky. Účastník má na ni nárok, pokud platil příspěvky ve smluvené výši nejméně 5 let a je mu přiznán invalidní důchod ze sociálního zabezpečení.
 - pozůstalostní penzi - nárok na pozůstalostní penzi, pokud byla sjednána, mají osoby uvedené účastníkem ve smlouvě, pokud účastník platil příspěvky 1 rok a pokud ještě starobní nebo výsluhová penze nezačala být vyplácena.

Počet občanů ČR, kteří se zúčastní penzijního připojištění, je ovlivněn více faktory. Velký vliv má demografický vývoj obyvatelstva, příjmové rozložení obyvatelstva, výška důchodů ze základního důchodového systému a důvěra občanů k penzijním fondům. Ve vyspělých zemích se zúčastňuje připojištění až 50 % ekonomicky aktivních obyvatel.

Shrnutí kapitoly

V rámci systému důchodového pojištění se řeší tyto sociální události: stáří, invalidita, ovdovění a osíření. V důchodovém pojištění se poskytují tyto dávky: starobní, plný a částečný invalidní důchod, vdovský a vdovecký důchod, sirotčí důchod.

Systém důchodového zabezpečení můžeme financovat různými způsoby, a to: ze státního rozpočtu prostřednictvím daně z příjmu, ze státního rozpočtu prostřednictvím příspěvků na důchodové pojištění, z fondu odděleného od státního rozpočtu na principu PAYG, z fondu, ve kterém se při průběžném financování vytváří rezerva na úrovni dlouhodobě investovatelného kapitálu, financování na principu čistě fondovém či pojišťovacím, systémem povinného spoření či formou zaměstnaneckého penzijního připojištění.

Nad rámec povinného důchodového pojištění se může každý občan dobrovolně připojistit. Připojištění zabezpečují samostatné penzijní fondy a je podporováno státem ve formě příspěvků.

Otázky k zamyšlení

1. Jaké sociální události jsou zabezpečeny důchodovým pojištěním?
2. Charakterizujte invalidní důchod.
3. Charakterizujte současný stav a perspektivy důchodového pojištění v České republice.
4. Jaký význam má penzijní pojištění v důchodovém zabezpečení?
5. Charakterizujte jednotlivé dávky penzijního pojištění v ČR.
6. Zjistěte na internetu bližší statistické informace ohledně nabídky a vývoje penzijního připojištění v časové řadě posledních pěti let (počet penzijních fondů, počet uzavřených smluv, průměrná velikost měsíčního příspěvku, průměrná velikost státního příspěvku, věk spořicíků apod.) a analyzujte je.
7. Vláda navrhla v únoru 2004 reformu důchodového zabezpečení. Zhodnoťte tuto variantu - diskutujte pozitiva a negativa.

- Zabezpečení v nemoci
- Dávky nemocenského pojištění
- Dávková konstrukce
- Poskytování dávek nemocenského pojištění

3.

Nemocenské pojištění

Cíl kapitoly

V této kapitole si přiblížíme součásti nemocenského pojištění. Měli byste získat ucelený přehled o jednotlivých dávkách nemocenského zabezpečení, které jsou vypláceny z nemocenského pojištění. Měli byste znát přesné nastavení konstrukce jednotlivých dávek i rozsah jejich poskytování.

Časová zátěž

- Studium - 3 hodiny.

3.1 Zabezpečení v nemoci

Soustava nemocenského pojištění zahrnuje pojištění krátkodobých následků některých sociálních událostí peněžitými dávkami odvozenými z výše výdělků, které v podstatě nahrazuje. Protože zabezpečuje pracovně činné občany, je velmi úzce spjata s pracovněprávními vztahy a vznik pojištěneckého vztahu nemocenského pojištění je ve většině případů závislý na existenci pracovněprávního vztahu.

Dávky nemocenského pojištění je možno klasifikovat podle různých kritérií. Nejběžnější je třídění podle sociálních událostí, které jsou důvodem pro poskytnutí dávky:

- dočasná pracovní neschopnost (pro nemoc, úraz, hospitalizaci nebo vybrané případy lázeňské péče)
- karanténa
- ošetřování nemocného člena rodiny nebo při potřebě péče o zdravé dítě mladší než 10 let (v zákonem vymezených případech)
- těhotenství a mateřství.

Dávky
nemocenského
pojištění

Ze systému jsou poskytovány tyto dávky:

- nemocenské
- podpora při ošetřování člena rodiny
- vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství
- peněžitá pomoc v mateřství.

Nemocenské pojištění prošlo vývojem. Po roce 1952 byl celý systém financován ze státního rozpočtu, ale název nemocenské pojištění zůstal zachován. Po roce 1989 nastalo v systému mnoho změn. Došlo ke změně způsobu financování zavedením povinného nemocenského pojištění od 1. 1. 1993 (pro osoby samostatně výdělečně činné od 1. 1. 1994 již není obligatorní), v systému zůstaly jenom ty dávky, které jsou odvozeny z pracovních příjmů. V minulosti totiž byly součástí nemocenského pojištění i přídavky na děti, pohřebné, lázeňská péče, výběrová rekreace ROH a dětská rekreace ROH. Některé z tyto dávek byly zařazeny do jiných částí sociálního zabezpečení, nebo byly zcela zrušeny.

Ukazuje se, že je potřeba předložit nový zákon z následujících důvodů:

- dosavadní platný zákon je z roku 1956, který byl v různé intenzitě novelizován cca 30krát, takže celý systém je velmi neprůhledný;
- neustálý růst pracovní neschopnosti zvyšuje nároky na celý systém;
- konstrukce dávek nemocenského pojištění nevyhovuje ekonomickému vývoji, systém je příznivý u těch jedinců, kteří mají nižší pracovní příjmy.

Perspektivně do budoucna je nutno zaměřit se na systém konstrukce dávek a zvýšení účinnosti kontroly.

3.2 Dávky nemocenského pojištění

3.2.1 Nemocenské

Podmínkou vzniku nároku je:

- existence pojistného vztahu nebo ochranné doby
- dočasná pracovní neschopnost
- ztráta výdělku
- příčinná souvislost mezi dočasnou pracovní neschopností a ztrátou výdělku.

3.2.2 Podpora při ošetřování člena rodiny

Podpora při ošetřování člena rodiny je peněžitou dávkou nemocenského pojištění, která náleží určitou zákonem stanovenou dobu zaměstnanci, který nemůže pracovat z důvodu:

- ošetřování nemocného dítěte mladšího než 10 let;
- péče o zdravé dítě mladší než 10 let proto, že:
 - dětské výchovné zařízení, v jehož péči dítě je, nebo škola, do které chodí, byly uzavřeny z nařízení příslušných orgánů
 - dítě nemůže být pro nařízenou karanténu v péči dětského výchovného zařízení nebo školy
 - jestliže osoba, která jinak o dítě pečuje, onemocněla nebo jí byla nařízena karanténa,
 - a proto nemůže o dítě pečovat;
- ošetřování jiného nemocného člena rodiny, jestliže jeho zdravotní stav vyžaduje nezbytné ošetřování jinou osobou.

3.2.3 Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství

Účelem této dávky je vyrovnat rozdíl mezi mzdou, kterou těhotná žena nebo matka do konce devátého měsíce po porodu měla před převedením na jinou práci z důvodu těhotenství, a mzdou, kterou má po tomto převedení, pokud po převedení dosahuje nižších výdělků.

Pro získání dávky musí být splněny tři podmínky:

- účast ženy na nemocenském pojištění;
- převedení těhotné zaměstnankyně nebo matky do konce 9. měsíce po porodu na jinou práci ze stanovených důvodů;
- pokles jejího výdělku z důvodu převedení bez jejího zavinění.

3.2.4 Peněžité pomoc v mateřství

Peněžité pomoc se poskytuje ženám, které splňují následující podmínky:

- účast ženy na nemocenském pojištění;
- získání aspoň 270 kalendářních dnů účasti na nemocenském pojištění v posledních dvou letech před porodem;
- porod (za porod se považuje takové ukončení těhotenství, při kterém bylo do matriky zapsáno narozené dítě. Zaměstnankyně má nárok na dávku i v případě, že se dítě narodilo mrtvé, ale v tom případě je podpůrní doba poskytování dávky 14 týdnů);
- ztráta započitatelného příjmu ze zaměstnání, ze kterého je peněžité pomoc v mateřství poskytována.

3.3 Dávková konstrukce

Nemocenské, podpora při ošetřování člena rodiny a peněžité pomoc v mateřství se vypočte příslušnou procentní sazbou, která činí:

- u peněžité pomoci v mateřství - 69 %
- u podpory při ošetřování člena rodiny - 69 %
- u nemocenského - 69 % (25 % za první tři kalendářní dny pracovní neschopnosti) z denního vyměřovacího základu.

3. Nemocenské pojištění

Denní vyměřovací základ se zjistí tak, že započitatelný příjem (tj. veškerý příjem podléhající odvodu pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti) zúčtovaný zaměstnanci v rozhodném období, kterým je zpravidla kalendářní čtvrtletí, které předchází čtvrtletí (od 1. 1. 2004 se rozhodné období prodlužuje z 3 na 12 měsíců) vzniku pracovní neschopnosti (karantény), potřeby ošetřování (péče o) člena rodiny či nástupu na mateřskou dovolenou se dělí počtem kalendářních dnů připadajících na rozhodné období. Do tohoto počtu dnů se však některé dny nezahrnují, aby neodůvodněně nedocházelo k rozmělnění výše denního vyměřovacího základu (např. dny poskytování nemocenského).

Od 1. října 1999 podle zákona č. 61/1999 Sb. zjištěný denní vyměřovací základ podléhá redukcí v případě, že jeho částka přesahuje určitou stanovenou hodnotu. Byly zavedeny dvě tzv. redukční hranice pro stanovení denního vyměřovacího základu. Redukce se provede tak, že v plně výši se započte částka nepřesahující první redukční hranici, z částky mezi první a druhou redukční hranicí se započte 60 % a k částce převyšující druhou redukční hranici se nepřihlédne (redukci znázorňuje následující tabulka). Obě tyto redukční hranice jsou vždy od 1. ledna kalendářního roku zvyšovány, a to nařízením vlády. Zákonem č. 61/1999 Sb. byla s účinností od 1. října 1999 stanovena první redukční hranice ve výši 360 Kč a druhá ve výši 540 Kč, dále pak byly tyto redukční hranice každoročně zvyšovány tak, jak vyplývá z následující tabulky. (Od 1. 1. 2004 redukce vyměřovacího základu po dobu prvních 14 dnů pracovní neschopnosti na 90 %.)

redukce denního vyměřovacího základu	plně započitatelný příjem do	redukovaný příjem na 60 % z částky nad - do
od 1. 10. 1999 do 31. 12. 1999	360 Kč	360 - 540 Kč
od 1. 1. 2000 do 31. 12. 2000	400 Kč	400 - 590 Kč
od 1. 1. 2001 do 31. 12. 2001	430 Kč	430 - 630 Kč
od 1. 1. 2002 do 31. 12. 2002	480 Kč	480 - 690 Kč

U osob samostatně výdělečně činných se denní vyměřovací základ zjišťuje obdobným způsobem s tím, že rozhodným obdobím je zpravidla kalendářní rok a započitatelným příjmem se rozumí úhrn měsíčních vyměřovacích základů pro stanovení záloh na pojistné na důchodové pojištění.

Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství se stanoví jako rozdíl denního vyměřovacího základu zjištěného ke dni převedení zaměstnankyně na jinou práci a průměru jejich započitatelných příjmů připadajících na jeden kalendářní den v jednotlivých kalendářních měsících po tomto převedení.

3.4 Poskytování dávek nemocenského pojištění

Dávky nemocenského pojištění se poskytují za kalendářní dny po stanovenou dobu. Jedná se o tzv. podpůrčí dobu, která u nemocenského činí maximálně rok.

Podpora při ošetřování člena rodiny se poskytuje nejvýše po dobu prvních 9 kalendářních dnů, popř. 16 kalendářních dnů zaměstnanci, který má v péči dítě do skončení povinné školní docházky a je jinak osamělý.

Peněžitá pomoc v mateřství se poskytuje maximálně po dobu 28 týdnů, popř. 37 týdnů v případě žen, které porodily více dětí a starají se aspoň o dvě z nich, anebo se jedná o ženy svobodné, ovdovělé, rozvedené nebo z jiných vážných důvodů osamělé, které nežijí s druhem.

Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství se poskytuje nejdéle do nástupu ženy na mateřskou dovolenou a po ukončení mateřské dovolené nejdéle do konce devátého měsíce po porodu.

Shrnutí kapitoly

Soustava dávek nemocenského pojištění zásadně zahrnuje pojištění krátkodobých následků některých sociálních událostí peněžitými dávkami odvozenými z výše výdělku, který podstatně nahrazují.

Sociálními událostmi, které vyvolávají životní situace s potřebou sociálního zabezpečení, jsou: dočasná pracovní neschopnost, karanténa, ošetřování nemocného člena rodiny, těhotenství a mateřství.

V nemocenském pojištění se poskytují dávky: nemocenské, podpora při ošetřování člena rodiny, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, peněžitá pomoc v mateřství.

Otázky k zamyšlení

1. Charakterizujte sociální události, které jsou zabezpečeny dávkami nemocenského pojištění.
2. Popište způsob stanovení jednotlivých dávek nemocenského pojištění.
3. Analyzujte organizační strukturu nemocenského pojištění. (Zdroj: internetové stránky MPSV a ČSSZ.)
4. Jaké jsou základní principy nového (připravovaného) zákona o nemocenském pojištění?
5. Jaké nemocenské náleží pracovníkovi, jestliže jeho výdělek za 2. čtvrtletí roku 2002 činil 70 000 Kč a jeho neschopnost trvala od 1. 7. 2002 do 30. 9. 2002?
6. Příjem pracovnice v 1. čtvrtletí roku 2002 byl dohromady 36 000 Kč. Od 10. 4. 2002 do 20. 4. 2002 ošetřovala vlastní nemocné dítě. Jak velká dávka - podpora při ošetřování člena rodiny jí přináleží?
7. Žena pracující od roku 1999 porodila v prosinci 2002 jedno dítě. Její příjem v 3. čtvrtletí činil 40 000 Kč. Vypočítejte, jak vysoká peněžitá pomoc v mateřství jí náleží za všech 28 týdnů.
8. Od 1. 1. 2004 vstoupily v platnost některé změny v nemocenském zabezpečení, a to v rámci reformy veřejných financí. Jmenujte některé hlavní změny, ke kterým došlo, a vyhodnoťte, jak se projeví tyto změny ve vybraných ekonomických ukazatelích, jako je např. průměrná délka pracovní neschopnosti, výše náhrady mzdy v době nemoci apod.

- **Životní minimum - základní prvek systému státní sociální podpory**
- **Dávky státní sociální podpory**
- **Financování státní sociální podpory**

4.

Státní sociální podpora

Cíl kapitoly

V této kapitole se budeme věnovat jednotlivým dávkám poskytovaným v rámci systému státní sociální podpory. Popíšeme si také konstrukci jednotlivých dávek. Po nastudování kapitoly na základě uvedených příkladů byste měli být schopni vypočítat výši jednotlivých dávek určených rodinám nacházejících se v různých sociálních událostech. Především se zaměřte na hlavní ekonomický nástroj sociálního zabezpečení - životní minimum. Životní minimum je v poslední době značně diskutovanou položkou v sociální politice, proto je nutné sledovat tyto názory.

Časová zátěž

- Studium - 3 hodiny.

4.1 Životní minimum - základní prvek systému státní sociální podpory

Životní minimum je společensky uznanou minimální hranicí příjmu, pod níž nastává stav hmotné nouze. Do systému státní sociální ochrany bylo zavedeno zákonem č. 463/1991 Sb. o životním minimu na konci roku 1991. Životním minimem chápeme soubor statků a služeb, který umožňuje domácnosti nebo jednotlivci uspokojovat jeho potřeby v míře uznané společností v dané etapě za minimálně nezbytné.

Stanovení hladiny životního minima a metody jejího stanovení jsou v zásadě dvě:

- metoda absolutní (normativní), při které se vychází z konkrétního spotřebního koše. Při této metodě jsou nejprve definovány potřeby individua a na jejich základě se pak formují nároky na pokrytí.
- metoda relativní, při které je výška životního minima vyjádřena podílem na průměrné výši čistého příjmu připadajícího na osobu. Tato metoda vychází z disponibilních zdrojů společnosti.

Životní minimum

Životní minimum je nejčastěji definováno jako práh chudoby, kdy občané nacházející se pod ním nemohou žít způsobem minimálně přijatelným v daném státě. Na odborné úrovni se zpravidla rozlišují dvě hladiny životního minima: existenční a sociální. Existenční minimum je chápáno jako souhrn statků a služeb, bez jejichž uspokojování by došlo k ohrožení života a zdraví občana.

Sociálního minima dosahuje domácnost v tom případě, jestliže zajišťuje na minimální společensky přijatelné úrovni a s minimálními náklady všechny životní potřeby. Hladina sociálního minima tak vyjadřuje dolní hranici pásma všeobecně přijatelného životního standardu a tím tvoří horní hranici pásma chudoby. Za sociálně potřebného je považován občan, jehož příjem nedosahuje částek životního minima, a jestliže si nemůže tento příjem zvýšit vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu nebo z jiných důvodů vlastním přičiněním, zejména vlastní prací.

Životní minimum je kritériem, jehož hlavní funkcí je posouzení příjmové nedostatečnosti pro potřeby sociální ochrany občana nebo rodiny. Pokud čisté peněžní příjmy nedosahují životního minima a není možné je zvýšit vzhledem k věku, zdravotnímu stavu nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním, je státem poskytována pomoc formou dávek sociální péče na základě zákona č. 482/1991 Sb. o sociální potřebnosti, které doplňují nedostatečný příjem zpravidla do výše životního minima. Životní minimum má velký význam v systému dávek státní sociální podpory, který zabezpečuje adresnou pomoc zejména rodinám s dětmi ve stanovených sociálních situacích (zákon č. 117/1995 Sb.). Je využíváno při zjišťování nároku na některé dávky a pro výpočet většiny dávek státní sociální podpory. Životní minimum je využíváno i v systému hmotného zabezpečení uchazečů o zaměstnání, pro stanovení maximálního výdělku v souběhu se starobním důchodem, pro zvýšení důchodu

při bezmocnosti, v soudní praxi např. pro stanovení alimentálních povinností, v praxi peněžních institucí jako kritérium pro poskytování hypotečních úvěrů apod.

Životní minimum v ČR má dvě části:

První má vztah k základním osobním potřebám jednotlivých osob v domácnosti. Mezi tyto osobní potřeby patří výživa, ošacení, obuv, ostatní průmyslové výrobky pro krátkodobé užití, služby a osobní rozvoj (informace, vzdělání). Částky stanovené na zajištění osobních potřeb jsou diferencovány ve čtyřech úrovních podle věku nezaopatřených dětí a dále pro ostatní občany.

Druhá část životního minima vyjadřuje potřebu finančních zdrojů nezbytných k úhradě společných nákladů na domácnost, tj. především nákladů na bydlení a související služby. Zde jsou stanovovány čtyři různé úrovně částek životního minima na společné potřeby rozdílné podle počtu osob v domácnosti.

Konstrukce životního minima je založena na skladebním principu, který umožňuje rozlišovat jakýkoliv typ domácnosti. Celkové životní minimum je součtem všech částek na osobní potřeby jednotlivých členů domácnosti a jedné částky na společné potřeby. U životního minima je uplatňován princip jednotnosti výše částek na území celého státu.

Vývoj částek životního minima zachycuje následující tabulka:

osoba, domácnost	od 1. 1. 1996	od 1. 10. 1996	od 1. 7. 1997	od 1. 4. 1998	od 1. 4. 2000	od 1. 10. 2001	od 1. 1. 2005
Částka k zajištění výživy a ostatních základních potřeb							
Dítě do 6 let	1 320	1 410	1 480	1 560	1 600	1 690	1 720
od 6 do 10 let	1 460	1 560	1 640	1 730	1 780	1 890	1 920
od 10 do 15 let	1 730	1 850	1 940	2 050	2 110	2 230	2 270
od 15 do 26 let (nezaopatřené)	1 900	2 030	2 130	2 250	2 310	2 450	2 490
Ostatní občané	1 800	1 920	2 020	2 130	2 190	2 320	2 360
Částka k zajištění nezbytných nákladů na domácnost							
Domácnost s 1 osobou	860	970	1 020	1 300	1 580	1 780	1 940
se 2 osobami	1 130	1 270	1 330	1 700	2 060	2 320	2 530
se 3 nebo 4 osobami	1 400	1 570	1 650	2 110	2 560	2 880	3 140
s 5 nebo více osobami	1 580	1 770	1 860	2 370	2 870	3 230	3 520

Tabulka: Vývoj částek životního minima od roku 1996.

Pramen: www.mpsv.cz

Příklad

Vypočítejte životní minimum 3členné domácnosti s dítětem ve věku 16 let.

Řešení:

životní minimum dvou dospělých osob + 16leté dítě: $2 * 2\,360 + 2\,490 = 7\,210$ Kč

částka k zajištění nezbytných nákladů na domácnost: 3 140 Kč.

Životní minimum této trojčlenné rodiny je $7\,210$ Kč + $3\,140$ Kč = $10\,350$ Kč.

Příklad

Vypočítejte životní minimum 2členné domácnosti důchodců. (Vycházejte ze současného průměrného starobního důchodu.)

Příklad

Vypočítejte životní minimum 5členné rodiny Hůlkovy, pozůstávající z rodičů a tří dětí ve věku 2, 4 a 8 let.

4.2 Dávky státní sociální podpory

Státní sociální podpora je jednou ze tří částí nově koncipovaného systému sociálního zabezpečení, které organizuje stát. Státní sociální podporou se stát podílí na krytí nákladů na výživu a ostatní základní osobní potřeby dětí a rodin a poskytuje ji i při některých dalších sociálních situacích. Náklady na státní sociální podporu hradí stát.

Při realizaci státní sociální podpory je uplatňován princip státem organizované solidarity, a to ve dvou základních směrech:

- od bezdětných k rodinám s dětmi
- od vysokopříjmových k nízkopříjmovým rodinám.

Tomuto rozdělení odpovídají obecně i dva základní druhy dávek, které se k takovému účelu užívají. V prvním případě jde o univerzální nárokový příjem každého dítěte (vyjádření redistribuce od bezdětných k rodinám s dětmi). Sem zařazujeme např. rodičovský příspěvek, zaopatřovací příspěvek apod. Tyto dávky mají horizontální charakter.

Druhým typem dávek jsou příspěvky stanovené na základě testované skutečné celkové příjmové situace rodiny (means tests). Tento druh dávek je výrazem redistribuce od vysokopříjmových k nízkopříjmovým rodinám. Dávky mají vertikální charakter. Sem patří přídavek na dítě, příspěvek na bydlení, sociální příspěvek apod.

Prostudujte si Krebs, V. a kol. Sociální politika, kapitolu 12.1.

Zákon č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře upravuje následující dávky státní sociální podpory:

- a) dávky poskytované v závislosti příjmu
 - přídavek na dítě
 - sociální příplatek
 - příspěvek na bydlení
 - příspěvek na dopravu - zrušen k 1. 1. 2004;
- b) dávky státní sociální podpory, které jsou poskytovány bez závislosti na příjmu
 - rodičovský příspěvek
 - zaopatřovací příspěvek
 - dávky péstounské péče
 - porodné
 - pohřebné.

4.2.1 Přídavek na dítě

Přídavek na dítě je nejvýznamnější dávka státní sociální podpory, která pomáhá rodinám pokrývat náklady s výchovou a výživou dítěte.

Od 1. 1. 1999 má nárok na přídavek na dítě rodina

- a) ve zvýšené výměře, jestliže příjem v rodině nepřevyšuje součin životního minima rodiny a koeficientu 1,10;
- b) v základní výměře, jestliže rozhodný příjem v rodině se nachází v intervalu 1,1 - 1,8násobku částky životního minima rodiny;
- c) ve snížené výměře, jestliže rozhodný příjem v rodině převyšuje částky životního minima rodiny a koeficientu 1,80, avšak není vyšší než součin částky životního minima rodiny a koeficientu 3,00.

Výše přídavku na dítě činí za kalendářní měsíc

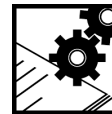
- a) ve zvýšené výměře součin částky na osobní potřeby dítěte a koeficientu 0,32
- b) v základní výměře součin částky na osobní potřeby dítěte a koeficientu 0,28

c) ve snížené výměře součin částky na osobní potřeby dítěte a koeficientu 0,14.

Rozhodným obdobím při zkoumání příjmů rodiny je příjem rodiny za poslední rok.

Příklad

Vypočítejte, jakou výši přídatků na děti dostane rodina Hůlkova, jestliže otec vydělá 15 000 Kč a manželka pobírá rodičovský příspěvek.

4.2.2 Sociální příplatek

Tato dávka pomáhá rodinám s nízkými příjmy a přispívá na náklady spojené se zabezpečováním potřeb jejich dětí. Na sociální příplatek má rodič nárok, jestliže pečuje alespoň o jedno nezaopatřené dítě a příjem rodiny nepřesahuje 1,6násobek životního minima rodiny. Sociální příplatek se zvyšuje v následujících případech: dlouhodobá nemoc nebo zdravotní postižení, popř. těžké zdravotní postižení dítěte nebo rodiče, studium dítěte na střední nebo vysoké škole mimo trvalé bydliště, osamělost rodiče, péče o děti ve věku do 3 let, které se narodily současně.

Aby sociální příplatek pružně reagoval na změny v příjmové a sociální situaci v rodině, bude se při zkoumání úrovně příjmů rodin vycházet z posledního kalendářního čtvrtletí. Výše sociálního příplatku činí za kalendářní měsíc rozdíl mezi částkou na osobní potřeby nezaopatřeného dítěte nebo součet částek na osobní potřeby nezaopatřených dětí, je-li takových dětí v rodině více, a částkou určenou jako podíl, v jehož čitateli je součin částky na osobní potřeby uvedeného dítěte nebo dětí a rozhodného příjmu rodiny a ve jmenovateli součin částek životního minima rodiny a koeficientu 1,6. Zapsáno do tvaru vzorce, výše sociálního příplatku bude:

$$SP = \text{ŽMD} - \frac{P \times \text{ŽMD}}{K \times \text{ŽMR}}, \text{ kde}$$

SP - sociální příplatek

ŽMD - životní minimum dítěte

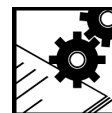
ŽMR - životní minimum rodiny

P - příjem rodiny

K - koeficient (momentálně 1,6)

Příklad

Vypočítejme výši přídatků na děti (5 a 7 let) a následně výši sociálního příplatku (pokud na něj mají nárok) v neúplné rodině, kde matka má pracovní příjem 8 400 Kč a kde děti dostávají od otce výživné ve výši 800 a 1 000 Kč.

Řešení:

Příjem rodiny: 8 400 Kč (příjem matky) + 1 800 Kč (výživné na děti) = 10 200 Kč

Životní minimum rodiny: 2 320 Kč (matka) + 1 690 Kč (5 leté dítě) + 1 890 (7 leté dítě) + 2 880 (domácnost) = 8 780 Kč

Příjem rodiny je v intervalu 1,1 - 1,8 násobku životního minima. Rodina má nárok na přídatky na děti v základní výměře:

5leté dítě 1 690 * 0,28 = 474 Kč

7leté dítě 1 890 * 0,28 = 530 Kč

S přídatky příjem rodiny dosahuje 10 200 Kč + 1 004 Kč = 11 204 Kč.

Příjem rodiny nepřesahuje 1,6násobek životního minima, a proto má rodina nárok na sociální příplatek:

$$SP = (1690 + 1890) - \frac{11204 \times (1690 + 1890)}{1,6 \times 8780} = 725 \text{ Kč}$$

Výše sociálního příplatku činí 725 Kč.

Celkový příjem rodiny je 10 200 Kč + 1 004 Kč + 725 Kč = 11 929 Kč.

4.2.3 Příspěvek na bydlení

Příspěvek na bydlení má zmírnit dopad vysokého nájemného do sociální sféry. Je určen rodinám a jednotlivcům s nízkými příjmy. Forma bydlení (nájemní byt, družstevní byt, vlastní byt, soukromý rodinný domek ap.) nerozhoduje o možnosti uplatnit nárok. Nárok na tuto dávku má rodina do 1,6násobku životního minima rodiny, pokud řádně platí nájemné, popř. daň z nemovitosti, a mají v tomto místě trvalé bydliště. Výše příspěvku na bydlení se určí následovně:

$$PNB = \text{ŽMB} - \frac{P \times \text{ŽMB}}{K \times \text{ŽMR}}, \text{ kde}$$

PNB - příspěvek na bydlení

ŽMB - částka životního minima potřebná k zajištění nezbytných nákladů na domácnost

P - příjem rodiny

ŽMR - životní minimum rodiny

K - koeficient stanoven zákonem (ve výši 1,6)

Příklad

Vypočtete, jestli příspěvek na bydlení přináležejí neúplné rodině z předchozího příkladu a jestli ano, určete jeho výši.

4.2.4 Příspěvek na dopravu

V rámci reformy veřejných financí k 1. 1. 2004 zanikl.

Tato dávka přispívala na náklady spojené s dojížděním dítěte do školy mimo obec, kde bydlí.

Nárok na příspěvek na dopravu mělo nezaopatřené dítě, které mimo místo obce, kde bylo hlášeno k trvalému pobytu

a) plnilo povinnou školní docházku nebo

b) se soustavně připravovalo na budoucí povolání na střední nebo vysoké škole a rozhodný příjem rodiny nepřesahoval dvojnásobek životního minima.

Výše příspěvku vycházela ze čtyřicetinasobku plného jízdného v pravidelné autobusové dopravě na tarifní vzdálenost vyplývající z platných jízdních řádů:

1. Při denním dojíždění:

- 30 %, šlo-li o dítě mladší 15 let, které plní povinnou školní docházku, nebo
- 50 %, šlo-li o dítě, které plní povinnou školní docházku a dosáhlo 15 let, nebo které se připravovalo na budoucí povolání na střední nebo vysoké škole.

2. Nedojíždělo-li denně:

- 6 %, šlo-li o dítě mladší 15 let, které plní povinnou školní docházku
- 10 %, šlo-li o dítě, které plní povinnou školní docházku a dosáhlo 15 let, nebo které se připravovalo na budoucí povolání na střední škole
- 5 %, šlo-li o dítě, které se připravovalo na budoucí povolání na vysoké škole.

Dávka se za červenec a srpen nevyplácela.

4.2.5 Rodičovský příspěvek

Rodičovský příspěvek byl v předchozím systému sociálního zabezpečení dávkou nemocenského pojištění a byl konstruován jinak. V současnosti dávka navazuje na dávku nemocenského pojištění "peněžitá pomoc v mateřství", která se poskytuje ženě v době mateřské dovolené.

Rodičovský příspěvek pomáhá krýt náklady rodiče (matky nebo otce), který zůstane v domácnosti, aby mohl osobně pečovat o malé dítě. Na tuto dávku má rodič nárok, jestliže osobně, celodenně a řádně pečuje o dítě do 4 let věku nebo do 7 let, je-li dítě dlouhodobě zdravotně postižené. Výše rodičovského příspěvku je určena jako 1,1 násobek životního

minima na osobní životní potřeby pečujícího rodiče. Od 1. 1. 2004 si rodič pečující o dítě může libovolně přivydělat (do 31. 12. 2003 si nesměl rodič přivydělat více než 3 480 Kč/měsíc, jinak ztrácel nárok na rodičovský příspěvek).

Příklad

Vypočtete rodičovský příspěvek pro ženu - matku, která celodenně a řádně pečuje o tříleté dítě.

4.2.6 Zaopatřovací příspěvek

Je dávka určená k zabezpečení rodiny vojáka po dobu výkonu jeho základní (náhradní) vojenské služby, civilní služby nebo vojenského cvičení. Na tuto dávku má nárok dítě vojáka, jeho manželka, pokud není výdělečně činná, popřípadě jiná osoba, vůči které má voják povinnost platit výživné, bez ohledu na jejich příjem. Výše zaopatřovacího příspěvku činí pro manželku, dítě anebo jinou osobu 0,67násobek částek životního minima na jejich osobní potřeby.

4.2.7 Dávky pěstounské péče

Pěstounská péče je formou náhradní rodinné výchovy. Dávky pěstounské péče jsou čtyři a jsou určeny ke krytí nákladů svěřených dětí, na odměnu pěstouna a další náklady spojené s touto péčí.

Opakující se dávky:

- příspěvek na úhradu potřeb dítěte
 - nárok má nezletilé dítě svěřené do pěstounské péče. Výše příspěvku činí 1,2násobek částky na osobní potřeby dítěte, jde-li o nezaopatřené dítě, výše je 2násobek částky na osobní potřeby dítěte;
- odměna pěstouna
 - je společenským oceněním jeho činnosti. Výše odměny činí měsíčně polovinu částky životního minima na osobní potřeby pěstouna, a to za každé svěřené dítě.

Jednorázové dávky

- příspěvek při převzetí dítěte
 - příspěvkem stát přispívá pěstounovi na pořízení základního vybavení dítěte převzatého do péče z ústavního zařízení. Jednorázově se poskytne pěstounovi, který převzal dítě do své péče. Výše příspěvku je čtyřnásobek částky životního minima na osobní potřeby převzatého dítěte;
- příspěvek na zakoupení motorového vozidla
 - činí 70 % pořizovací ceny vozidla nebo nákladů na opravu auta, nejvýše však 100 000 Kč, a poskytne se pěstounovi, který se stará o čtyři a více svěřených dětí. Vozidlo se nesmí používat k výdělečné činnosti.

4.2.8 Porodné

Porodné je jednorázový příspěvek na krytí nákladů spojených s narozením dítěte. Nárok má žena, která dítě porodila, a ve zvláštních případech i jiné osoby (např. matka při porodu umře). Příjem se nezkoumá. Porodné činí čtyřnásobek částky životního minima na osobní potřeby dítěte. Narodí-li se dvě děti současně, pak výše porodného činí pětinasobek, a v případě narození tří a více dětí devítinasobek součtu částek životního minima na osobní potřeby těchto dětí.

Příklad

Vypočtete aktuální výši porodného, když žena porodí jedno dítě a když porodí dvě děti.

4.2.9 Pohřebné

Je to jednorázový příspěvek na krytí nákladů spojených s vypravením pohřbu. Na tuto dávku má nárok každý, kdo pohřeb vypravil, bez ohledu na výši vlastního příjmu a výši příjmu jeho rodiny. Je jedinou dávkou, jejíž výše je dána pevnou částkou bez vazby na životní minimum. Jeho výše činí v současné době 5 000 Kč.

4.3 Financování státní sociální podpory

Státní sociální podpora je financována ze státního rozpočtu. Vývoj nákladů na jednotlivé dávky státní sociální podpory přehledně naznačuje následující tabulka.

Rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000
přídavek na dítě	12 201	12 194	12 495	11 493	12 474	12 748
sociální příplatek	-	6 244	6 224	6 273	6 251	6 199
výchovné	569	-	-	-	-	-
rodičovský příspěvek	5 824	7 357	7 612	7 780	7 718	7 691
porodné	428	484	525	563	566	581
zaopatřovací příspěvek	39	34	25	23	19	15
příspěvek na bydlení	-	677	813	1 367	2 084	2 518
dávky pěstounské péče	111	144	154	233	315	339
příspěvek na dopravu	-	839	938	946	994	1 045
pohřebné	329	348	331	519	543	540
státní vyrovnávací příspěvek	6 029	-	-	-	-	-
příspěvek na hrubé nájemné	28	-	-	-	-	-
celkem (v mil.Kč)	25 558	28 321	29 117	29 197	30 964	31 676
její podíl na HDP (v %)	1,85	1,8	1,74	1,63	1,67	1,63

Tabulka: Vývoj výše nákladů na jednotlivé dávky státní sociální podpory v letech 1995 až 2000 v mil. Kč. Pramen: interní materiály MPSV ČR

Vývoj výše nákladů ve 2. polovině 90. let výrazně ovlivnily kromě změny struktury demografického vývoje i pravidelné valorizace životního minima.

Shrnutí kapitoly

Státní sociální podpora je systém opatření státu zaměřený především k podpoře rodiny. V systému je uplatňován princip solidarity ve dvou směrech: od bezdětných k rodinám s dětmi a do vysokopříjmových k nízkopříjmovým rodinám.

Jedním z nejdůležitějších institutů je institut životního minima. Je to společensky uznaná minimální hranice příjmu, pod níž nastává stav hmotné nouze. Životní minimum je nejčastěji definováno jako práh chudoby. V ČR se životní minimum skládá ze dvou částí.

V rámci systému státní sociální podpory se poskytuje 9 dávek, a to dávky poskytované v závislosti na příjmu (přídavek na dítě, sociální příplatek, příspěvek na bydlení, příspěvek na dopravu) a dávky poskytované bez závislosti na příjmu (rodičovský příspěvek, zaopatřovací příspěvek, dávky pěstounské péče, porodné a pohřebné).

Otázky k zamyšlení

1. Charakterizujte systém státní sociální podpory v ČR.
2. Charakterizujte konstrukci životního minima v ČR.
3. Uveďte způsob konstrukce přídavků na děti.
4. Uveďte způsob konstrukce příspěvku na bydlení.
5. Která dávka státní sociální podpory nejvíc finančně zatěžuje státní rozpočet?
6. Vypočtete všechny příklady uvedené v textu.
7. Vypočtete životní minimum vaší domácnosti (rodiny) a testujte, zda při vaší výši příjmů máte nárok na některé z dávek státní sociální podpory.
8. Od 1. 1. 2004 došlo v rámci reformy veřejných financí k některým změnám v dávkách státní sociální podpory. Zhodnoťte tyto provedené změny a pokuste se analyzovat i další změny, které se připravují (např. převod kompetencí v oblasti státní sociální podpory z obecních úřadů obcí s rozšířenou působností na úřady práce a další).

- Sociální pomoc
- Metody sociální pomoci
- Formy sociální pomoci
- Životní minimum - základní prvek nového systému státní sociální podpory

5.

Sociální pomoc

Cíl kapitoly

Kapitola je věnovaná třetímu pilíři sociálního zabezpečení - sociální pomoci. Seznámíte se s metodami a formami sociální pomoci a okolnostmi, za kterých je sociální pomoc poskytována. Získáte základní znalosti, proč se po dávkách sociální podpory v našem sociálním systému poskytují ještě dávky sociální pomoci (dříve dávky sociální péče). V závěru kapitoly se stručně seznámíte s velmi diskutovaným tématem sociálních služeb.

Časová zátěž

- Studium - 4 hodiny.

5.1 Sociální pomoc

Cílem sociální pomoci je zabezpečení základních životních potřeb občanům, kteří se nacházejí v obtížné sociální situaci a z objektivních nebo subjektivních důvodů si nejsou schopni vlastním přičiněním ani s pomocí rodiny zabezpečit tyto potřeby. Sociální pomocí se rovněž rozumí činnosti na úseku prevence vzniku obtížných sociálních situací a celý systém poskytování informací občanům, kteří se do těchto situací dostali, dostávají nebo mohou dostat.

Obtížná sociální situace je nepříznivý stav, souhrn nepříznivých podmínek a okolností, vztahujících se k určitému občanovi či skupině společně posuzovaných osob a vlivů, které se jich bezprostředně nebo zprostředkovaně dotýkají. Do obtížné sociální situace se občan dostává v důsledku tzv:

- hmotné nouze; občan se nachází v hmotné nouzi, jestliže jeho příjem nedosahuje částek životního minima a nemůže si tento příjem zvýšit vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním;
- sociální nouze; občan se nachází v sociální nouzi, jestliže pro nezletilost, ztrátu soběstačnosti, pro nemoc, zdravotní postižení, dysfunkci rodiny, ohrožení práv a zájmů jednáním jiné osoby nebo z jiných závažných důvodů není fakticky schopen zabezpečovat své základní životní potřeby.

Základním cílem sociální pomoci (dříve sociální péče) je zabezpečení občana, a to ne jako pasivního objektu paternalistické péče, nýbrž aktivního subjektu, který má právo na pomoc k překonání obtížné sociální situace. Systém sociální pomoci musí být koncipován jako systém účelný a adresný. Tzn. že na jedné straně musí zabezpečit, aby těm, kdož se skutečně ocitnou v obtížné sociální situaci, bylo účinně pomoci, a na druhé straně musí být zabráněno zneužívání sociální pomoci i ztrátě odhodlání a motivace občana obtížnou situaci měnit.

Sociální pomoc se poskytuje za plnou nebo částečnou úhradu nákladů, nebo bez úhrady nákladů. Povinnost příjemce sociální pomoci uhradit náklady za poskytnutou sociální pomoc stanoví příslušný subjekt sociální pomoci, který sociální pomoc poskytl.

Sociální pomoc se zpravidla organizuje pro:

- občany, jejichž životní potřeby nejsou dostatečně zajištěny příjmy z pracovní činnosti, dávkami sociálního zabezpečení, popř. jinými příjmy;
- občany, kteří ji potřebují vzhledem ke svému zdravotnímu stavu nebo věku;
- občany, kteří bez pomoci společnosti nemohou překonat obtížnou životní situaci nebo nepříznivé životní poměry.

Předmětem pozornosti jsou tedy především:

- rodina a děti (zejména neúplné rodiny a rodiny důchodců, pečující o nezletilé děti, osamělé těhotné ženy apod.);
- občané těžce zdravotně postižení;
- staří občané (nad 70 let věku);

- občané, kteří potřebují zvláštní pomoc;
- občané společensky nepřizpůsobiví (občané po skončení protialkoholního léčení, protitoxikomanického léčení, po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, bezdomovci apod.

5.2 Metody sociální pomoci

Výchozí metodou sociální pomoci je sociální práce. Jde o institut, který je u nás v současné době obnovován. Sociální práce napomáhá překonávat obtížné sociální situace a konflikty v sociálním prostředí jednotlivých občanů a skupin. Sociální práci se rozumí uplatnění odborných postupů při práci s jednotlivcem, se skupinou a při práci s obcí (komunitou). Nezbytnou součástí sociální práce je stanovení sociální diagnózy a navržení konkrétního způsobu řešení obtížné sociální situace občana.

5.3 Formy sociální pomoci

Základními formami sociální pomoci jsou:

- sociálně právní ochrana
- finanční výpomoc
- příspěvek na živobytí
- půjčka na živobytí
- sociální služby.

Formy sociální pomoci

5.3.1 Sociálně-právní ochrana

Sociálně právní ochrana se poskytuje nezletilým dětem, občanům, kteří nemají způsobilost k právním úkonům, a občanům, kteří své oprávněné zájmy a zákonem chráněná práva nejsou schopni vlastními silami uplatňovat a tyto zájmy či práva by mohly být ohroženy. U nezletilých dětí jde především o ochranu zájmů dítěte, např. vymáhání plnění rodičovských povinností, eventuálně nařizování nebo umožňování ústavní péče o děti apod. Orgány státní sociální pomoci organizují prevenci sociálně patologických jevů (např. ochrana mládeže před negativními jevy - toxikomanie) a náhradní rodinnou výchovu.

Sociálně-právní ochrana se zaměřuje zejména na:

- děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti,
- děti, které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy,
- děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, žijí se prostitutí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití,
- děti, které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte,
- děti, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost nebo jmění, nebo je podezřeni ze spáchání takového činu.

Orgány sociálně-právní ochrany:

Sociálně-právní ochranu zajišťují orgány sociálně-právní ochrany, jimiž jsou:

- krajské úřady,
- obecní úřady obcí s rozšířenou působností,
- obecní úřady,
- ministerstvo práce a sociálních věcí,
- Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

Sociálně-právní ochranu dále zajišťují:

- obce v samostatné působnosti,
- kraje v samostatné působnosti,
- komise pro sociálně-právní ochranu dítěte,
- další právnické a fyzické osoby, jsou-li k výkonu sociálně-právní ochrany pověřeny.

Návrh zákona o sociálně-právní ochraně dětí vzbudil roku 1999 podle očekávání velký zájem celé veřejnosti. Stav, kdy neexistovala ucelená právní úprava tak významné oblasti, jakou je sociálně-právní ochrana dětí, byl neuspokojivý, protože neodpovídal potřebné úrovni ochrany dítěte, a to v souvislosti:

- s novými společenskými jevy, s novým spektrem negativních jevů (násilí, různé formy závislostí, dětská prostituce, vliv médií apod.),
- s ústavně zaručenou zvláštní ochranou dítěte přijatou v Listině základních práv a svobod, jako součásti našeho ústavního pořádku,
- s mezinárodními úmluvami, kterými je ČR vázána, zejména Úmluvou o právech dítěte.

Tyto skutečnosti vedly ke vzniku zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, který nabyl účinnosti dne 1. dubna 2000. Cílem zákona je vymezení působnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí v oblasti prevence, při ochraně dětí v situacích předvídaných nejen tímto zákonem, ale i zákonem o rodině. Povinnost orgánů sociálně-právní ochrany spolupracovat s dalšími orgány ochrany dětí, ale také povinnost rodičů spolupracovat s orgány sociálně-právní ochrany dětí. V souvislosti se vznikem tohoto zákona došlo ke změnám dalších právních předpisů, které se sociálně-právní ochranou souvisejí. Jsou to především zákon o rodině a zákon o přestupcích (zákon č. 200/1990 Sb. o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů).

Výkon sociálně-právní ochrany přešel od 1. 1. 2003 na obecní úřady obcí s rozšířenou působností. Mezi problémy, které byly s přechodem kompetencí předpokládány, bylo předávání spisové dokumentace z okresních úřadů na obecní úřady s rozšířenou působností, a to vzhledem k tomu, že bylo třeba předat přibližně 650 000 spisů. Dále si přechod kompetencí v oblasti sociálně-právní ochrany vyžádal vytvoření nového modelu systému vyzkoušení mezi jednotlivými orgány pro řešení naléhavých případů, kdy je zapotřebí podat návrh na vydání předběžného opatření a zajistit jeho bezodkladný výkon.

Hmotně právní úprava vztahů mezi rodiči a dětmi, práva a povinnosti rodičů k dětem, které jsou obsahem rodičovské zodpovědnosti, a zásahy do této rodičovské zodpovědnosti, které v závažných případech vyústí až do trvalé a dočasné separace dítěte od rodičů, jsou i nadále **obsahem zákona o rodině a jejich aplikace náleží do působnosti soudů.**

Rovněž **trestní postih rodičů za trestné činy, jichž se dopustili na svém dítěti,** jakož i trestní postih mladistvých pachatelů trestných činů zůstává i nadále **obsahem trestně-právních předpisů, trestního zákona a trestního řádu.**

Posláním sociálně-právní ochrany je však využívat v zájmu a ve prospěch dětí ve všech soudních řízeních prostředků a nástrojů ochrany dětí, ať už jde o jejich zastupování v občanskoprávním řízení, jichž jsou účastníky a nemohou být zastoupeny svými rodiči, nebo o intervence v zájmu mladistvých pachatelů trestných činů v soudním řízení.

Podstatnou **součástí sociálně-právní ochrany je prevence.** Ta spočívá v činnostech směřujících k sanaci rodinného prostředí, ve kterém dítě žije nebo do něhož patří. Prevencí je i nabídka kulturních, zájmových, vzdělávacích a sportovních činností a usměrňování využití volného času dětí, která bude především posláním obcí. Prevencí je též zprostředkování osvojení dětí nejútlejšího věku, které rodiče opustili, jehož smyslem je nalézt pro ně kvalitní náhradní rodinu a domov.

V nynějším evropském i světovém směřování k otevírání hranic mezi národy a státy přibývá též řešení postavení dětí a uplatňování jejich práv ve vztahu k cizině. Proto zákon též mezi orgány sociálně-právní ochrany začleňuje **Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí** se sídlem v Brně. Jednou z působností tohoto úřadu se stane osvojování dětí do ciziny a z ciziny.

Zákon počítá s tím, že **nestátní subjekty** budou vyhledávat děti vyžadující zvláštní pozornost, vyhledávat osoby vhodné stát se osvojiteli nebo pěstouny, podílet se na přípravě budoucích osvojitelů a pěstounů na přijetí dítěte do rodiny, zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany, a pokud zřídí zařízení pro výkon pěstounské péče, budou se podílet i na výběru dětí a pěstounů. Vlastní zprostředkování osvojení a pěstounské péče, pokud nepůjde o výjimky, zůstává v působnosti státních orgánů, a to i s ohledem na ustanovení zákona o rodině o tom, že tyto orgány rozhodují ve správním řízení o svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů nebo pěstounů.

5.3.2 Finanční výpomoc

Obce mohou poskytovat finanční výpomoc občanům v obtížné sociální situaci.

5.3.3 Příspěvek na živobytí

Příspěvek na živobytí je určen k řešení stavu hmotné nouze občana a je poskytován v peněžní nebo věcné formě, jednorázově nebo opakovaně, popř. v kombinaci těchto možností, s přihlédnutím k účelu, pro nějž je poskytován. Do živobytí věcně patří především výživa, bydlení, ošacení, osobní hygiena, základní vybavení domácnosti, topení a osobní potřeby denního života. V přiměřeném rozsahu pak náklady umožňující styk s okolím.

5.3.4 Půjčka na živobytí

Půjčka na živobytí je formou sociální pomoci, určenou k překlenutí přechodného stavu hmotné nouze občana. Poskytuje se v případě, kdy lze předpokládat zlepšení jeho obtížné sociální situace a občan bude moci půjčku uhradit. Je poskytována bezúročně do určitého násobku životního minima občana. Doba splatnosti půjčky na živobytí činí maximálně 10 let. V případě, že se v předpokládané době situace občana nezlepšila, lze vrácení půjčky na živobytí zčásti prominout. Tato půjčka se poskytuje jednorázově, nebo ve formě čerpání pravidelného finančního limitu.

5.3.5 Sociální služby

Služby chápeme jako konání a poskytování služeb ve prospěch někoho jiného za úplatu nebo bezúplatně. Jde-li o poskytování za úplatu a se ziskem, je to služba komerční. Jako sociální služby se označují, jsou-li výkony a dary poskytovány bezúplatně, popřípadě za částečnou nebo plnou úhradu vzniklých nákladů, avšak nikoliv pro zisk.

Typologie sociálních služeb

Sociální služby můžeme z hlediska jejich subjektu rozdělit do dvou základních skupin:

- služby státní a obecní
- služby nestátní

Typologie sociálních služeb:

1. Sociální poradenství
 - předmanželské a manželské poradenství
 - výchovné poradenství
 - poradenství v nezaměstnanosti
 - postpenitenciární péče (péče o občany propuštěné z výkonu trestu)
 - integrace emigrantů
 - informační služby - kontaktní místa
2. Provizorní, pozatímní nebo dočasné ubytování
 - ubytovny pro osamělé matky s dětmi
 - azylové domy pro bezdomovce
 - noclehárny
3. Denní pobyty
 - pobyty pro zdravotně postižené děti (eventuálně dospělé)
 - denní pobyty pro důchodce
 - denní pobyty pro bezdomovce
 - kluby důchodců
4. Stravování
 - jídelny pro chudé

- jídelny pro staré lidi
- rozvoz stravy do domácností starých nebo zdravotně postižených občanů
- 5. Pečovatelské služby (“Home care”)
- 6. Krizová centra linky důvěry
- 7. Zařízení pro občany společensky nepřizpůsobivé
 - detenční - záchytné ústavy
 - zařízení pro pomoc osobám závislým na alkoholu nebo drogách
- 8. Komunity komunitní, skupinová terapie
- 9. Sociálně právní ochrana
 - jde nejen o sociální službu, ale současně i o výkon povinností a práv státu (např. ochrana práv, zájmů a potřeb dětí, zastupování u soudu apod.)
- 10. Ústavy sociální péče
 - ústavy pro tělesně postiženou mládež
 - ústavy pro tělesně postiženou mládež s přidruženým mentálním postižením
 - ústavy pro tělesně postiženou mládež s více vadami
 - ústavy pro mentálně postiženou mládež
 - ústavy pro tělesně postižené dospělé občany
 - ústavy pro tělesně postižené dospělé občany s přidruženým mentálním postižením
 - ústavy pro tělesně postižené občany s více vadami
 - ústavy pro smyslově postižené dospělé občany
 - ústavy pro mentálně postižené dospělé občany
 - ústavy pro chronické psychotiky a psychopaty
 - domovy důchodců
 - domovy - penziony pro důchodce.

Základním cílem navrhované úpravy je vytvořit moderní systém sociální pomoci odpovídající podmínkám a potřebám demokratického státu s tržní ekonomikou, v němž není občan pasivním objektem paternalistické péče, nýbrž aktivním subjektem.

Soustava sociálního zabezpečení zahrnující sociální pojištění, státní sociální podporu a sociální pomoc sleduje vytvoření sociální ochrany obyvatel, která prostřednictvím efektivní, v tomto smyslu adresné sociální redistribuce, umožní účelně korigovat primární sociální rozvrstvení ve prospěch těch skupin občanů, kteří potřebují pomoc.

Nastudujte si kapitolu 13.4 z Krebs, V. a kol. Sociální politika.

Shrnutí kapitoly

Sociální pomoc tvoří třetí pilíř sociálního zabezpečení v ČR. Její cílem je zabezpečování základních životních potřeb občanů, kteří se nacházejí v obtížné sociální situaci a z objektivních nebo subjektivních důvodů si nejsou schopni vlastním přičiněním ani s pomocí rodiny tyto potřeby zabezpečit.

Nárok na její poskytování vzniká splněním podmínek stanovených pro jednotlivé formy sociální pomoci. Základními formami státní sociální pomoci jsou: sociálně právní ochrana, finanční výpomoc, příspěvek na živobytí, půjčka na živobytí a sociální služby.

Otázky k zamyšlení

1. Jakými formami může být sociální pomoc uskutečňována?
2. V důsledku čeho se občan dostává do obtížné sociální situace?
3. Charakterizujte pozitiva i negativa, která přinesl nový zákon o sociálně-právní ochraně dětí (zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně - právní ochraně dětí, který nabyl účinnosti dne 1. dubna 2000).
4. Uveďte základní typologii sociálních služeb.
5. Ve své obci (městě) zjistěte, jaká část z municipálního rozpočtu v posledních 3 letech směřuje do sociální oblasti a do kterých jejích forem.
6. Od 1. 1. 2004 dochází v rámci reformy veřejných financí ke změnám v oblasti sociální péče. Charakterizujte tyto změny.

- **Zdraví a zdravotní politika**
- **Faktory ovlivňující zdravotní stav obyvatelstva**
- **Zdravotnické systémy**
- **System zdravotní péče a úloha státu v tomto systému**
- **Financování zdravotní péče**
- **Problematika spojená s utvářením nového systému zdravotní péče v ČR**

6

Zdravotní politika

Cíl kapitoly

Kapitola nabízí rámcový přehled o zdravotní politice, jednotlivých zdravotnických systémech a možnostech financování zdravotní péče. Stručně také pojednává o bývalém a současném systému zdravotní péče u nás. Po nastudování textu byste měli být schopni zdůvodnit, proč je zdravotní politika součástí sociální politiky státu, a dokázat porovnat jednotlivé možnosti profinancování zdravotnických služeb.

Časová zátěž

- Studium - 3 hodiny.

6.1 Zdraví a zdravotní politika

Zdraví je specifickou kategorií, neboť nemá povahu statku, není předmětem koupě či prodeje na trhu. Lze ho velmi obtížně definovat. Zdraví je určitá kvalita tělesného, duševního a sociálního stavu člověka, jehož ztrátu a obnovu nelze subjektivně určit ani časově vymezit. Takto pojaté zdraví je širší pojem než pouze nepřítomnost nemoci nebo vady. Zdraví je významnou složkou lidského potenciálu.

Světová zdravotnická organizace formulovala v roce 1948 zdraví jako stav úplné tělesné, duševní a sociální pohody (wellbeing). Jak můžeme měřit zdraví?

Nejčastěji užívanými indikátory zdraví či nemoci jsou:

- a) střední délka života při narození
- b) specifická úmrtnost - úmrtnost podle věkových skupin a pohlaví
- c) standardizovaná úmrtnost - počet zemřelých na 100 000 obyvatel
- d) nemocnost - sledují se počty hlášených onemocnění.

Zdravotní politika je cílevědomá činnost státu a ostatních subjektů hospodářské a sociální politiky zaměřená na ochranu, podporu a obnovu zdraví obyvatelstva. Je zaměřena na osobní, environmentální a socioekonomické účinky na zdraví i na poskytování zdravotní péče.

Zdravotní politika

Zdravotní politika zahrnuje dva druhy aktivit:

- aktivity zaměřené k léčení, tj. k odstranění změn ve zdravotním stavu člověka, obnově nebo navrácení zdraví - je to politika ex post;
- aktivity ve směru ochrany a podpory zdraví ve směru zamezení vzniku nemoci - politika ex ante.

V rámci zdravotní politiky hledáme odpovědi na tyto a další otázky:

Do jaké míry má stát odpovědnost za zdraví obyvatel?

Jaký je optimální model poskytování zdravotní péče?

Do jaké míry můžeme ve zdravotnictví uplatnit zásady tržního mechanismu?

Jaký by měl být poměr veřejných a soukromých zdrojů při hrazení zdravotní péče?

Hlavním subjektem zdravotní politiky je stát, vystupující prostřednictvím mnoha subjektů. K těmto subjektům patří vláda, parlament, ministerstva, státní správa, lobbistické skupiny apod. Vedle státu se na zdravotní politice podílejí i nestátní subjekty, které vyvíjejí své aktivity v rámci odvětví zdravotnictví (zdravotní pojišťovny, komory, asociace, zdravotnická zařízení, nadace apod.), i subjekty, jejichž hlavní činnost leží mimo rámec tohoto odvětví (obce, podnikatelé, zaměstnavatelé, občanské iniciativy, občané, rodiny apod.).

6.2 Faktory ovlivňující zdravotní stav obyvatelstva

Faktory zdraví

Determinantami zdraví rozumíme příčiny a podmínky utvářející a ovlivňující zdravotní stav jednotlivců, populačních skupin i všeho obyvatelstva. Jsou to příčiny a podmínky, které

určitým způsobem posilují a upevňují anebo naopak ohrožují, oslabují a rozvracejí zdraví a jeho potenciál.

Uvažujeme-li o zdravotním stavu obyvatelstva České republiky, pak můžeme považovat za dominantní tyto nezdravotnické faktory:

- genetické předpoklady
- demografickou situaci a její vývoj
- životní prostředí
- způsob života a životní styl.

Úroveň zdravotní péče spolu s nezdravotnickými faktory tvoří soustavu faktorů ovlivňujících zdravotní stav populace. Nezdravotnické faktory ovlivňují zdraví obyvatelstva z 80 %. Vliv samotné úrovně zdravotní péče zajišťované zdravotnictvím na stav zdraví populace se pohybuje mezi 10 - 20 procenty.

6.3 Zdravotnické systémy

System péče o zdraví je souhrn všech aktivit, které společnost vykonává k prevenci a léčení nemocí, k zachování a rozvoji fyzické a duševní zdatnosti, pracovní schopnosti, k prodloužení života a zabezpečení zdravého vývoje nových generací.

Zdravotnické systémy

V poválečném období se vyvinuly 4 základní typy zdravotnických systémů, které existují dodnes; jsou to:

- smíšený (pluralitní) zdravotnický systém s převažujícími liberalistickými rysy
- systém založený na povinném zdravotním pojištění
- systém národní zdravotní služby
- socialistický (totalitární) systém zdravotní péče

Jednotlivé rozdíly mezi systémy přehledně znázorňuje následující tabulka:

Model systému				
Charakteristika	Liberalistický	Povinné pojištění	Národní zdravotnická služba	Totalitní systém
Obecná charakteristika	Zdravotnická péče je služba koupená prostřednictvím přímé platby nebo soukromým pojištěním	Zdravotnická péče je zajišťována prostřednictvím povinného pojištění	Zdravotnická péče je služba zajištěná státem a hrazena převážně z daní	Zdravotnická péče je služba poskytována státem
Vlastník zdravotnických zařízení	soukromý a veřejný	veřejný a soukromý	převážně veřejný	státní
Role profesionálních organizací	velmi silná	silná	slabší	slabý
Placení služeb	přímé 30 - 40 % nepřímé	přímé 10-25 % nepřímé	nepřímé přímé 10 - 15 %	nepřímé přímé 5 - 10 %
Úloha státu	spíše nepřímá, relativně malý podíl na financování 30 - 45 %	centrální, nepřímá	centrální, přímá	totalní
Převládá v zemích	USA, Austrálie, Japonsko, Jižní Korea, Švýcarsko	Rakousko, Německo, Francie, Holandsko, Belgie, ČR, SR	Velká Británie, Itálie, Řecko, Dánsko, Norsko, Kanada	bývalé socialistické republiky

Tabulka: Modely zdravotnických systémů.

Zdravotnické služby se poskytují tržní, polotržní i netržní formou. Systémy jejich realizace můžeme zobecnit do čtyř základních skupin:

1. Zdravotnické služby poskytované netržní formou na bázi daňové ceny. Patří k nim očkovací, skriningové a jiné akce financované z daní. Tento systém se vyznačuje relativně velikou dostupností služeb a značnými možnostmi kontroly rozsahu výdajů na zdravotnictví.
2. Zdravotnické služby poskytované netržní formou na bázi transferových plateb. Jde o specifické programy, např. program Medicare v USA. V tomto případě se pacientovi poskytuje zdravotní péče, kterou pacient sám neplatí. Náklady hradí stát nebo jiná instituce a zdroje se vytvářejí na úkor jiných subjektů.
3. Zdravotnické služby poskytované polotržní formou, kde se na jejich úhradě zúčastňují veřejné i soukromé zdroje. Tento typ se nejčastěji spojí s existencí systémů národního pojištění. V pojišťovacím systému část nákladů hradí stát, část zaměstnavatelé a část zaměstnanci.
4. Zdravotnické služby poskytované tržní formou. Ve většině zemí je to omezená skupina specifických služeb, které se hradí čistě ze soukromých zdrojů. Dotýká se zejména nadstandardních služeb pro vyšší příjmové skupiny obyvatelstva.

Jednotlivé formy poskytování zdravotnických služeb se nevyskytují jako výlučný způsob poskytování zdravotní péče, ale ve vyspělých zemích se využívají různé možnosti jejich vzájemné kombinace.

Stát garantuje obyvatelstvu zdravotní péči. Znamená to zajištění a převzetí odpovědnosti za dostupnost zdravotní péče ze třech hledisek, a to z hlediska finanční dostupnosti, časové dostupnosti a hlediska místní (teritoriální) dostupnosti. Stát kromě dostupnosti zdravotní péče garantuje i její kvalitu, tj. zabezpečuje vzdělávání zdravotnických pracovníků, zabezpečuje kontrolu léčiv a stanovuje pravidla pro jejich skladování a distribuci.

6.4 Systém zdravotní péče a úloha státu v tomto systému

Státní intervence na trhu zdravotní péče jsou podmíněny následujícími momenty:

- a) nedokonalá konkurence na trhu zdravotnických služeb (omezený počet poskytovatelů zejména lůžkové péče v konkrétním regionu, zdravotní péče má výrazně heterogenní charakter);
- b) selhání informovanosti na trhu zdravotnických služeb (informační nerovnováha mezi poskytovateli služeb a spotřebiteli, pacient není zpravidla schopen posuzovat přiměřenost zdravotnických výkonů a jejich přínosy);
- c) faktor nejistoty na trhu zdravotnických služeb a nekomplexnost trhu (výsledným produktem poskytování zdravotnických služeb je poskytovaná služba sama. Jejím účelem je uzdravení, úleva v bolesti, prevence apod., trh zde tedy naráží na významnou míru nejistoty výsledného produktu);
- d) zdravotnické služby jsou smíšené kolektivní statky;
- e) externality vyplývající ze spotřeby zdravotnických služeb (při spotřebě zdravotnických služeb dochází ke vzniku vnějších efektů, na úrovni jednotlivce i celé společnosti);
- f) zdravotnické služby jsou statky pod ochranou (různé preventivní a vakcinační služby mající povinný charakter).

6.5 Financování zdravotní péče

Profinancování činnosti zdravotnických výstupů může být realizováno různými způsoby. Mezi základní typy patří:

- **platba za výkon** (fee for item of service, FFS), přičemž výkony zde lze chápat jako jednotlivé úkony či procedury. Výkony jsou oceněny přímo, nebo formou bodů. Využívá se v ambulantní péči, u praktických lékařů a specialistů;
- **platba za diagnózu** (diagnosis-related groups, DRG), eventuálně platba za případ (case payment). Platí se za soubor služeb poskytnutých jednomu pacientovi. Poruchy zdraví jsou rozříděny do diagnostických skupin s určením jejich nákladové náročnosti. Používá se většinou pro nemocniční péči;
- **platba za ošetrovací den** (per diem, daily charge) je fixní suma za výdaje spojené s jedním pacientem za jeden den péče;
- **platba na hlavu** (per capitam, kapitace) je suma, kterou se proplácí počet pacientů registrovaných v zdravotnickém zařízení během určitého období, např. jeden rok, bez ohledu na to, zda a jak je léčený. Tento typ platby se využívá většinou v ambulantní péči, a to u praktických lékařů;
- **úcelové paušály** představují například roční platbu lékařům v ambulanci nebo v nemocnici na provoz, zařízení, kapitálové výdaje apod.;
- **bonifikace** je úcelově vázaná platba, která odměňuje dosažení určitého předem stanoveného cíle. Cíl může mít ekonomický nebo medicínský charakter;
- **rozpočet** jako základní forma financování nemocniční péče, kdy poskytovatel rozpočet předem tvoří v závislosti na řadě faktorů a uplatňování kritérií při tvorbě rozpočtu. Může jít o:
 - kritérium účelu (line-item budget)
 - kritérium výkonů (fee-for-service)
 - kritérium globálního přidělu (global budget)
 - kombinace kritérií.

Financování zdravotní péče

6.6 Problematika spojená s utvářením nového systému zdravotní péče v ČR

Typické znaky zdravotnického systému ČR do roku 1990 byly:

- byly vytvořeny ústavy národního zdraví, které soustřeďovaly zařízení poskytující zdravotnické služby;
- zdravotní péče byla financována z všeobecných daní prostřednictvím státního rozpočtu;
- existovala rajonizace lékařských služeb (všichni obyvatelé byli přiděleni k určitému obvodnímu lékaři, k poliklinice či nemocnici);
- všechny zdravotní služby byly zajišťovány bez přímé úhrady, s několika výjimkami. Podíl přímých plateb na úhradě služeb se pohyboval v rozmezí 5 až 8 %.

Po politických změnách v roce 1989 se přistoupilo k transformaci zdravotnictví. Nový systém vycházel z následujících zásad:

- z modelu povinného zdravotního pojištění
- zdravotní péče všem občanům garantována státem
- zdravotní péče poskytována v konkurenčním prostředí
- posíleno právo občana na svobodnou volbu lékaře a zdravotnického zařízení
- odstraněno monopolní postavení státního zdravotnictví
- těžiště péče o zdraví se přesune na primární péči
- pluralitní systém financování: ze zdravotního pojištění, státem, obcemi, obyvateli.

Základy nového systému byly položeny v letech 1991 - 1993. Vznikly nové instituce a organizace, které se podílejí na zdravotnické politice: zdravotní pojišťovny, Česká lékařská komora, Česká stomatologická komora apod. Ambulantní zdravotnická zařízení byla

Reforma zdravotnictví

z velké části privatizována, nemocnice získaly právní subjektivitu. Garanci za poskytování péče nese stát. Financování péče bylo odděleno od jejího poskytování. Platby byly na počátku založeny převážně na výkonovém způsobu, v roce 1997 se v nemocnicích přešlo na kombinaci paušálů a výkonových sazeb, v současnosti se připravuje přechod na platby podle systému DRG. V primární péči se používají převážně platby za registrovaného pacienta (kapitace) a u ambulancí platby za výkony s limitací počtu výkonů.

V současnosti na zdravotní péči ČR vydává 7,5 % HDP, v tom však není započítána řada výdajů, které se v zemích OECD do výdajů na zdravotnictví započítávají. Transformace zdravotnictví ČR není zatím zcela dokončena. Současný systém má své pozitivní i negativní stránky. Mezi nejvíc pozitivní řadíme vysokou profesionální úroveň většiny zdravotnických pracovníků, hustou síť zdravotnických zařízení, stabilizaci podílu výdajů na HDP odpovídající ekonomicky vyspělým zemím, zlepšování populačního zdraví (prodlužování střední délky života). Slabými stránkami systému je obtížná ekonomická situace mnoha nemocnic a zdravotnických zařízení, nedořešení koncepce financování lůžkové péče, nedostatek účinného řízení a kontroly kvality a hospodárnosti poskytované péče a absence funkčního informačního systému, který by umožnil objektivně hodnotit výsledky péče a stupeň efektivního využití zdrojů.

6.6.1 Všeobecné zdravotní pojištění - zdroj financování zdravotní péče v ČR

Poskytování zdravotní péče se opírá o systém povinného zdravotního pojištění realizovaného prostřednictvím všeobecné zdravotní a dalších oborových a závodních pojišťoven. Vychází z principu solidarity a dělení rizika. Prostředky na financování zdravotnictví jsou odděleny od státního rozpočtu jako fond všeobecného zdravotního pojištění, který je spravován všeobecnou zdravotní pojišťovnou. Pojistné činí v současné době 13,5 % z vyměřovacího základu, z čehož 4,5 % hradí zaměstnanec, 9 % zaměstnavatel. Za nevýdělečně činné (děti, důchodce, nezaměstnané, matky na mateřské dovolené, vězně) hradí patričnou částku stát ze státního rozpočtu (kolem 55 % obyvatel).

Vyměřovací základ pojistného, které uhrazuje stát za osoby, za něž je podle zákona plátcem, není již od poloviny roku 1998 odvozen od minimální mzdy, ale je určen konkrétní částkou uvedenou v § 3c zákona č. 592/1992 Sb. o pojistném na všeobecné zdravotní pojištění. Vyměřovací základ má od 1. 7. 2001 hodnotu 3 250 Kč.

Platí zásada, že jedna osoba může být pojištěna pouze u jedné zdravotní pojišťovny. Počínaje rokem 1992 se všichni občané ČR s trvalým pobytem na území ČR stali ze zákona pojištěnci Všeobecné zdravotní pojišťovny (VZP). Postupně se vznikem ostatních (zaměstnaneckých, oborových a dalších pojišťoven) získali občané možnost zaregistrovat se i u jiné než VZP.

VZP Všeobecná zdravotní pojišťovna není orgánem státní správy a má vymezeny následující kompetence:

- spravovat fond všeobecného zdravotního pojištění
- financovat na základě smluv služby lékařů a služby zdravotních zařízení
- kontrolovat množství, druh a účelnost výkonů
- posuzovat zdravotní způsobilost k práci.

V uplynulých letech došlo k velmi rychlému nahrazení stavu, ve kterém byl stát univerzálním plátcem i poskytovatelem zdravotní péče, systémem všeobecného zdravotního pojištění. Tento systém umožnil privatizační procesy, zavedl vícezdrojové financování, současně však značně vzrostly výdaje na zdravotnictví, což způsobuje napětí mezi náklady a zdroji. Tato skutečnost nutí hledat nové cesty ke zvýšení efektivity v systému financování a poskytování zdravotní péče.

Nastudujte si kapitolu 15 z Krebs, V. a kol. Sociální politika.

Příklad

Zaměstnavatel má pět zaměstnanců s hrubým platem měsíčně:

- A. 8 000 Kč
- B. 9 300 Kč
- C. 10 000 Kč
- D. 7 800 Kč
- E. 9 600 Kč

Kolik bude odvedeno na zdravotní pojištění?

Řešení:

a) z platu zaměstnance sráží zaměstnavatel 4,5 %:

- A. 360 Kč
 - B. 419 Kč
 - C. 450 Kč
 - D. 351 Kč
 - E. 432 Kč
- celkem 2012 Kč

b) zaměstnavatel zaplatí 9%:

$$8\ 000 + 9\ 300 + 10\ 000 + 7\ 800 + 9\ 600 = 44\ 700 * 9\ \% = 4\ 023\ \text{Kč}$$

c) Celkem bude odvedeno na všeobecné zdravotní pojištění $2\ 012 + 4\ 023 = 6\ 035\ \text{Kč}$.

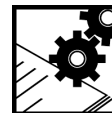
Příklad

Vypočtete výši pojistného na zdravotní pojištění, které zaplatí stát za jednoho studenta za rok.

Shrnutí kapitoly

Zdravotní politika je nedílnou součástí sociální politiky sociálních států. Na její tvorbě se zúčastňuje mnoho subjektů. Stát vstupuje do systému zdravotní péče různými regulacemi. Tato úloha státu je odvozována od nedostatečnosti trhu a jeho selhání.

Financování zdravotnických výstupů může být realizováno vicerými způsoby: platbou za výkon, ošetřovací den, za hlavu, diagnózu, účelové paušály, bonifikace a rozpočet. Od roku 1990 probíhá v ČR transformace systému zdravotní péče. Financování se oddělilo od poskytování zdravotní péče a ta je financována ze všeobecného zdravotního pojištění.

Otázky k zamyšlení

1. Pokuste se definovat zdraví.
2. Vyjmenujte základní faktory, které ovlivňují zdravotní stav obyvatelstva.
3. Kterými indikátory se měří zdravotní stav obyvatelstva?
4. Vysvětlete důvody státních intervencí na trhu zdravotní péče.
5. Popište jednotlivé způsoby financování zdravotnických výstupů.
6. Charakterizujte zdravotnický systém bývalé ČSR.
7. Charakterizujte současný systém zdravotnictví ČR, uveďte jeho hlavní znaky, silné a slabé stránky.
8. Porovnejte 4 základní modely zdravotnických systémů mezi sebou, pokuste se identifikovat výhody a nevýhody, které jednotlivé systémy přináší a napište, který systém by byl nejvhodnější dle vás na podmínky České republiky.
9. Zjistěte výši finančních prostředků plynoucích do odvětví zdravotnictví a konkrétní zdroje jeho financování. Kolik procent celkových finančních prostředků pochází přímo od pacientů?

- **Systemy podpory rodin ve světě**
- **Faktory ovlivňující vývoj rodinné politiky**
- **Transformace rodinné politiky v České republice**

7

Rodinná politika

Cíl kapitoly

Cílem kapitoly je objasnit základní pojmy rodina, rodinná politika, její cíle a nástroje. Pozornost věnujeme také determinantům ovlivňujícím sociální politiku. Kapitola navazuje na kapitolu 4, která pojednává o státní sociální podpoře. V této kapitole si zopakujeme jednotlivé dávky poskytované v rámci státní sociální podpory a vysvětlíme státní podporu rodinám s dětmi v historickém kontextu.

Časová zátěž

- Studium - 2 hodiny.

Rodina

Za rodinu je pokládán soubor společně hospodařících a společně bydlících manželů (nebo partnerů) s dítětem nebo dětmi, nebo jednoho z rodičů (partnerů) s dítětem nebo dětmi. Jiní autoři pod pojmem rodina rozumí sociální skupinu složenou ze dvou nebo více osob žijících v jedné domácnosti, které jsou spojené manželskými, pokrevními nebo adoptivními svazky.

Rodinná politika představuje soubor opatření a různých aktivit, kterými nositelé této politiky sledují cíl chránit a podporovat rodinu.

Existují dva základní pohledy na rodinu:

1. funkcionalistický, podle kterého rodina plní tři základní funkce:
 - reprodukční (biologická)
 - výchovná (socializační)
 - ekonomická;
2. konfliktvalistický, který zdůrazňuje, že rodina, instituce manželství i rodinný život znevýhodňují některé členy rodiny vůči jiným.

Sociologové rozeznávají několik typů rodiny. Podle formy uspořádání členů rodiny na nukleární (cenzové) a rozšířené. Nukleární rodina je založena na manželských vztazích rodičů a jejich potomků, přičemž příbuznost manželů je druhořadá. Základ rozšířené rodiny tvoří pokrevní příbuzní, manželští partneři jsou druhořadí.

Podle vzoru autority rozeznáváme rodinu matriarchální, patriarchální a egalitární, ve které je moc rovnoměrně rozdělena. Podle původu partnerství a dědičných práv rozlišujeme patrilineární typ (při určování původu dětí vycházíme jenom z rodiny otce), matrilineární typ (při určování původu dětí vycházíme jenom z rodiny matky) a bilaterální typ (vycházíme z otcovy i matčiny strany).

Základní cíle rodinné politiky můžeme shrnout do následujících oblastí:

- tvorba podmínek pro rozvoj jednotlivých funkcí rodiny
- tvorba podmínek pro harmonický rozvoj rodiny a jejich jednotlivých členů
- zabezpečování osobního rozvoje dětí vychovaných v rodině
- zabezpečování základních práv dítěte.

7.1 Systémy podpory rodin ve světě

Systémy rodinné politiky

Podle příbuznosti cílů a nástrojů můžeme určit tři systémy rodinných politik (podle Krebs, V., 1997, s. 236)

- a) **klasický liberální systém**, který přepokládá především zodpovědnost občana za jeho rozhodnutí a garantuje tak státní podporu pouze rodinám s nejnižšími příjmy, které se nacházejí v pásmu chudoby. Role státu je tu významně doplňovaná aktivitami nestátních subjektů;
- b) **sociálně demokratický tržní systém** vychází z předpokladu, že sociální potřeby rodiny by měly být primárně uspokojeny na základě pracovních výkonů a zásluh. Státní

podpora rodin je pak poskytována na základě testování příjmů rodin a na společensky uznané minimální úrovni jednotlivých potřeb rodin. Vedle významné role státu je vytvořený i dostatečný prostor pro činnost nestátních subjektů;

- c) **univerzalistický systém**, který často zahrnuje státní podporu převážné většiny, nebo i všech rodin nezávisle na tom, zda jsou sociálně potřebné. Je založen na značném rozsahu redistribuce s dominantní úlohou státu. Tyto tři systémy představují pouze modelové situace. Systém rodinných politik je většinou kombinací prvků více než jednoho systému.

7.2 Faktory ovlivňující vývoj rodinné politiky

Faktory ovlivňující vývoj rodinné politiky lze ve své podstatě rozdělit na tři základní okruhy:

- demografický vývoj
- ekonomické a sociální faktory
- společensko-politické determinanty.

Při sledování demografického vývoje obyvatelstva věnujeme pozornost následujícím znakům:

- snižování porodnosti (fertility)
- snižování přirozeného přírůstku obyvatelstva
- prodlužování střední délky života
- stárnutí obyvatelstva
- vysoká rozvodovost
- vysoká potratovost
- nízký průměrný věk matky při narození prvního dítěte
- vysoká sňatečnost
- nižší průměrný věk dožití obyvatelstva - poměrně vysoká úmrtnost středních věkových skupin
- vysoký podíl dětí narozených do 8 měsíců po svatbě
- nízký podíl dětí narozených mimo manželství.

Formy, priority a přístupy k rodinné politice vedle demografického vývoje významným způsobem ovlivňují ekonomické a sociální faktory. Dynamika vývoje ekonomiky ovlivňuje totiž velikost vytvořených ekonomických zdrojů (z kterých část se použije na krytí sociálních potřeb obyvatelstva). Růst nezaměstnanosti má za následek mnoho negativních dopadů.

Působení společensko-politických faktorů ve svém důsledku ovlivňuje chování všech sociálních subjektů, které jsou zapojeny do sociálního systému.

7.3 Transformace rodinné politiky v České republice

Deformace a tlaky v bývalém režimu se promítly i do formování rodinné politiky, rodinného chování i do podoby rodiny. Paternalistický přístup státu k sociální politice způsobil potlačení rodiny jako subjektu sociální politiky do role pasivního příjemce státních rozhodnutí. Rodinná politika rozvíjející se od padesátých let byla zaměřena na rozvoj přímé i nepřímé podpory rodin ze strany státu v souvislosti s vnucenou snahou o potlačení ekonomické funkce rodiny i podlomení výchovné a sociální funkce rodiny, jejichž plnění se přesouvalo na školu a jiné instituce. Opatření tehdejší rodinné politiky se prováděla v rámci soustavy společenské pomoci rodinám s dětmi. Ta představovala soubor opatření, kde většina peněžitých dávek byla pojata jako dávky nemocenského pojištění a stanovena nebo limitována absolutními částkami. To způsobilo, že při absenci valorizačních mechanismů postupem času docházelo ke ztrátě reálného obsahu poskytovaných peněžních dávek.

Soustava společenské pomoci rodinám s dětmi byla v předtransformačním období tvořena prvky přímé i nepřímé finanční pomoci, službami a naturální pomoci.

Finanční zajištění
rodin s dětmi

Systém přímé finanční pomoci byl tvořen:

- skupinou dávek posilujících příjmy rodin s dětmi po celou dobu jejich péče o nezaopatřené děti (např. přídavky na děti a výchovné k důchodům)
- specifickými dávkami poskytovanými za stanovených podmínek - podpora při narození dítěte, rodičovský příspěvek, zaopatřovací příspěvek, dávky pěstounské péče a pohřebné
- dávkami poskytovanými v případě, kdy rodina svými příjmy klesla pod určitou hranici příjmu - např. příspěvek na výživu dítěte
- stipendia a státní příspěvek k novomanželským půjčkám.

Systém dávek nepřímé finanční pomoci rodinám s dětmi tvořily různé dotace ze státního rozpočtu poskytované rodinám zprostředkovaně (dotace na pobyt a stravování dětí v jeslech, mateřských školách a domovech mládeže, příspěvek státu na školní stravování, slevy v dopravě atd.).

Probíhající transformace ekonomiky byla přirozeně provázána i transformací rodinné politiky, která se orientovala směrem k sociálně tržnímu systému státní podpory rodin. Nový systém akceptuje adresný způsob poskytování dávek státní sociální podpory.

Změny po roce 1990

Této systémové změně v pojetí rodinné politiky předcházelo pětileté období, během kterého se podařilo zachovat sociální smír a zamezit propadu velkého počtu rodin pod přijatelnou životní úroveň. V rámci tohoto období byla zavedena nová dávka, a to státní vyrovnávací příspěvek (v roce 1991) jako určitá kompenzace za rychle rostoucí životní náklady. Zpočátku byla vyplácena plošně všem občanům, později pouze těm, kteří nebyli ekonomicky aktivní, a od dubna 1993 byla poskytována na ekonomicky závislé dítě v rodinách, jejichž příjem nepřesáhl stanovený násobek životního minima. Dalším přechodným opatřením byla úprava rodičovského příspěvku a zavedení příspěvku na hrubé nájemné v souvislosti s deregulací cen nájemného. Tento příspěvek byl vyplácen od ledna 1994 do konce roku 1995 a v roce 1996 byl nahrazen příspěvkem na bydlení.

Ostatní existující dávky byly postupně indexovány tak, aby se výrazně nesnižovala jejich reálná úroveň. V roce 1993 proběhla změna v poskytování přídavek na děti. Základním kritériem výše této dávky se stal věk dítěte, nikoli počet dětí v rodině. Přípravované koncepční změny byly přijaty schválením zákona č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře v roce 1995.

Nově přijatá koncepce rodinné politiky spočívá v přesunutí rozhodující odpovědnosti na rodinu. Základní systém pozůstává z kombinace adresných a plošných dávek. Byl přehodnocen dosavadní systém pojetí a poskytování sociálních dávek, případně stanovené nové pro dosud neřešené sociální situace a část dávek byla přesunuta ze systému nemocenského pojištění a sociální pomoci do systému státní sociální podpory. Východiskem pro stanovení hladiny nejvýznamnějších dávek se stala úroveň životního minima a výše většiny dávek je odvozována od diferencovaného násobku životního minima v závislosti na charakteru dávky.

V současnosti se státní sociální podpora poskytuje hlavně formou přímé i nepřímé finanční podpory, službami a pomocí naturální.

V systému přímé finanční podpory se poskytuje devět základních dávek sociální podpory (podrobněji viz kapitola 4), a to:

- dávky v závislosti na výši příjmu - přídavek na dítě, sociální příplatek, příspěvek na bydlení, příspěvek na dopravu;
- dávky, které jsou poskytovány bez závislosti na příjmu - rodičovský příspěvek, zaopatřovací příspěvek, dávky pěstounské péče, porodné, pohřebné.

Sociální příplatek nahradil státní vyrovnávací příspěvek, příspěvek na hrubé nájemné byl také zrušen. Nově zavedený systém dávek přímé finanční podpory rodin v porovnání s předchozím systémem mnohem více zohledňuje princip solidarity. Prováděné analýzy potvrzují, že nový systém více zohledňuje příjmovou i sociální situaci rodin. Nepřímá podpora rodin se v nové koncepci uskutečňuje systémem odčitatelných položek daně

z příjmů fyzických osob, který však neumožňuje realizovat sociální transfery ke všem sociálním skupinám.

Mezi ostatní formy podpory rodiny patří bytová politika, zdravotní a vzdělávací politika. Legislativně bylo upraveno stavební spoření, kde stát poskytuje určitou výši státního příspěvku, opatření v oblasti nájemného bydlení, podpora hypotečních úvěrů. V oblasti zdravotní politiky úhradu zdravotního pojištění za nezaopatřené děti provádí stát. V oblasti vzdělání - studium na státních školách je bezplatné.

Nastudujte si kapitoly 16.3, 16.4 z Krebs, V. a kol. Sociální politika.

Shrnutí kapitoly

Rodina je základní jednotkou ve společnosti, kde plní významné společenské funkce - biologickou, ekonomickou a výchovnou. Cílem rodinné politiky je zmírňování narůstajících nákladů rodin souvisejících s přítomností dětí v rodině. Podle příbuznosti cílů a nástrojů rodinné politiky můžeme vymezit liberální, sociálnědemokratický a univerzalistický systém rodinné politiky.

Rodinná politika je ovlivňována mnoha demografickými, sociálně-ekonomickými a společensko - politickými determinantami. Z hlediska základních demografických charakteristik rodin je posledních 13 let poznamenáno snížením počtu narozených dětí, poklesem sňatkovosti, prodlužováním střední délky života a vyšší rozvodovostí. Tyto změny probíhají rychle, jsou hluboké a na rodinu a rodinný život mají významný dopad.

V předtransformačním období byla rodinná politika unifikovaná, neadresná, monopolně uplatňovaná státem a systém dávek byl neadresný a poskytovaný v neprůhledných systémech, přičemž hladina státních dávek nerespektovala skutečnou úroveň životních nákladů. V roce 1995 vstoupila do platnosti nová koncepce přímé podpory rodin realizovaná podle zákona o státní sociální podpoře. Nepřímá podpora rodiny se uskutečňuje systémem odčitatelných položek daně z příjmů fyzických osob, který však neumožňuje realizovat sociální transfery.

Otázky k zamyšlení

1. Vyjmenujte základní funkce rodiny.
2. Charakterizujte změny v demografických charakteristikách rodin.
3. Charakterizujte základní systémy podpory rodin ve světě.
4. Charakterizujte novou koncepci státní podpory rodin.
5. Na základě tehdejších platných právních norem z oblasti sociálního zabezpečení porovnejte z historického hlediska, do kterého z třech pilířů sociálního zabezpečení jednotlivé dávky podpory rodin s dětmi v minulosti patřily před zařazením do systému státní sociální podpory. Jaké hlavní změny vidíte v rozvoji zabezpečení rodin s dětmi po roce 1989?
6. Na internetových stránkách vyhledejte volební programy jednotlivých politických stran (týkající se rodinné politiky) a porovnejte je mezi sebou. Jaký typ systému zabezpečení podpory rodiny preferují jednotlivé politické strany?

- **Bydlení a bytová politika**
- **Vývoj a stav bytového fondu v ČR**
- **Bytová politika v ČR**

8 ■

Bytová politika

Cíl kapitoly

Cílem kapitoly je objasnit význam bytové politiky jako součásti sociální politiky státu. Také se dozvíte o základních charakteristikách bytového fondu v České republice a základních nástrojích, které stát v rámci bytové politiky využívá k podpoře bydlení.

Časová zátěž

- Studium - 2 hodiny.

8.1 Bydlení a bytová politika

Bydlení Bydlení patří mezi nejvýznamnější lidské potřeby a práva, protože vytváří základní podmínky pro celoživotní realizaci každého jedince. Ve sféře bydlení se člověk rodí, formuje a rozvíjí jako sociální a kulturní bytost. Bydlení je prostorem, materiálním a kulturním prostředím, v němž prožíváme většinu svého života. Potřeba bydlení by měla být uspokojována na úrovni, která odpovídá stupni sociálně-ekonomického rozvoje společnosti. Obecně lze bydlení definovat jako soubor činností, které souvisí s užíváním obydlí.

Přítom obydlí je chápáno jako prostor chráněný před

- nepříznivými vlivy přírody
- nežádoucími kontakty s lidmi
- negativními důsledky civilizace.

Jednotlivé funkce obydlí a jejich struktura se mění v souvislosti s větší rozmanitostí lidských potřeb a aktivit a v závislosti na vývoji životního standardu různých skupin obyvatelstva. Nositelem těchto změn je technický a sociální pokrok.

Funkce bydlení Změny funkce bytu se projevují v tendencích

- k růstu obytné plochy bytu,
- k vyššímu technickému vybavení bytu (elektřinou, plynem, teplou vodou, vytápěním apod.)
- k větší členitosti bytu co do počtu místností,
- k vybavení bytu zařízeními, která šetří čas,
- k vybavení obytného prostředí obchody, službami, zařízeními pro aktivity volného času a přírodním prostředím.

Hlavní faktory, které ovlivňují intenzitu bydlení, jsou

- demografické faktory, které ovlivňují poptávku po bytech,
- stav bytového fondu - počet bytů ve vztahu k počtu domácností, struktura bytů a další charakteristiky,
- vývoj životního standardu a změny životního stylu jako důsledek růstu životní úrovně, zvyšování vzdělanosti, prodlužování volného času a další změny ve způsobu života.

8.2 Vývoj a stav bytového fondu v ČR

Analyzovat stav a úroveň bydlení je poměrně složitá záležitost, protože je potřebné vzít v úvahu řadu skutečností, které nejsou měřitelné a statisticky zpracovatelné (např. oslunění bytu, poloha v sídle, přístup k veřejné dopravě apod.).

Ukazatele úrovně bydlení

Avšak mezi základní charakteristiky, které používáme při vyjadřování úrovně bydlení, patří

- vztah mezi počtem domácností a počtem obydlených bytů,
- objem bytové výstavby,
- reprodukce bytového fondu,
- obydlenost bytového fondu,
- vybavenost obyvatelstva byty,

- kvalita bytového fondu a úrovně bydlení.

Vztah mezi počtem domácností a počtem obydlených bytů

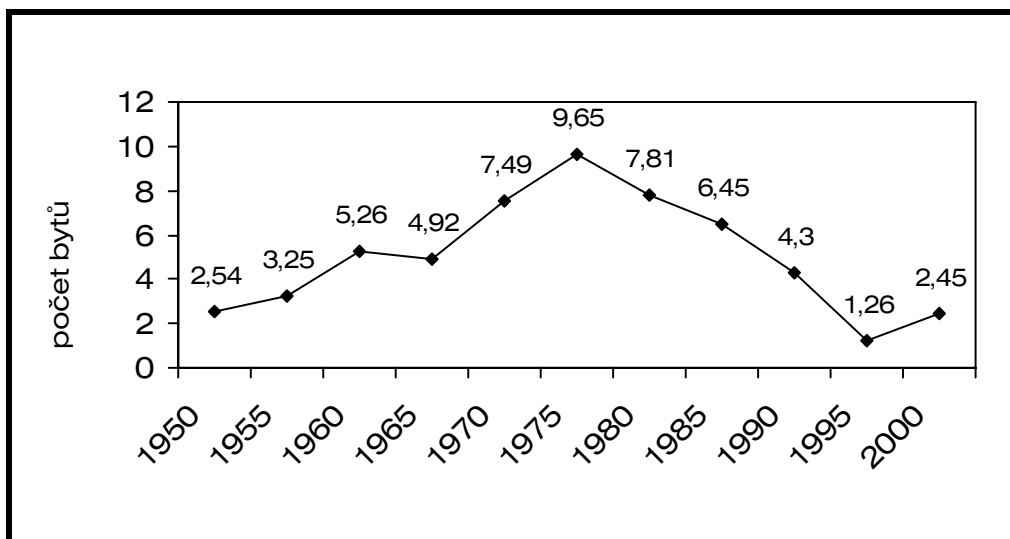
Vztah mezi počtem domácností a počtem obydlených bytů patří mezi základní ukazatele. V níže uvedené tabulce porovnáváme počet bytů na 1000 obyvatel v jednotlivých zemích. Oproti roku 1991 vzrostl počet bytů připadajících na 1000 obyvatel z původních 396 v roce 1991 na současných 424. Toto je ovšem výsledek pouze předběžného sčítání lidí, bytů a domů v roce 2001, takže definitivní výsledky se mohou ještě změnit. Dalším faktem zůstává, že tento údaj nám nic neříká o kvalitě, reprodukci a vybavenosti bytového fondu.

Polsko	302	ČR	424
Slovensko	312	USA	424
Rakousko	399	Německo	452
Maďarsko	401	Finsko	475
V. Británie	417	Francie	491
Bulharsko	418	Švýcarsko	510

Tabulka: Počet bytů na 1000 obyvatel v některých zemích.
Pramen: www.mmr.cz

Objem bytové výstavby

Výstavba nových bytů v jednotlivých letech či etapách byla značně proměnlivá v závislosti na aktuální ekonomické situaci. První poválečná léta byla pokračováním stagnace bytové výstavby z válečného období. Podpora bytové výstavby ze strany státu vyvrcholila v letech sedmdesátých, kdy bylo ročně dokončováno 8,1- 8,2 bytů na tisíc obyvatel, což odpovídalo úrovni ostatních vyspělých států v Evropě. Posledních deset let se počet dokončených bytů neustále snižuje.

Graf: Průměrný počet dokončených bytů na 1000 obyvatel ročně v letech 1950 - 2000.
Pramen: Bytová výstavba a stavby pro bydlení v územích ČR, Terplan, a. s., Praha 2000.

Obydlenost bytového fondu

Statistické údaje ukazují, že výrazně stoupá podíl neobydlených bytů a domů. V roce 2001 bylo v ČR 12,4 % bytů a 18 % domů trvale neobydlených. Tím patříme mezi země s vysokým podílem “druhého bydlení”.

Rok	Úhrnný počet bytů (tis.)	Z toho neobydlených		Úhrnný počet domů (tis.)	Z toho neobydlených	
		absolutně	v %		absolutně	v %
1970	3 217	128	4,0	1 765	137	7,8
1980	3 781	287	7,6	1 830	196	10,7
1991	4 077	372	9,1	1 868	271	14,5
2000	4 369	540	12,4	1 983	356	18,0

Tabulka: Obydlenost bytového fondu v ČR v letech 1970 - 2001.

Pramen: Sčítání lidí, domů a bytů, www.czso.cz.

Kvalita bytového fondu a úrovně bydlení

Rok	Průměrné stáří bytů	Obytná plocha bytů	Počet osob na jeden byt
1970	50,1	39,1	3,15
1980	39,4	42,7	2,92
1991	42,5	45,9	2,76
2001	-	47,3	2,69

Tabulka: Ukazatelé kvality trvale obydlých bytů podle sčítání v roce 1970 - 2001.

Pramen: SLDB 1991, Předběžné výsledky SLDB 2001.

8.3 Bytová politika v ČR

8.3.1 Východiska bytové politiky

Rozhodujícím prvkem bytových systémů je způsob rozdělování a přerozdělování bytů. Způsob rozdělování se v zásadě může zakládat buď na převaze administrativního přidělování bytů, nebo je způsob rozdělování ovlivňován prostřednictvím tržního mechanismu. V praxi ovšem vždy jde o kompromis mezi oběma způsoby.

Administrativní přidělový systém

Administrativní přidělový systém vychází z myšlenky, že pocitovaný deficit bytů může být odstraněn pouze jejich přidělováním podle soustavy stanovených kritérií a další výstavbou nových bytů. Systém vychází z logiky, že neuspokojená poptávka může být odstraněna pouze zvyšováním nabídky. Principiální omyl tohoto systému je, že nedostatek bytů je vždy relativní a nelze ho přesně změřit. Cena bydlení v tomto systému nevyjadřuje úroveň vynaložených nákladů. Jsou-li ceny nižší než skutečné náklady, oslabuje se informační funkce ceny a snižuje se racionalita nakládání s byty.

Tržní systém

Tržní systém vychází z principu trhu, to znamená, že byty jsou zboží a rozdělují se na základě cen, nabídky a poptávky. Nabídku představuje stávající bytový fond. Nevýhodou tohoto systému je, že sociální dopady tržního systému mohou být velmi silné. Proto v podstatě v každém státě existuje státem regulovaný bytový trh. Státní zásahy musí být ale prováděny tak, aby nepoškozovaly fungování bytového trhu.

8.3.2 Nástroje bytové politiky

Principiálně rozeznáváme dva druhy nástrojů, a to: nástroje zaměřené na podporu poptávky a nástroje zaměřené na podporu nabídky. Za hlavní nástroje nabídkové strategie lze považovat programy podporující výstavbu státních bytů určených nízkou a středně příjmovým skupinám obyvatelstva a podpory soukromým investorům ziskového a neziskového typu. Obvykle jsou používány subvence, které mají zajistit takové náklady na bydlení, které by nepřesahovaly určitou úroveň a byly by dostupné pro veškeré obyvatelstvo. Avšak masivní používání těchto nástrojů je málo efektivní.

Nejvíce používané nástroje poptávkové strategie jsou individuální subvence poskytované domácnostem po zjištění jejich sociální potřeby. Mezi hlavní nástroje patří příspěvky na bydlení a daňové úlevy. Dalšími významnými nástroji je stavební spoření občanů se státním příspěvkem, dlouhodobé hypoteční úvěry a investiční úvěry.

Řešení problémů, jakými jsou např. přístupnost k přiměřenému bydlení, cenová dostupnost bydlení a kvalita bydlení, není možné zabezpečit bez určitých intervencí státu a jiných veřejných subjektů na trhu s byty. Bez státních zásahů nemůže existovat sociálně spravedlivá bytová politika.

Opatření státu na podporu bydlení můžeme rozdělit do následujících oblastí (stav v roce 2002):

- podpora stavebního spoření
- podpora rozvoje hypotečních úvěrů
- podpora výstavby nájemních bytů a technické infrastruktury
- podpora výstavby domů s pečovatelskou službou
- podpora oprav bytové panelové výstavby
- podpora regenerace panelových sídlišť.

Podpory poskytované Státním fondem rozvoje bydlení:

- podpora oprav bytových domů postavených panelovou technologií (Program Panel)
- podpora modernizace bytového fondu
- podpora výstavby nájemních bytů a domů s pečovatelskou službou
- podpora mladých.

Ostatní formy podpory:

- sociální podpora bydlení (příspěvek na bydlení)
- daňové úlevy.

Ústředním orgánem státní správy pro bydlení je ministerstvo pro místní rozvoj, které spravuje finanční prostředky státního rozpočtu určené k podpoře bydlení. V roce 2000 byl zřízen Státní fond podpory bydlení, který akumuluje finanční prostředky, které se pak využívají na podporu investic do bydlení.

Dostudujte si kapitolu 17.3 z Krebs, V. a kol. Sociální politika.

8.3.3 Vybrané programy podpory bydlení v ČR

Podpora výstavby nájemních bytů a technické infrastruktury

Program podpory výstavby nájemních bytů a technické infrastruktury vznikl v roce 1995 se záměrem podpořit obce a zvýšit nabídku relativně dostupných nájemních bytů. Během let se několikrát modifikoval, avšak základní črty programu zůstaly zachovány. V rámci programu byla poskytována státní podpora maximálně 50 % investičních nákladů u jednotlivých akcí. Od roku 2001 jsou tyto akce financovány i z prostředků Státního fondu rozvoje bydlení. Zájem o tuto formu podpory bydlení každoročně výrazně převyšoval prostředky, které na ni byly vyčleněny. Počet bytů postavených s dotační podporou v rámci programu podpory nájemních bytů a infrastruktury od roku 1995 lze odhadnout na více než 30 tisíc.

Rok	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Státní rozpočet (v mil. Kč)	2 180	2 698	2 891	3 381	2 884	2 011
Státní fond rozvoje bydlení (v mil. Kč)	-	-	-	-	761	3 000
Celkem (v mil. Kč)	2 180	2 698	2 891	3 381	3 645	5 011

Tabulka: Výdaje na podporu výstavby nájemních bytů a technické infrastruktury.
Pramen: Ministerstvo pro místní rozvoj

Tento program má ale vícero úskalí. Pro jeho realizaci nebyl přesně vymezen plošný standard dotovaných bytů, takže v některých případech jsou stavěny i nadstandardní velkoplošné byty, program nevynechává ani maximální náklady na 1 m² podlahové plochy.

Ač je zřejmé, že tato forma podpory přispívá ke zvýšení počtu nově stavených bytů, není zajištěna efektivnost vynakládaných státních prostředků. Ve většině případů nemá tato forma podpory dopad na ty domácnosti, které tuto pomoc státu skutečně potřebují.

Podpora stavebního spoření

Stavební spoření v ČR vzniklo za účelem podpory řešení bytové situace občanů. V roce 1993 byl schválen zákon o stavebním spoření se státní podporou.

Podle tohoto zákona stavební spoření je účelové spoření, spočívající

- a) v přijímání vkladů od účastníků stavebního spoření
- b) v poskytování úvěrů účastníkům stavebního spoření
- c) v poskytování příspěvku fyzickým osobám (tj. státní podpory).

Proč je stavební spoření tak výhodné? Průměrné úročení vkladů (státní podpora + úrok) ze stavebního spoření je 12 % až 14 %. Kromě úroků ve výši 2 % - 4 % můžete získat státní podporu 25 % z ročně uspořené částky, maximálně však z částky 18000 Kč. Teda maximální výška státní podpory je 4500 Kč. A navíc, výnosy ze stavebního spoření (na rozdíl od výnosů z jiných vkladových účtů bank) se nedaní. Také stavební úvěr je zajímavý, v současnosti se úroky z úvěrů pohybují v rozmezí 3,9 % až 6 %. V ČR je nyní 6 stavebních spořitelů, v kterých můžete uzavřít smlouvu o stavebním spoření.

Systém stavebního spoření je v současné době pro občana i pro stát zajímavým bankovním produktem, který má charakter dlouhodobého spoření a tím umožňuje, aby tyto prostředky mohly být použity k poskytnutí střednědobých úvěrů. V současné době se ale uvažuje o reformě systému stavebního spoření. Jedná se zejména o prodloužení platnosti smluv ze současných 5 let na 7 let, snížení maximální státní podpory z 25 % na 10 % (z max. částky 22500 Kč) atd. Je jen otázkou času, kdy tyto navrhované změny budou přijaty v parlamentu.

Podpora hypotečního úvěrování

Dalším poptávkově orientovaným nástrojem státní podpory bydlení jsou dlouhodobé úvěry zajištěné nemovitostmi. Hypoteční úvěr je obvykle poskytován maximálně do 70 % hodnoty nemovitosti a je charakteristický nízkou rizikovostí ze strany poskytovatele. Hypoteční úvěry mají také relativně nízké úročení vzhledem k běžným úvěrům. Hypoteční úvěr je úvěr, který je poskytnut na investice do nemovitosti na území ČR, na její výstavbu či pořízení, a který je zajištěn zástavním právem k nemovitosti.

Investicí do nemovitosti se rozumí:

- koupě nemovitosti
- výstavba nemovitosti
- rekonstrukce, modernizace či opravy nemovitosti
- splacení úvěru či půjčky použité na investice do nemovitosti

- případně získání vlastnického podílu na nemovitosti (např. vypořádání společného jmění manželů - SMJ, vypořádání dědictví atd.).

Podpora hypotečního úvěrování má několik forem. Jedná se o osvobození úrokových výnosů z hypotečních zástavních listů od daně z příjmu, o podporu ve formě úhrady části úroku hypotečního úvěru, o snížení základu pro výpočet daně z příjmů fyzických osob o část splácených úroků a státní návratný příspěvek na částečnou úhradu jistiny a úroku hypotečního úvěru. Oproti poskytované státní podpoře jsou hypoteční úvěry využívány relativně málo. Příčinou je nízká příjmová úroveň většiny domácností, která způsobuje, že získání a splácení hypotečního úvěru ve výši odpovídající ceně nové nemovitosti je pro drtivou většinu domácností nedostupné.

Státní fond rozvoje bydlení

Jedním z nástrojů realizace státní bytové politiky je i Státní fond rozvoje bydlení, který byl zřízen zákonem č. 211/2000 Sb. ze dne 21. června 2000. Státní fond rozvoje bydlení je samostatnou právní osobou. Majetek Fondu je součástí majetku státu.

Úkolem Fondu je vytvářet, akumulovat a rozšiřovat finanční prostředky určené na podporu investic do bydlení a používat je v souladu se zákonem na podporu především v následujících třech směrech:

- na podporu výstavby bytů, z toho především bytů nájemních
- na podporu oprav bytového fondu, z toho především na podporu oprav domů vystavěných panelovou technologií
- na podporu výstavby technické infrastruktury v obcích, tedy na zainvestování pozemků vhodných pro budoucí bytovou výstavbu.

Konkrétní možnosti využití prostředků Fondu je:

- poskytnutí dotací obcím na podporu výstavby nájemních bytů
- poskytnutí dotací obcím na podporu výstavby domů s pečovatelskou službou
- na podporu oprav bytových domů postavených panelovou technologií - PANEL formou státní úrokové dotace, bankovní záruky na úvěr a odborně technickou pomoc
- na podporu oprav a modernizací bytových domů - nízkouročené úvěry obcím s dobou splatnosti maximálně 10 let
- pomoc při vyplácení státní finanční podpory k hypotečním úvěrům - krytí části úroků z hypotečních úvěrů poskytnutých fyzickým osobám
- poskytnutí úvěru do výše 200 000 Kč na výstavbu bytu osobami mladšími 36 let.

Shrnutí kapitoly

Bydlení patří k nejdůležitějším potřebám lidí. Tato potřeba se v historickém kontextu vyvíjí a projevuje se tendencí růstu obytné plochy bytu, vyšší technické vybavenosti bytů, větší členitosti bytů, vybavení bytu zařízeními, která šetří čas, a lepší vybavenosti obytného prostředí veškerými službami.

Mezi základní charakteristiky, které používáme při vyjadřování úrovně bydlení, patří vztah mezi počtem domácností a počtem obydlených bytů, objem bytové výstavby, reprodukce bytového fondu, obydlenost bytového fondu, vybavenost obyvatelstva byty a kvalita bytového fondu a úrovně bydlení. Mimo tyto charakteristiky by bylo potřeba použít mnoho dalších, které ovšem nejsou kvantifikovatelné.

Bytová politika k uskutečnění svých cílů a záměrů využívá dva druhy nástrojů, a to nástroje zaměřené na podporu poptávky a nástroje zaměřené na podporu nabídky. Mezi nejvýznamnější z hlediska používání patří podpora výstavby nájemních bytů a technické infrastruktury, výstavba bytů s pečovatelskou službou, podpora stavebního spoření a hypotečních úvěrů.

Otázky k zamyšlení

1. Vymenujte základní funkce bydlení.
2. Charakterizujte vybrané ukazatele o stavu bydlení v ČR.
3. Porovnejte dva základní modely rozdělování bytů.
4. Stručně charakterizujte nástroje poptávkové a nabídkové strategie sociální politiky.
5. Na financování kterých programů se využívají prostředky Státního fondu rozvoje bydlení?
6. Pokuste se porovnat konkrétní státní programy podpory bytové politiky a doporučte nejvýhodnější programy pro jednotlivé sociální skupiny obyvatelstva. Porovnejte stavební spoření s hypotečním úvěrem (případně dalšími programy) a uveďte konkrétní výhody a nevýhody jednotlivých forem.
7. Mladá rodina se dvěma dětmi založí 4 smlouvy o stavebním spoření na každou osobu v domácnosti. Určete neoptimálnější částku spoření pro každou smlouvu, která přinese nejvyšší výnos, a spočítejte, kolik finančních prostředků rodina naspoří za 4 roky (při současných podmínkách).
Najděte na internetu informace o vývoji stavebního spoření v ČR (počet uzavřených smluv, velikost státní podpory, výše vkladů apod.).
Při práci využijte internetové stránky Ministerstva místního rozvoje, www.mesec.cz, a další zaměřené na problematiku bydlení.

- **Vzdělání, vzdělávání, kvalifikace**
- **Vzdělávací politika**
- **Vzdělávací politika v ČR**
- **Vzdělávací soustava v České republice**

9

Vzdělávací politika

Cíl kapitoly

Kapitola pojednává o vzdělávací politice jako o jedné z nejvýznamnějších oblastí sociální politiky státu. Definujeme si základní pojmy, a to vzdělání, vzdělávání, výchova a kvalifikace. Obezpečíme se se základními účinky vzdělání. V další části porovnáme vzdělávací politiku státu před rokem 1989 a po roce 1989 a povíme si o základních prioritách vzdělávací politiky v budoucnosti.

Časová zátěž

- Studium - 3 hodiny.

9.1 Vzdělání, vzdělávání, kvalifikace

Vzdělání	<p>Vzdělání je jedním ze základních determinantů ekonomického růstu, proto je mu třeba věnovat náležitou pozornost. Význam vzdělání v současné etapě společenského a ekonomického rozvoje narůstá. Právo vzdělávat se je zakotveno přímo v nejvyšší právní normě - Ústavě ČR a zákonem je stanovena i povinná 10letá školní docházka. Vzdělávací politika je důležitou součástí sociální politiky státu. Realizuje se ve školním systému i na všech úrovních státní správy.</p> <p>Abychom správně pochopili význam vzdělání jako rozhodujícího strategického determinantu vývoje každé moderní společnosti, je potřeba si objasnit některé základní pojmy a kategorie. Jedná se o pojmy výchova, vzdělávání, vzdělání a kvalifikace.</p>
Výchova	<p>Výchova je cílevědomá společenská činnost, která je zaměřena na formování člověka a jeho lidského potenciálu. Výchova je chápána jako formativní proces, v němž jsou záměrným působením utvářeny osobnostní vlastnosti jedince, jeho morální a charakterové vlastnosti a v němž si současně sám jedinec osvojuje určité způsoby a normy chování ve společnosti.</p>
Vzdělávání	<p>Vzdělávání je procesem, v němž převažuje informativní aspekt a v němž jedinec získává a osvojuje si soustavu poznatků, zručností a dovedností i metodu jejich nabývání.</p> <p>Tyto poznatky mají dvojí povahu:</p> <ul style="list-style-type: none">■ instrumentální, tj. mají specifické funkční určení (např. poznatky nutné k výkonu povolání)■ kultivační, tj. podílejí se na formování lidské osobnosti. <p>Výchova a vzdělávání jsou vzájemně úzce propojené a vzdělání je výsledným efektem obou uvedených procesů. Nemá hmotnou povahu, je jen vlastností člověka.</p>
Kvalifikace	<p>Kvalifikace je kategorie, která je výsledkem společenského vývoje a postupující dělby práce. Můžeme ji všeobecně chápat jako schopnost vykonávat určitou práci, resp. souhrn schopností, které jsou v určité době pro výkon určitých povolání společností vyžadovány.</p> <p>Základní prvky, které tvoří kvalifikaci, jsou:</p> <ul style="list-style-type: none">■ fyzická a smyslová způsobilost■ duševní způsobilost (zahrnující inteligenci, nadání, vlohy)■ teoretické vědomosti všeobecného i odborného charakteru získané vzděláním■ praktické zkušenosti, hlavně zručnost, šikovnost, pohotovost apod. <p>Kvalifikace je nutně kategorií relativní. Relativnost kvalifikace plyne z toho, že nároky na kvalifikaci se v čase mění.</p> <p>Rozdíly mezi uvedenými pojmy mají pro vzdělávací politiku důležitý význam. Kvalifikace (či odborná kompetence) se váže k výkonu profese, je spíše ekonomickou kategorií a je tvořena i mimovzdělanostními prvky (např. délka praxe, zručnost, schopnosti řídit aj.), i když vzdělání se stalo rozhodující složkou kvalifikačních předpokladů pracovní síly. Vzdělání je oproti kvalifikaci širším pojmem a daleko přesahuje potřeby trhu práce. Je i sociálně kulturní hodnotou samo o sobě.</p>

Základní účinky vzdělání můžeme rozdělit do dvou kategorií:

a) ekonomické účinky

- zvýšená tvorba užitekových hodnot
- zvyšování pracovního fondu- je charakterizované tím, že kvalita pracovní schopnosti člověka umožňuje nahradit určité množství jednoduché práce menším množstvím kvalifikační (složitě) práce
- zvýšení produktivity práce - je podmíněné tím, že kvalifikovaná práce, která je podmíněna vzděláním pracovníka, umožňuje vytvářet za jednotku času větší objem produktů než jednoduchá práce
- zhodnocení vzdělání v úrovni výrobních prostředků - vzdělání umožňuje rozvoj vědy a její materializaci do technické úrovně
- zlepšení kvalitativních výsledků reprodukčního procesu;

b) mimoekonomické účinky

- formování člověka a jeho lidského potenciálu ve všech jeho složkách (tvořivý, zdatnostní, vzdělanostní a socializační potenciál)
- vytváření zásob vědomostí
- vytváření kulturně-sociální struktury společnosti.

Vzdělání jako takové, se všemi svými ekonomickými i mimoekonomickými účinky, se stává rozhodující strategickou podmínkou rozvoje každé společnosti, a to nejen ve smyslu ekonomickém, vědeckotechnickém, ale i ve smyslu duchovním a mravním.

Výchova a vzdělávání se vyvíjí v měnícím se světě a musí být s ním spjaté. Z tohoto důvodu rozvoj vzdělávání musí respektovat základní světové procesy, které ho ovlivňují.

Jsou to hlavně:

- proces globalizace, který odráží vzájemně vzrůstající závislost národních ekonomik a obchodu
- proces regionalizace, který spočívá ve vytváření regionálních skupin států
- proces polarizace, který se projevuje ve zvětšující se propasti mezi průmyslově vyspělými a rozvojovými zeměmi
- proces marginalizace, který spočívá v mezinárodní izolaci jedné nebo více zemí
- proces fragmentace (atomizace), který spočívá v pokusech rozdělovat státy podle etnických, náboženských nebo kmenových hledisek.

9.2 Vzdělávací politika

Vzdělávací politikou rozumíme souhrn konkrétních činností a opatření, kterými zejména stát i další subjekty usilují o optimální naplnění rolí, které vyplývají z postavení vzdělání ve společnosti.

Cílem vzdělávací politiky je zabezpečit rozvoj poznávací a duchovní kapacity populace, jejího poznatkového a dovednostního fondu a zabezpečit i rozvíjet morálně hodnotové orientace lidí. V současné době stojí vzdělávací politiky všech vyspělých států před náročným úkolem: zabezpečit, aby vzdělávací systémy vyhovovaly požadavkům společnosti založené na znalostech.

Rozhodující (nikoli však monopolní) role ve vzdělávací politice připadá státu. Vzdělání lze totiž označit za klasický příklad netržního zboží, jehož vlastnosti a efekty, tzv. kladné externality (tj. společenské užítky a prospěch, který plyne ze vzdělaného jedince společnosti) ho předurčují k tomu, aby bylo převážně zabezpečováno ze státních zdrojů. Vzdělání má pochopitelně i individuální užítky pro jedince. Tato okolnost zakládá opodstatněnost finanční spoluúčasti na krytí nákladů na vzdělání.

Pro každou vzdělávací politiku jsou důležité základní principy (myšlenkové koncepty), z nichž vychází.

Účinky vzdělání

Rozvoj vzdělávání

Současné moderní vzdělávací politiky stavějí na následujících principech:

- princip celoživotního vzdělávání - vzdělávání se musí nutně stát celoživotním procesem, nekončí získáním určitého typu a stupně vzdělání v rámci školské soustavy. Ve své organizované i neorganizované formě se vzdělávání stává neoddelitelnou součástí lidského života. Koncept celoživotního vzdělávání je celosvětový, trvalý a ze strategického hlediska je základní podmínkou adaptability a prosperity ekonomiky a kulturního rozvoje společnosti.
- princip rovných šancí v přístupu ke vzdělávání
- princip individualizace a diferenciací ve vzdělání - princip vychází z původního poslání školy, jímž musí být individuální vzdělávání. Znamená to, že vzdělávací proces je třeba přizpůsobit vzdělaným.
- princip internacionalizace ve vzdělávání - tento princip znamená, že vzdělání je připisován nadnárodní význam.

9.3 Vzdělávací politika v ČR

9.3.1 Období před r. 1989

V minulosti byl vývoj v celé vzdělávací oblasti značně deformován. Byly opuštěny demokratické tradice, došlo k rozsáhlé a masivní ideologizaci, která postihovala školství jako celek. Systém přinesl i mnohá pozitiva: v těchto letech došlo ke značnému nárůstu vzdělanosti naší populace, byl rozšířen přístup ke vzdělávání a vzdělávací soustava se stala přístupnou.

Od vzdělávacích systémů vyspělých zemí jsme se lišili v těchto oblastech:

- vzdělávací systém byl do značné míry uzavřený nejen vůči světu, ale i vůči potřebám jedince a společnosti. Systém byl centralizován v rukou státu;
- stát měl ve vzdělávací politice takřka výsadní monopol;
- základní školy byly unifikovány, prakticky počítaly jen s jediným učebním programem;
- pro střední školy byla příznačná institucionální roztržičnost, přílišná úzká specializace;
- pro vysoké školy byla typická jejich značná unifikace, a to z hlediska koncepce výuky, délky, obsahu, forem i účasti frekventantů, často i z hlediska metod výuky a způsobů spolupráce s praxí. Hranice mezi vysokými a středními školami byly ostře vymezeny. Věda byla z vysokých škol vytěsněna do specializovaných institucí;
- byla podceňována jazyková výuka a "počítačová gramotnost", byl kladen důraz na samotné znalosti a poznatky a méně na metody jejich nabývání a aplikace.

9.3.2 Období po roce 1989

Vzdělávací politiku je třeba dále rozvíjet a měnit v řadě oblastí. Ke klíčovým problémům nesporně patří:

1. úloha státu a ostatních subjektů ve vzdělávací politice

Po roce 1989 byl odstraněn monopol státu a do vzdělávací oblasti se etablovala řada nestátních subjektů, soukromých a církevních škol, které výrazně přispěly k růstu a diverzitě vzdělávací nabídky. Tím byla vytvořena širší a pestřejší nabídka vzdělávacích příležitostí. Vzdělávací systém se stal pluralitním.

2. zajištění spravedlivého přístupu ke vzdělávání a kvality vzdělávacích efektů
3. financování a efektivnost vynakládání a využívání zdrojů na rozvoj vzdělávání

Pro financování vzdělávání v ČR jsou významné zejména tyto dvě skutečnosti:

- a) financování se musí zaměřit na to, aby vynakládání limitovaných prostředků ze státního rozpočtu bylo účelné a hospodárné a aby co v největší míře vyhovovalo požadavkům kvantity i kvality vzdělání. To bude vyžadovat korekci stávajícího tzv. normativního způsobu financování škol, které je prakticky výlučně orientováno na kvantitu. Podle něho se přidělování finančních prostředků z veřejných zdrojů školám realizuje ministerstvem školství na základě tzv. jednotky výkonu, tj. podle počtu žáků

či studentů, přičemž normativy na žáka či studenta jsou stanoveny diferencovaně podle stupňů, typů a oborů škol;

b) financování vzdělání se musí výrazněji zaměřit na diverzifikaci finančních zdrojů. Je nutno zabývat se i otázkou zavedení školního v terciárním sektoru vzdělávání.

Budoucí vývoj sociální politiky je obsažen v dokumentu "Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje výchovně-vzdělávací soustavy České republiky", který byl připraven ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (ministerstvo) v roce 2002.

Dlouhodobý záměr vymezuje rozvojové priority ve střednědobém výhledu v osmi strategických směrech:

- reforma a modernizace cílů a obsahu vzdělávání,
- reforma ukončování středoškolského studia,
- péče o kvalitu, monitorování a hodnocení výsledků vzdělávání,
- rozvoj integrovaného diagnostického, informačního a poradenského systému v oblasti vzdělávání
- optimalizace vzdělávací nabídky a institucionální struktury regionálního školství,
- zkvalitnění podmínek pedagogických a řídicích pracovníků škol,
- vznik veřejných škol neuniverzitního typu,
- rozvoj dalších forem terciárního vzdělávání, rozvoj dalšího vzdělávání jako součásti celoživotního učení.

Je potřeba postupného nárůstu veřejných výdajů na vzdělávání tak, aby se vyrovnaly s ostatními vyspělými zeměmi a zvýšily se z dnešních necelých 4 % na 6 % hrubého domácího produktu. Průměrná délka vzdělání, která je nyní 16,4 let, se pravděpodobně do roku 2010 zvýší na 18 let, což odpovídá současné úrovni vyspělých evropských zemí.

Dostudujte si kapitolu 18.4 z Krebs, V. a kol. Sociální politika.

9.4 Vzdělávací soustava v České republice

9.4.1 Předškolní výchova

Je organizována především v mateřských školách a zahrnuje zpravidla děti od tří do šesti let. Předškolní vzdělávání není povinné. Zájem o mateřské školy po roce 1989 na čas opadl, v současnosti opět dochází k nárůstu poptávky. Některé mateřské školy byly zrušeny, došlo k převedení části mateřských škol na obce a vznikly i nestátní (církvní) mateřské školy.

9.4.2 Základní školství

Základní škola má bez výjimky 9 ročníků, což koresponduje i se změnou délky povinné školní docházky na devět let. Kromě státních škol působí v České republice i základní školy soukromé a církvní, jejich podíl je však relativně velmi malý.

9.4.3 Střední školství

Střední vzdělávání se v České republice uskutečňuje ve třech relativně oddělených druzích škol:

- gymnázia
- střední odborné školy
- střední odborná učiliště.

9.4.4 Vyšší odborné školy

Od roku 1992 do roku 1996 šlo o experimentální typ pomaturitního vzdělání, který měl vyplnit mezeru mezi středním a vysokým vzděláním. Většinou sestává z dvou až tříletého studia, které je ukončeno absolutoriem.

9.4.5 Vysoké školy

Vysoké školy jsou vrcholné vzdělávací, vědecké nebo umělecké instituce. Od roku 1990 došlo ve vysokém školství k důležitým změnám. Vzniklo 7 nových regionálních univerzit a 40 nových fakult a pokračuje rozvoj soukromých vysokých škol.

Členění vysokých škol:

Podle typu studia:

- univerzitní: uskutečňuje magisterské nebo doktorské studijní programy
- neuniverzitní: uskutečňuje převážně bakalářské studijní programy, nečlení se na fakulty.

Podle kritéria vlastnictví:

- veřejné
- soukromé
- státní (vojenské a policejní).

9.4.6 Celoživotní vzdělávání

V rámci své vzdělávací činnosti může vysoká škola poskytovat bezplatně nebo za úplaty programy celoživotního vzdělávání mimo rámec studijních programů, orientované na výkon povolání nebo zájmově.

Shrnutí kapitoly

Vzdělávací politika je souhrnem konkrétních činností a opatření, kterými vzdělávací subjekty usilují o naplnění rolí vzdělání ve společnosti. Jsou pro ni typické principy celoživotního vzdělávání, rovných šancí v přístupu ke vzdělání, individualizace a diferenciací ve vzdělání a internacionalizace ve vzdělání.

Vzdělávací politika před rokem 1989 byla deformována, ale měla i pozitivní stránky. Změny, které ve vzdělávací politice v současnosti probíhají, jsou spojeny s uplatňováním role státu i ostatních subjektů ve vzdělávací politice, s problematikou zajišťování spravedlivého přístupu ke vzdělání a jeho kvality a s otázkami financování a efektivního vynakládání zdrojů na rozvoj vzdělávání.

Vzdělávací systém v ČR je tvořen následujícími stupni: předškolní výchova, základní školství, střední školství, vyšší odborné vzdělávání, vysoké školy a celoživotní vzdělávání.

Otázky k zamyšlení

1. Charakterizujte základní principy vzdělávací politiky.
2. Zhodnoňte negativa i přednosti vzdělávací politiky v období před rokem 1989.
3. Charakterizujte změny v systému po roce 1989.
4. Popište jednotlivé stupně vzdělávací soustavy v ČR.
5. Samospráva ve školství: zjistěte a stručně charakterizujte orgány samosprávy základního školství, středního školství a orgány veřejné vysoké školy.
6. Zhodnoňte počet vysokých soukromých škol - diskutujte nabídku a poptávku po vzdělání vzhledem k současným demografickým ukazatelům a sociálně-ekonomickému rozvoji země.

- **Specifika trhu práce**
- **Interpretace nezaměstnanosti**
- **Ekonomické a sociální důsledky nezaměstnanosti**
- **Politika zaměstnanosti**
- **Trh práce a politika zaměstnanosti v ČR v 90. letech**

10.

**Trh práce a politika
zaměstnanosti**

Cíl kapitoly

Nezaměstnanost je trnem v oku všem zemím, a proto je jí třeba věnovat náležitou pozornost. Objasníme si specifika trhu práce a základní pojmy: nezaměstnaní, zaměstnaní, míra nezaměstnanosti, typy nezaměstnanosti apod. Měli byste získat přehled o nástrojích, které politika zaměstnanosti používá k snížení míry nezaměstnanosti: o pasivní i aktivní politice nezaměstnanosti.

Časová zátěž

- Studium - 3 hodiny.

10.1 Specifika trhu práce

Nezaměstnanost je jedním z hlavních problémů moderní společnosti. V tržních ekonomikách je obvyklým stavem, že část praceschopného obyvatelstva nemá zaměstnání. Tento jev se objevil v 70. letech a jeho výskyt je znepokojující. Zatímco v 60. letech se míra nezaměstnanosti ve vyspělých zemích pohybovala v průměru mezi 2 až 3 %, v roce 2000 to bylo v zemích Evropské unie 8,2 %. Po roce 1989 se nezaměstnanost stala realitou i v české ekonomice.

Pro tržní ekonomiku je typické, že souběžně fungují nejen trhy zboží a služeb, ale i trhy výrobních faktorů, a tedy i trh práce, na němž se kupuje a prodává práce, jejíž cenou je mzda. Trh práce je však trhem specifickým. Jeho specifika plynou z toho, že práce je funkcí pracovní síly a je tudíž úzce svázána s osobností člověka.

Na trhu práce zcela nefungují standardní tržní mechanismy prostřednictvím ceny práce (tj. mzdy), protože:

- účastníci trhu práce se nechovají na trhu jenom podle ceny, teda podle mzdy, ale berou v úvahu i neekonomické faktory, jakými jsou kupříkladu rizikovost práce, prestiž povolání, předpoklady k invenční práci, organizační dispozice apod.
- přizpůsobování nabídky a poptávky podle ceny práce (mzdy) je do určité míry deformováno i tím, že firmy se snaží udržet si určitý kmenový počet kvalitních pracovníků, do jejichž kvalifikace zpravidla investují. Stejně i zaměstnanci mají často zájem setrvat u firmy (atraktivnost profese, obavy z nezaměstnanosti apod.). V důsledku obou těchto skutečností je citlivost mezd na změny v nabídce a poptávce po práci nižší.
- trh práce je ve značné míře segmentován. De facto existuje značné množství trhů práce. Segmentace vyplývá jednak z rozdílnosti mezi lidmi, jejich dispozicemi a předpoklady, pracovními místy a jejich kvalifikační náročností a z územní alokace trhů práce. Segmentace na trhu práce má za následek snížení vlivu konkurence na trhu práce a rozdíly ve mzdách různých profesních skupin pracovníků v různých územích.
- na trhu práce se projevuje vliv kolektivního vyjednávání na mzdy. Odbory usilují o vyšší mzdy, o zvýšení ceny práce. Administrativním zásahem je mzda posunuta na vyšší úroveň a vyvolává pokles efektivnosti.
- trh práce je také výrazně ovlivňován ze strany státu. Jde zejména o pracovní zákonodárství, jako je např. úprava pracovní doby, stanovování minimální mzdy, dále podmínky penzionování, délka školní docházky apod., což významně ovlivňuje stranu nabídky práce.

Uvedené okolnosti mají za následek, že mzdy se stávají nepružnými směrem dolů. Nepružnost mezd je všeobecně spojována s nedobrovolnou nezaměstnaností (růst mezd poptávku po práci snižuje a zvyšuje nezaměstnanost). Trh práce ve skutečnosti není typickým konkurenčním trhem, ale trhem administrativně regulovaným.

V moderních společnostech vlády přijímají makroekonomická opatření na smíření nerovnováhy. Tato můžeme rozlišit:

- na opatření, která nejsou na trh práce zaměřena přímo, ale zprostředkovaně. Sem patří zejména opatření monetární, fiskální a příjmové politiky;
- na opatření zaměřená na přímé ovlivňování nabídky a poptávky na trhu práce, na zpružnění přízpusobovacích mechanismů na trhu práce. Sem patří opatření označovaná jako politika zaměstnanosti.

10.2 Interpretace nezaměstnanosti

Nejdříve si vymežeme pojmy, s kterými pracujeme:

Zaměstnaní - to jsou lidé, kteří vykonávají jakoukoli placenou práci, a rovněž ti, kteří práci mají, ale právě nepracují z důvodu nemoci, kvůli stávkám nebo dovoleným.

Nezaměstnaní - sem se zahrnují lidé, kteří nejsou zaměstnaní, ale práci aktivně hledají nebo čekají, až se budou moci do práce vrátit. Přesněji řečeno: člověk je nezaměstnaný, jestliže nepracuje a během posledního období vyvinul specifikované úsilí směřující k nalezení práce: byl z práce vysazen a čeká na výzvu k návratu do práce nebo čeká, že se bude hlásit v nejbližší době do práce. Ti, kdo jsou buď zaměstnaní, nebo nezaměstnaní, patří mezi ekonomicky aktivní obyvatelstvo.

Ostatní občané nejsou zahrnováni mezi ekonomicky aktivní obyvatelstvo, jsou mimo pracovní sílu. To jsou ti, kdo studují, udržují domácnosti, jsou v důchodu nebo jsou příliš nemocní, než aby mohli pracovat, nebo prostě práci nehledají.

Nezaměstnaností nejsou ohroženy všechny skupiny pracovníků stejně. K rizikovým skupinám patří zejména: ženy, mladiství a absolventi škol, handicapované skupiny a pracovníci předdůchodového věku. Nezaměstnanost mnohem častěji postihuje pracovníky s nižším vzděláním a kvalifikací a je diferencovaná podle profesí i z hlediska teritoria. Důležitá je také doba, po kterou nezaměstnanost trvá. Čím je delší, tím jsou zpravidla horší její dopady a obtížnější její řešení opatřeními politiky nezaměstnanosti.

Míru nezaměstnanosti získáme jako počet nezaměstnaných vydělený celkovým ekonomicky aktivním obyvatelstvem:

$$u = \frac{U}{L} \times 100 (\%)$$

kde

u = míra nezaměstnanosti

U = počet nezaměstnaných

L = počet pracovních sil

Lze rozlišit různé typy nezaměstnanosti. Obecná ekonomická teorie rozlišuje např.:

- **frikční nezaměstnanost** vzniká v důsledku neustálého pohybu lidí mezi oblastmi a pracovními místy nebo v průběhu jednotlivých stadií životního cyklu. Protože frikčně nezaměstnaní pracovníci často přecházejí z jedné práce do druhé nebo shánějí lepší zaměstnání, má se obvykle za to, že jsou nezaměstnaní "dobrovolně".
- **strukturální nezaměstnanost** se objevuje tam, kde je nesoulad mezi nabídkou a poptávkou po pracovních. Nesoulad může vzniknout proto, že se poptávka po určitém druhu práce zvyšuje, zatímco poptávka po jiném druhu se snižuje, a nabídka se ani v jednom případě nepřizpůsobuje dostatečně rychle. Proto vzniká často nerovnováha u jednotlivých povolání nebo oblastí, protože určité sektory se rozvíjejí, zatímco jiné upadají. V dnešní době vlivem technického pokroku a změn v obsahu práce je tato nezaměstnanost průvodním jevem adaptivní ekonomiky.
- **cyklická nezaměstnanost** souvisí s ekonomickým cyklem. Vzniká tehdy, je-li celková poptávka po práci nízká. V důsledku poklesu výkonnosti ekonomiky nezaměstnanost roste všude. Vzniká tedy v důsledku nedostatečné agregátní poptávky.

Typy
nezaměstnanosti

Nezaměstnanost můžeme rozlišit i jinak:

- **dobrovolná nezaměstnanost**, o níž hovoříme tehdy, kdy část pracovních sil nechce při určitých mzdách pracovat (pracovní místa existují, ale není o ně při stávající tržní mzdové sazbě zájem) anebo nechce pracovat vůbec (upřednostňuje volný čas, žije z charit a podpor apod.). Pro moderní ekonomiky je typické, že mohou produktivně fungovat a přitom současně vytvářet značný rozsah tohoto typu nezaměstnanosti.
- **nedobrovolná nezaměstnanost** vzniká v důsledku toho, že při vyšších mzdových sazbách existuje více pracovníků, kteří chtějí pracovat, než existuje pracovních míst. Tedy poptávka po práci je nižší než celková nabídka, část pracovníků při běžné mzdové sazbě nenachází práci, je nedobrovolně nezaměstnaná.

Nezaměstnanost je všeobecně považována za velice negativní jev. Je však každá nezaměstnanost pro společnost nutně zlem? Z hlediska sociálního naše odpověď zní kladně, z ekonomického hlediska to není až tak jednoznačné. Z hlediska ekonomiky je nezaměstnanost přirozený průvodní jev, svým způsobem ekonomicky nezbytný, pokud nepřekročí určitou hranici. V této souvislosti ekonomové zavádějí nový pojem - **“přirozená míra nezaměstnanosti”**. Je to taková úroveň nezaměstnanosti, při níž jsou jednotlivé segmenty trhu práce v průměru v rovnováze, tj. některé vykazují převahu poptávky a volných pracovních míst, jiné naopak převahu nabídky a tudíž nezaměstnanost. Je to míra, při níž síly působící na mzdy a ceny jsou ve svém celku v rovnováze. Její výše je v každé ekonomice závislá na řadě pro ni specifických faktorů na trhu práce.

Je nutno poznamenat, že přirozená míra není nezbytně optimální mírou nezaměstnanosti. Optimální úroveň nezaměstnanosti by se dosáhlo tam, kde by byl maximalizován čistý ekonomický blahobyt.

10.3 Ekonomické a sociální důsledky nezaměstnanosti

Ekonomické důsledky spočívají v tom, že ekonomika nevyrábí tolik produkce, kolik je schopna vyrábět. HNP je svou úrovní pod hodnotou potenciálního HNP. Ztráty lze ekonomicky vyčíslit jako náklady stagnace (rozdíl mezi faktickým HNP a potenciálním HNP).

Sociální důsledky jsou rozmanité svým rozsahem i dosahem. Zmíníme se o těch nejvýznamnějších:

- vliv na životní úroveň: nezaměstnanost znamená ztrátu pracovního příjmu a žít jen z podpory znamená pokles životní úrovně. Příjmy z podpor nedosahují ani poloviny předchozích výdělků. Trvá-li nezaměstnanost dlouho, vede k chudobě, k sociální izolaci nebo alespoň k redukci sociálních kontaktů.
- vliv na rodinu: nezaměstnanost vede k poklesu příjmů, k narušení denních rodinných zvyklostí, mění pozici a autoritu nezaměstnaného v rodině, může rozbit partnerské vztahy apod.
- vliv na strukturaci a vnímání času: nezaměstnanost narušuje obvyklý denní režim, časovou strukturaci dne a mění vnímání času. Čas pro nezaměstnané přestává být důležitý, ztrácí svůj obsah a často je naplňován nudou a pasivními nebo i společensky nežádoucími aktivitami.
- vliv na fyzické a psychické zdraví: nezaměstnanost je pro mnoho lidí vysoce traumatizující. Znamená i ztrátu sociálního statusu, prestiže. Vyvolává v člověku pocity nepotřebnosti, neužitečnosti a i neschopnosti, vede ke ztrátě sebedůvěry.

10.4 Politika zaměstnanosti

Jedním ze základních cílů hospodářské a sociální politiky státu je dosažení plné, produktivní a svobodně zvolené zaměstnanosti. Právo na zaměstnání bez ohledu na rasu,

barvu pleti, pohlaví, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, členství v politických stranách nebo příslušnost k politickým hnutím, národnost, etnický nebo sociální původ, majetek, zdravotní stav nebo věk, je jedním ze základních práv občana.

Politiku zaměstnanosti lze vymezit jako soubor opatření, kterými jsou spoluutvářeny podmínky pro dynamickou rovnováhu na trhu práce a pro efektivní využití pracovních sil. Je zpravidla výsledkem úsilí státu, zaměstnavatelů, zaměstnanců a odborů.

Státní politika zaměstnanosti usiluje:

- o dosažení rovnováhy mezi nabídkou a poptávkou po pracovních silách,
- o produktivní využití zdrojů pracovních sil,
- o zabezpečení práva občanů na zaměstnání.

Politika zaměstnanosti se orientuje zejména na tyto aktivity:

- a) na rozvoj infrastruktury trhu práce. Prostřednictvím sítě specializovaných institucí (úřady, zprostředkovatelny práce) zabezpečuje dokonalejší informovanost o volných pracovních místech i o uchazečích o práci;
- b) podporuje vytváření nových pracovních míst a pracovních činností. Poskytuje např. finanční podpory na nová pracovní místa zaměstnavatelům, začínajícím podnikatelům, podporuje veřejně prospěšné práce a usnadňuje zaměstnávání mladistvých a handicapovaných občanů;
- c) zaměřuje se na zvýšení adaptability pracovní síly. Růst strukturální nezaměstnanosti staví požadavek adaptability a mobility;
- d) podílí se na zabezpečení životních podmínek těch, kteří se stali dočasně nezaměstnanými formou dávek a podpor v nezaměstnanosti.

Politika
zaměstnanosti

První tři skupiny aktivit v podstatě směřují k podpoře aktivního chování pracovníka na trhu práce a bývají proto souhrnně označovány jako aktivní politika zaměstnanosti a aktivity spojené se zabezpečením nezaměstnaných jsou označovány jako pasivní politika zaměstnanosti. Jejich smyslem je kompenzovat nezaměstnaným po přechodnou dobu a v určité míře ztrátu pracovního příjmu. Politika zaměstnanosti má i svůj finanční rozměr. Zdrojem financování všech aktivit spadajících pod politiku zaměstnanosti jsou účelově vytvářené fondy na bázi pojištění v nezaměstnanosti nebo státní rozpočty, které čerpají prostředky na financování politiky zaměstnanosti z daní.

Pro současné politiky zaměstnanosti ve vyspělých zemích je typické, že se opouští preference příjmové ochrany nezaměstnaných a zdůrazňuje se investování do lidí a jejich schopností. Do centra pozornosti se dostává podpora strany nabídky práce.

Státní politiku zaměstnanosti zabezpečuje Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV) a územní orgány práce, tj. úřady práce. V současné době v ČR působí 77 úřadů práce.

Úřady práce jsou samostatnými subjekty, v podstatě plní tyto úlohy:

Úřady práce

- sledují a hodnotí stav na trhu práce, zpracovávají koncepci vývoje zaměstnanosti ve svém územním obvodu, přijímají opatření k ovlivnění nabídky a poptávky;
- informují občany o možnostech získání zaměstnání, odborné přípravy a rekvalifikace, informují zaměstnavatele o volných zdrojích pracovních sil;
- zprostředkovávají vhodné zaměstnání uchazečům a zájemcům o zaměstnání;
- poskytují občanům poradenské služby spojené s hledáním zaměstnání, volbou povolání, odbornou výchovou a rekvalifikací;
- vedou evidenci uchazečů, příp. zájemců o zaměstnání, evidenci volných pracovních míst, evidenci pracovních povolení vydaných cizincům nebo osobám bez státní příslušnosti;
- rozhodují o vyřazení z evidence uchazečů o zaměstnání, o přiznání, odejmutí, zastavení nebo vrácení hmotného zabezpečení;
- organizují, zabezpečují a usměrňují rekvalifikaci uchazečů o zaměstnání;
- hmotně podporují vytváření nových pracovních míst, míst pro zabezpečení odborné praxe; absolventům škol a pro získání kvalifikace mladistvým uchazečům a pro občany se změněnou pracovní schopností podporují zřizování a provoz chráněných dílen a pracovišť;

- vydávají a odnímají povolení k zaměstnávání cizincům a osobám bez státní příslušnosti a vydávají povolení zaměstnavatelům získat na volná pracovní místa občany ze zahraničí;
- kontrolují dodržování závazných právních předpisů včetně mzdových předpisů, ukládají pokuty při zjištění jejich porušení, vyřizují stížnosti občanů;
- hospodaří s finančními prostředky určenými na zabezpečení státní politiky zaměstnanosti a provoz úřadů práce.

10.4.1 Aktivní politika zaměstnanosti

Aktivní politika
zaměstnanosti

Nástroje aktivní politiky zaměstnanosti jsou velmi rozmanité. Podle svého charakteru jsou pro účely mezinárodního srovnávání v zemích EU tříděny do pěti hlavních skupin. (Sirovátka - Politika pracovního trhu 1995, s. 82 - 104)

1. Veřejné služby zaměstnanosti

Do této skupiny radíme:

- zprostředkování práce
- intenzivní poradenství a kurzy
- podpora pracovní mobility - finanční podpora při nástupu do zaměstnání mimo dosavadní bydliště.

2. Pracovní příprava a výcvik

V zásadě rozlišujeme dva typy pracovní přípravy. Za prvé je to selektivní příprava a výcvik. Za druhé jde o všeobecně zaměřenou přípravu, jejímž cílem je zvyšovat připravenost a kvalitu pracovní síly jako celku.

Pracovní příprava a výcvik nemá jen přímé efekty na zaměstnanost, ale má i řadu nepřímých důsledků pro nezaměstnané. Ovlivňuje postoje a kvalitu života klientů tím, že zvyšuje jejich sebedůvěru, poskytuje chybějící sociální kontakty, motivuje k dalšímu výcviku a sebezdokonalování.

3. Programy pro nezaměstnanou mládež

Můžeme rozlišit dva typy opatření: pracovní příprava a výcvik pro mládež a programy pro nezaměstnanou handicapovanou mládež

4. Podpora tvorby pracovních míst

- podpora tvorby pracovních míst v soukromém sektoru
- pomoc osobám, které se rozhodly samostatně podnikat
- přímá tvorba pracovních příležitostí ve veřejném sektoru

5. Programy pro handicapované

Pojem "handicap" chápeme v následujícím kontextu jako znevýhodnění na trhu práce různého druhu. Zahrnuje jednak zdravotní či mentální diskvalifikaci, jednak i sociální a kulturní bariéry.

10.4.2 Pasivní politika zaměstnanosti

Pasivní politika
zaměstnanosti

Aktivity spojené se zabezpečováním nezaměstnaných označujeme pojmem pasivní politika zaměstnanosti. Jejím smyslem je kompenzovat nezaměstnaným po přechodnou dobu a v určité míře ztrátu pracovního příjmu.

Základní dávky v nezaměstnanosti jsou:

- odstupné, mající charakter jednorázového podnikového nebo státního zaopatření
- podpora v nezaměstnanosti, konstruovaná jako pravidelně se opakující dávka sociálního pojištění
- pomoc v nezaměstnanosti, s konstrukcí peněžité dávky sociální pomoci

Výše podpor v nezaměstnanosti jsou většinou vyjádřeny určitým procentem z průměrné mzdy. Základní sazba podpor v nezaměstnanosti se v jednotlivých státech velice liší. Obvykle představuje 50 - 60 % průměrného výdělků občana.

10.4.3 Trh práce a politika zaměstnanosti v ČR v 90. letech

V ČR trh práce do roku 1990 neexistoval. Regulace ve sféře zaměstnanosti byla založena na administrativním nástroji - na plánování pracovních sil.

Se zaváděním tržní ekonomiky se postupně konstituoval i trh práce a situace ve sféře zaměstnanosti se zásadně mění.

Poprvé se setkáváme s nezaměstnaností, kterou lze charakterizovat těmito rysy:

- postupně dochází k nárůstu nezaměstnanosti. Průměrná roční míra nezaměstnanosti se zvýšila z přijatelných 3 % v letech 1993 až 1996 na více než 9 % v současnosti a její míra neustále roste;
- v míře nezaměstnanosti existují výrazné regionální rozdíly. Nejvíce postižené oblasti jsou Ústecký kraj a Ostravský kraj;
- míry nezaměstnanosti se výrazně liší v závislosti na dosaženém vzdělání (čím vyšší vzdělání, tím méně nezaměstnaných);
- výrazná je nezaměstnanost mladých lidí, z kterých se stala nejrizikovější skupina na trhu práce;
- nepříznivým trendem je narůstání dlouhodobé nezaměstnanosti.

Realizace politiky zaměstnanosti v ČR předpokládala změnu pracovního zákonodárství. Základním článkem, který realizuje politiku zaměstnanosti, se staly úřady práce, které zajišťují služby zaměstnanosti v daném území.

Součástí střednědobé strategie politiky zaměstnanosti je "Národní plán zaměstnanosti", který byl přijat v roce 1999. Plán posunuje těžiště pozornosti od pasivních k aktivním opatřením politiky zaměstnanosti.

Je rozdělen do čtyř základních pilířů:

1. podpora zaměstnanosti - cestou zabezpečování kvalifikace a flexibility pracovní síly, odstraňování bariér vstupu na trh práce, podpora motivace pracovní síly ke vstupu do zaměstnání;
2. podpora podnikání - zlepšování podmínek pro malé a střední podniky, zlepšování podmínek podnikání velkých investorů;
3. podpora schopnosti podniků a zaměstnanců přizpůsobit se změnám - podpora adaptability podniků a zaměstnanců;
4. podpora rovných příležitostí všech osob - odstranění všech forem diskriminace v přístupu k zaměstnání a na trhu práce.

Financování politiky zaměstnanosti bylo do roku 1992 v ČR zabezpečováno prostřednictvím státního rozpočtu. Od roku 1993 jsou zdroje vytvářeny na principu pojištění zavedením plateb příspěvku na státní politiku zaměstnanosti. Tento příspěvek platí zaměstnanci, zaměstnavatelé i osoby samostatně výdělečně činné. V roce 2002 představovaly tyto sazby u zaměstnance 0,4 %, u zaměstnavatele 3,2 % a u osob samostatně výdělečně činných 3,6 % jejich vyměřovacích základů.

Výdaje na politiku zaměstnanosti v ČR reagují na vývoj míry nezaměstnanosti. Do roku 1996 se pohybovaly kolem 0,2 % HDP (2,4 - 3,1 mld. Kč). V roce 2000 již tyto výdaje činily 9,2 mld. Kč (0,48 % HDP). V evropských zemích se tyto výdaje pohybují kolem 3 až 4 % HDP. Převážnou část těchto prostředků (zhruba 2/3) vyčerpávají pasivní opatření, tj. prostředky určené na hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání. V současnosti je podpůrná doba nejdéle 6 měsíců a výše hmotného zabezpečení činí první 3 měsíce 50 % a další 3 měsíce 40 % průměrného čistého výdělku nezaměstnaného (v případě rekvalifikace 60 %). Trvá-li nezaměstnanost déle, jsou nezaměstnaní zabezpečováni ze systému sociální pomoci.

Shrnutí kapitoly

Trh práce je specifickým trhem, na němž je tržní mechanismus zeslaben. Důvodem je například značná segmentovanost trhu, vliv kolektivního vyjednávání na mzdy, státní politika zaměstnanosti apod.

Míru nezaměstnanosti vypočteme jako podíl počtu nezaměstnaných a počtu všech pracovních sil. Nezaměstnanost můžeme rozlišovat z různých pohledů. Nejobecnější je dělení na frikční, strukturální a cyklickou nezaměstnanost. Jiné dělení rozlišuje nezaměstnanost na dobrovolnou a nedobrovolnou.

Nezaměstnanost doprovázejí negativní ekonomické a sociální důsledky. Ekonomické spočívají v nižší úrovni tvorby HNP. Sociální důsledky jsou velmi rozmanité. Nejvýznamnějšími jsou vliv na životní úroveň, vliv na rodinu, vnímání času a na fyzické i psychické zdraví.

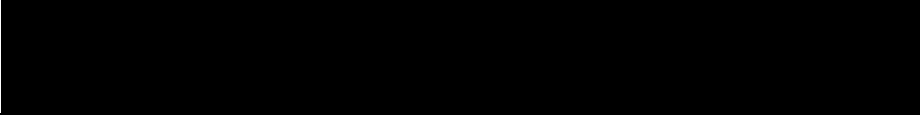
Politika zaměstnanosti je nástrojem sledujícím dynamickou rovnováhu na trhu práce. Rozlišujeme aktivní a pasivní politiku zaměstnanosti. Politika zaměstnanosti prošla svým vývojem, v soudobých podmínkách se soustřeďuje na aktivní složky politiky zaměstnanosti.

Politika zaměstnanosti v ČR se realizuje v souladu s platnými právními normami, financování politiky zaměstnanosti se uskutečňuje na principu pojištění. Výdaje na státní politiku zaměstnanosti stále rostou, ale nedosahují velikosti výdajů ve vyspělých západoevropských zemích.

Otázky k zamyšlení

1. Charakterizujte specifika trhu práce.
2. Jaké jsou hlavní ekonomické a sociální důsledky nezaměstnanosti?
3. Charakterizujte dobrovolnou a nedobrovolnou nezaměstnanost, frikční, strukturální a cyklickou nezaměstnanost.
4. Jaké jsou charakteristické znaky nezaměstnanosti v ČR v 90. letech?
5. Co vymezuje pasivní a co aktivní politika zaměstnanosti?
6. Co je Národní plán zaměstnanosti a jaké jsou jeho cíle?
7. Jakým způsobem je financována politika zaměstnanosti v ČR?
8. Vyhledejte na internetu informace o aktivní politice zaměstnanosti. Uspořádejte jednotlivé nástroje aktivní politiky zaměstnanosti podle výše výdajů. Pokuste se zjistit účinnost jednotlivých nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti.
9. Kolik procent ze všech výdajů na politiku zaměstnanosti směřuje na financování pasivní politiky zaměstnanosti (pokuste se zjistit za poslední 3 roky)?
10. Charakterizujte současnou míru nezaměstnanosti v ČR, jaké jsou hlavní důvody takové výše nezaměstnanosti (zaměřte se také na charakteristiku krajů s nejvyšší mírou nezaměstnanosti) a navrhněte možná opatření ke snížení nezaměstnanosti.

-
- **Pravděpodobné trendy v sociální politice na počátku nového tisíciletí**
 - **Koordinace informačního systému v poskytování dávek státní sociální podpory po vstupu do EU**

1 1

Budoucí trendy v rozvoji sociální politiky ČR

Cíl kapitoly

Cílem této kapitoly je podívat se na sociální politiku komplexně, nikoli z pohledu jednotlivých oborů sociální politiky. Trendy budoucí sociální politiky ČR vychází z principů rozvoje sociální ochrany Evropské unie.

Časová zátěž

- Studium - 2 hodiny.

11.1 Pravděpodobné trendy v sociální politice na počátku nového tisíciletí

V současnosti procházejí vyspělé země významnými změnami a tento proces se dotýká i naší společnosti. Jde o procesy, které staví do centra pozornosti lidský faktor, a tudíž i celou sociální politiku.

Jde zejména o tyto trendy:

- dynamičnost nových technologií, vědeckých poznatků a informací
- globalita a zvyšující se vzájemná závislost
- subjektivita; stále více se spoléhá na schopnosti jednotlivce, jeho produktivitu a soutěživost, na jeho intelekt a sociální kvality
- demografická situace spojená s populačním vývojem
- současný stav transformace a její další vývoj.

Z širokého okruhu problémů k nejvýznamnějším patří odpovědi na otázky:

- a) jaké sociální aktivity by měla sociální politika pokrývat, jak by měla být vymezena a vnímána, aby komplexně plnila své funkce;
- b) jak by měla být vnímána role státu v sociální politice a spolu s tím vnímání pojmu solidarita.

ad a) V současné době nejzřetelnější funkce sociální politiky je její ochranná funkce. Sociální politika je často zužována na systém sociálního zabezpečení. Často se zaměřuje jenom na řešení problémů ex post, tedy na řešení událostí, které již vznikly. Sociální ochrana občanů a jejich zabezpečení jsou sice významné, ale jde jen o jednu ze základních úloh sociální politiky.

Do budoucna musí platit:

- široké vnímání sociální politiky z hlediska zahrnovaných aktivit založené na jejich pasivních (ochranných) i aktivních oborech. Její tradiční vnímání by minimálně mělo být rozšířeno o vzdělávací politiku;
- vnímání sociální politiky i jako procesu kultivace člověka, jeho proměny. Jde o to, že prostřednictvím sociální politiky jsou spoluvytvářeny určité etické postoje a hodnotové orientace lidí, tedy se zdůrazňuje její aktivní, motivační a stimulační funkce.

Do budoucna účinná sociální politika bude vyžadovat, aby se v dlouhodobé perspektivě podařilo skloubit dva fenomény: výkonnost a solidaritu.

ad b) Stát je ve svých aktivitách v oblasti sociální politiky limitován množstvím disponibilních zdrojů. Obecně platí, že stát by neměl zabezpečovat ty sociální aktivity, které mohou být stejným způsobem nebo i kvalitněji a účinněji zabezpečovány nestátními subjekty. Po roce 1989 role státu postupně zeslabovala, rozhodně však v současnosti není optimální. Stát se v sociální oblasti stále příliš angažuje jako bezprostřední vykonavatel - pečovatelský, vzdor tomu, že jeho možnosti - nést tíhu veškerého sociálního zabezpečení - jsou stále omezenější. Stát tak zabírá určitý prostor pro působnost různých nestátních subjektů, které by mohly některé aktivity vykonávat mnohdy účinněji. Posunem aktivit ze státních na nestátní instituce by se stát zčásti dále osvobodil ze své funkce realizátora sociálních

aktivit, aby svou energii mohl věnovat aktivitám normotvorným a koncepčním. Solidarita je termín víceznačný a lze na něj nahlížet z různých uhlů pohledu. Celospolečenská solidarita naplňovaná prostřednictvím státní redistribuční politiky nadále zůstane velice významným atributem sociální politiky. Je třeba mít na paměti, že může být jak významným stimulatorem sociálně ekonomického vývoje a nástrojem zabezpečení sociální soudržnosti společnosti, tak i jejich překážkou. Solidarita není jen záležitostí těch, kdo ze solidárních fondů získávají, ale je zároveň i záležitostí těch, kdož do těchto fondů přispívají.

Do budoucna bude pravděpodobně nutné:

- uskutečnit určité posuny od solidarity “pečovatelské” k solidaritě “aktivizující a integrační” orientující se na podporu rozvoje vzdělání, tvorby pracovních míst a tím i ekonomického růstu;
- přehodnotit redistribuce, které se opírají o mezigenerační solidaritu;
- omezit nadměrnou “pečovatelskou” solidaritu státu, která se stává neúnosnou a zvyšuje sociální výdaje státu.

11.2 Koordinace informačního systému v poskytování dávek státní sociální podpory po vstupu do EU

Předpoklady koordinace v praxi

Koordinace národních zákonů o sociálním zabezpečení nevyžaduje pouze správný a důsledný výklad základních pravidel, ale především jejich uvedení do praxe. Jsou tři základní předpoklady a způsoby jak toho dosáhnout, konkrétně:

- spoluprací mezi příslušnými úřady a institucemi sociálního zabezpečení v členských státech;
- činnostmi příslušných řídicích a poradenských orgánů Společenství;
- poskytováním informací.

Situace řešené v praxi se mezi sebou značně liší. Mohou zde působit různé vlivy, například pokud osoby s nárokem na dávky jsou pojištěny více než jedním národním systémem nebo rodinní příslušníci bydlí jinde než osoba uplatňující nárok. V dalších případech může být částka dávek splatných kompetentní institucí členského státu doplněna o rozdíl, který je povinen vyplatit druhý stát. Proto příslušné úřady členských států se musí vzájemně plně informovat o změnách, ke kterým dochází v jejich systémech, a o opatřeních, která by mohla ovlivnit aplikaci předpisů a pro tento účel si poskytovat pomoc, zpravidla bezplatně, jako kdyby prováděly své vlastní zákony.

V rámci Společenství existují dva orgány zaměřené na koordinaci národních zákonů o sociálním zabezpečení. První z těchto orgánů je **Administrativní komise sociálního zabezpečení migrujících pracovníků**. Její povinnosti se týkají řešení všech administrativních záležitostí a otázek výkladu vyplývajících z Nařízení, předkládání návrhů Evropské komisi pro vypracování a revizi Nařízení, překladač dokumentů a regularizace účetnictví týkajícího se nákladů, které mají nést instituce členských států. Dále se zabývá podporou a rozvíjením spolupráce mezi členskými státy v oblasti sociálního zabezpečení obecně i v oblasti poskytování dávek.

Druhým orgánem je **Poradní výbor pro sociální zabezpečení migrujících pracovníků**. Má za úkol zkoumat obecné nebo zásadní otázky a problémy související se zaváděním Nařízení. Má za povinnost též formulovat názory pro Administrativní komisi k otázce případných revizí Nařízení nebo návrhů na takové revize.

Shromažďování a distribuce potřebných informací spočívá v první řadě na každém členském státě. Styčné a kompetentní instituce musí být nejen dostatečně informovány o obsahu a vývoji práva Společenství, respektive národního práva jiných členských států, ale musí nezbytně informace dále poskytovat i dotyčným osobám.

V případě České republiky se prozatím za styčné instituce považuje u věcných dávek Centrum mezinárodních úhrad a u peněžitých dávek ministerstvo práce a sociálních věcí včetně Správy služeb zaměstnanosti a Česká správa sociálního zabezpečení. Instituce, které se zabývají přímo výplatou dávek, tzv. kompetentní instituce, jsou v rámci ČR např. u dávek v nezaměstnanosti úřady práce, u peněžitých dávek v nemoci a mateřství, u důchodů to je Česká správa sociálního zabezpečení a její regionální složky, v speciálních případech útvary ministerstev obrany, vnitra, spravedlnosti a financí. U pohřebního, porodního a ostatních dávek spadajících do systému státní sociální podpory jsou kompetentní institucí úřady státní sociální podpory, kterými jsou od 1. 4. 2004 úřady práce.

Úloha orgánů Společenství není důležitá o nic méně. Nařízení navíc dovolují Administrativní komisi shromažďovat informace o příslušných národních zákonech a ta má také povinnost připravovat návody pro informování dotčených osob o jejich právech a úředních formalitách. V současné době získává mimořádnou důležitost Technická komise pro zpracovávání dat, zřízená Administrativní komisí podle nového článku 117c Nařízení 574/72. Její činnost by měla významně přispět k nahrazení dosavadního písemného sdělování údajů mezi institucemi moderními počítačovými systémy a komunikací na základě telematických prostředků.

Předávání a poskytování informací mezi institucemi je prováděno na standardních formulářích, které jsou zpracovány podle dohodnutého vzoru ve všech jazycích členských států. Z odborného hlediska a z hlediska budoucích potřeb jsou nezbytné a mimořádně užitečné jak pro instituce při jednání s cizími partnery, tak i pro samotné občany k uspokojení jejich nároků.

Podle toho, k jakému účelu jsou jednotlivé E-formuláře používány, byly rozděleny do určitých skupin. Vedle specifických formulářů E 001 (žádost o informace, sdělení informací, žádost o formuláře, urgence) a E 101 - E 102 (vysílání pracovníků) se rozlišují jednotlivé řady dle následující tabulky:

E 100	Peněžitě i věcné dávky v nemoci a mateřství
E 200	Důchody
E 300	Nezaměstnanost
E 400	Rodinné dávky
E 500	Pojištění a registrace
E 600	Nepříspěvkové dávky

Tabulka: Přehled jednotlivých řad E-formulářů.

Pramen: Příloha publikace Sociální zabezpečení osob pohybujících se v rámci Evropské unie.

Rodinné dávky

Úroveň rodinných dávek se značně liší od jedné země ke druhé a v rámci principu volného pohybu je správné, aby ti, kterých se to týká, si mohli podržet své nároky na rodinné dávky i za hranicemi konkrétního státu.

Pro správné chápání tohoto problému je třeba rozlišovat pojmy "rodinné dávky" a "rodinné přídatky". Charakteristikou rodinných přídatků je skutečnost, že jsou vypláceny periodicky, přičemž se částka liší podle počtu dětí a jejich věku, a jsou součástí rodinných dávek. Rodinné dávky jsou podle Nařízení 1408/71 všechny věcné a peněžitě dávky, jejichž účelem je uhradit rodinné náklady a podobají se ostatním dávkám existujícím v členských zemích.

Pro rodinné dávky je hlavním pravidlem tzv. "lex loci laboris" - stát výkonu zaměstnání je primárně kompetentním státem pro výplatu rodinných dávek. Podle obecných pravidel musí pracovník dostávat všechny peněžitě dávky stanovené národním zákonem, které se

na něho vztahují, a to i tehdy, jestliže má stálé bydliště v jiném členském státě nebo jestliže má státní příslušnost jiného členského státu.

Co se týče speciálních pravidel, rozlišuje se struktura rodinných dávek splatných pracovníkům a nezaměstnaným osobám a dávek, které náleží nezaopatřeným dětem důchodců a dávek pro sirotky (sirotčí důchody tak, jak je zná legislativa většiny členských států, stejně jako ČR, se dnes poskytují jako jiné pozůstalostní důchody).

V případě vyplácení rodinných dávek pracovníkům a nezaměstnaným osobám je nutné rozlišit dvě situace. V prvním případě bydlí rodinní příslušníci ve stejné zemi, podle jejichž pravidel je osoba pojištěna jako zaměstnanec nebo osoba samostatně výdělečně činná. Tato země bude vždy kompetentní pro výplatu rodinných dávek a dávky jsou poskytovány ve stejné výši jako státním příslušníkům daného státu.

Jestliže rodinní příslušníci nebydlí v zemi, podle jejichž právních předpisů je osoba pojištěna, platí následující základní pravidla:

- když v takovém případě nárok na rodinné dávky existuje podle právních předpisů několika zemí, dostane rodina zpravidla nejvyšší dávku, která se poskytuje podle právních předpisů jednoho z těchto států. To znamená, že se s rodinou zachází, jako kdyby všichni její členové bydleli a byli pojištěni v zemi s nejpříznivějšími právními předpisy.
- nezaměstnaní, kteří dostávají dávky podle právních předpisů členského státu, mají nárok na rodinné dávky podle právních předpisů tohoto státu i pro své rodinné příslušníky bydlící v jiném státě.

Důchodci a jejich nezaopatřené děti normálně dostávají rodinné dávky od státu, který jim vyplácí důchod. Pokud důchodce má nárok na několik důchodů z různých zemí, může dojít k tomu, že dostane nejvyšší částku dávky poskytované podle právních předpisů jednoho z těchto států.

Pro přiznání rodinných dávek pro sirotky není rozhodující, ve kterém členském státě sirotek nebo osoba, která se o něj stará, má trvalé bydliště nebo sídlo. Dávky se vyplácí podle předpisů toho státu, jehož předpisům podléhala zemřelá zaměstnaná nebo samostatně výdělečně činná osoba. V případě, že se na zemřelou osobu vztahovaly předpisy více států, posuzují se pro získání nároku podmínky jednotlivých států buď z hlediska trvalého pobytu sirotka, nebo podle právních předpisů, kterým zemřelá osoba podléhala nejdelší dobu. Existuje několik dalších specifických kategorií pracovníků, kteří jsou bezpochyby zaměstnanými osobami ve smyslu Nařízení, ale na které se vzhledem k povaze práce, kterou vykonávají, vztahují zvláštní ustanovení. Jedná se zejména o následující kategorie (vymezuje článek 1 Nařízení 1408/71):

- přeshraniční pracovníci
- sezónní pracovníci
- vyslané osoby
- námořníci
- osoby zaměstnané na diplomatických zastupitelstvích a konzulárních úřadech
- pomocný personál Evropských společenství.

Pokud se podíváme speciálně na rodinné přídatky, můžeme systémy, ze kterých jsou vyplácené, rozdělit na dvě skupiny. Jednu skupinu tvoří systémy podmíněné zaměstnáním nebo pojištěním a druhou skupinu systémy podmíněné bydlištěm, jak ukazuje následující tabulka.

System	Členské země
Systemy podmíněné zaměstnáním/pojištěním	Belgie, Řecko, Itálie, Portugalsko, Španělsko
Systemy podmíněné bydlištěm	Rakousko, Dánsko, Finsko, Francie, Německo, Irsko, Nizozemí, Švédsko, Spojené království. Z prostoru EHP dále Island, Lichtenštejnsko, Švýcarsko

Tabulka: Členění systémů rodinných dávek členských zemí dle podmínky pro vypláčení.
Pramen: Manuál pro provádění Nařízení 1408/71 a 574/72 - rodinné dávky.

Doba výplaty dětských přídávků se v jednotlivých zemích liší a rozdílné jsou i podmínky pro jejich přiznání. Pokud bychom chtěli začlenit přídavek na dítě vyplácený v ČR, platí pro všechny kategorie jednotný systém, který je podmíněn bydlištěm, s tím, že výše dávky se odvíjí od životního minima a výše příjmu rodiny.

Shrnutí kapitoly

Základy koordinace sociálního zabezpečení v rámci členských zemí Evropské unie vycházejí z jedné ze základních svobod, kterou je volný pohyb osob. Pravidla jsou upravena tak, aby nezasahovala hlouběji do jednotlivých národních systémů sociálního zabezpečení, ale pouze národní zákony koordinovala. Předpisy jsou pro členské země závazné a musí je respektovat. V případě, že ustanovení národních zákonů jsou v rozporu, mají předpisy Společenství prioritu.

Koordinace sociálního zabezpečení je postavena na čtyřech základních principech, kterými jsou rovnost nakládání, aplikace právního řádu jednoho státu, sčítání dob pojištění a zachování nabytých práv. Pro rozhodování, má-li se uplatnit koordinační mechanismus, je důležité vědět, na které osoby se vztahuje. Jsou to občané členského státu Evropské unie nebo Evropského hospodářského prostoru, jejich rodinní příslušníci a pozůstalé osoby, dále pak občané bez státní příslušnosti, uprchlíci bydlící v členském státě a od roku 2003 za určitých podmínek i občané třetích zemí.

Pro uvedení koordinačních pravidel do praxe není důležitý jen jejich výklad, ale také spolupráce mezi příslušnými úřady a institucemi sociálního zabezpečení v členských státech, činnost příslušných řídicích a poradenských orgánů Společenství, kterými jsou Administrativní komise a Poradní výbor. Neméně důležité je i poskytování informací. Komunikace a předávání podkladů a informací mezi úřady a institucemi probíhá v současnosti prostřednictvím standardních formulářů, které jsou zpracovány podle dohodnutého vzoru ve všech jazycích členských států (tzv. E-formuláře). Styčnou institucí v České republice je Ministerstvo práce a sociálních věcí a kompetentními institucemi jsou úřady státní sociální podpory, kterými jsou úřady práce.

V případě poskytování rodinných dávek platí obecné pravidlo, a to, že primárně kompetentním státem pro výplatu je stát výkonu povolání a pracovník musí dostávat všechny peněžité dávky stanovené národním zákonem, které se na něho vztahují. Co se týče speciálních pravidel, rozlišuje se struktura rodinných dávek splatných pracovníkům a nezaměstnaným osobám a dávek, které náleží nezaopatřeným dětem důchodců, a dávek pro sirotky. Kromě toho existuje několik dalších specifických kategorií pracovníků, na které se vzhledem k povaze vykonávané práce, vztahují zvláštní ustanovení (přeshraniční pracovníci, sezónní pracovníci, vyslané osoby, námořníci, osoby zaměstnané na diplomatických zastupitelstvích a konzulárních úřadech, pomocný personál Evropských společenství). Vzhledem k tomu, že rodinné dávky a přídávky jsou poskytovány závislým osobám, mohou vzniknout situace, kdy se musí určit vztah mezi prioritou a obecnými

pravidly. Z hlediska priority pak platí, že rodinné dávky nelze v plné výši vyplácet ze dvou národních systémů současně, proto mají přednost předpisy státu, kde bydlí děti, přednost má vždy nárok, který vznikne z titulu zaměstnání nebo výdělečné činnosti, rodinné dávky se nesmí překrývat a vždy musí být vyplacena dávka, která je vyšší.

Podle české legislativy rodinné dávky jsou vyplácené jednotným systémem pro všechny kategorie osob, který je podmíněn bydlištěm, s tím, že výše dávky se odvíjí od životního minima a u některých je závislost na výši příjmu rodiny. Při přiznání nároků v rámci evropských pravidel se musí dodržovat principy rovnosti nakládání, aplikace právního řádu jednoho státu a zachování nabytých práv. Neméně důležité je naučit se v praxi správně aplikovat pravidla priority.

Otázky k zamyšlení

1. Charakterizujte hlavní trendy, které ovlivní budoucí sociální politiku.
2. Jakým směrem a z jakých důvodů by bylo žádoucí měnit roli státu v sociální politice?
3. Co jsou tzv. E-formuláře?
4. Jaké změny jsou v systému dávek státní sociální podpory v systému sociálního zabezpečení ČR po vstupu do EU?

Přílohy

Příloha č. 1 Obecná témata POT

(přesné znění POTu je nutno zkontrolovat s vyučujícím)

1. Rozbor výdajů státního rozpočtu na sociální politiku za posledních pět let
2. Problémy penzijního připojištění, hospodaření penzijních fondů
3. Nemocenské pojištění - legislativní úprava, změny od 1. 1. 2004
4. Hlavní principy sociální politiky do r. 1990 - rozbor systému, vliv tohoto systému na současnou strukturu
5. Transformace sociální politiky v devadesátých letech - pozitiva a negativa
6. Obecné vymezení sociálního zabezpečení v ČR - konfrontace s teoretickými modely
7. Aktuální problémy důchodového zabezpečení - možné kroky v řešení krize důchodového systému, hodnocení připravované reformy
8. Aktuální problémy zdravotní politiky - změny ve financování, problémy hospodaření nemocnic
9. Vývojové tendence moderní rodiny
10. Institucionální zabezpečení sociální politiky
11. Aktuální problémy vzdělávací politiky - systém řízení, financování, struktura
12. Struktura a důvody nezaměstnanosti ve vybraném regionu - příčiny a důsledky, možná opatření
13. Uplatnění žen na trhu práce
14. Příjmová diferenciací mužů a žen
15. Chudoba a problém nastavení životního minima v ČR
16. Současné trendy ve vývoji rodinné politiky ve vyspělých zemích
17. Problémy sociální politiky na komunální úrovni (ve vybrané obci)
18. Hlavní změny v sociální politice v rámci integrace ČR do EU
19. Koncepce a podpora bytové výstavby v ČR
20. Sociálně-ekonomické důsledky dávek státní sociální podpory
21. Vliv změn v dávkách sociální podpory od 1. 1. 2004 na příjem domácností
22. Příjmově testované nebo plošné rodinné dávky?
23. Problém optimalizace školství ve vybraném regionu
24. Vzájemný vliv politiky vzdělávání na politiku zaměstnanosti
25. Stáří jako sociální a ekonomický problém
26. Možnosti propojení sociální a zdravotní péče
27. Problém optimalizace sociálních služeb ve vybraném regionu
28. Problematika zdravotně postižených
29. Současné problémy sociálně-právní ochrany dětí
30. Výše životního minima ve vztahu k minimální mzdě
31. Problémy nestátních neziskových organizací poskytujících sociální služby ve vybraném regionu
32. Opatření sociální politiky k problémovým typům rodin
33. Sociální jistoty občanů po vstupu ČR do EU
34. Problémy zavádění nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti ve vybraném regionu
35. Problém nastavení kvality a akreditací v sociálních službách

Shrnutí

Sociální politika zastává v každém státě nezastupitelnou úlohu. Její význam v poslední době sílí, protože je předpokladem prosperity moderní společnosti. Tak i v ČR, speciálně po roce 1989. V současné době už není pojmána jen jako pasivní politika, která měla za úlohu řešení vzniklých negativních sociálních událostí, ale prosazuje se její aktivní přístup, který vlastní stimulační a rozvojové aspekty.

V této studijní opoře se zabýváme hlavně sociálním zabezpečením jako součástí sociální politiky státu. Postupně jsou vysvětlovány jednotlivé pilíře sociálního zabezpečení, a to: sociální pojištění, státní sociální podpora a sociální pomoc. Druhá část opory podává výklad jednotlivých dílčích sociálních politik. Postupně prochází zdravotní, rodinnou, bytovou, vzdělávací politikou a politikou zaměstnanosti. Tento text nabízí objasnění základních problémů, ale nezůstává nic dlužen ani aktuálním problémům a konkrétním poznatkům v jednotlivých oblastech.

V posledních 13 letech sociální politika v naší zemi prodělala řadu koncepčních změn. Tím ale její vývoj nekončí, ba právě naopak: v době, kdy stojíme před vstupem do EU, nás čeká stále hodně práce a změn v snaze o odstranění veškerých možných bariér v životě "euroobčana".

Glosář

B

Bílá kniha - programový materiál, který je souborem hlavních opatření a konkrétních záměrů pro řešení určitého problému.

C

Capital reserve - systém financování důchodového pojištění na principu čistě fondovém či pojišťovacím. V tomto systému si pojištěnci vytvářejí pomocí pojišťovacího systému kapitálové rezervy.

E

Externalita - externalitou nazýváme ty činnosti jednotlivců, které mají vliv na ostatní subjekty, ale jejichž vliv není jedné ze stran kompenzován. Příkladem je očkování (velký počet očkovaných přináší užitek i ostatním občanům, protože snižuje riziko nákazy).

Egalitářský - rovnostářský.

M

Means-tested benefits - selektivní dávky poskytovány těm, kteří je potřebují. Jsou poskytovány tak dlouho, jak je prokazovaná potřeba.

Medicare - specifický program financovaný vládou Spojených států určený lidem starým a nevládním. Program poskytuje zdravotní péči, kterou pacient sám neplatí.

Míra nezaměstnanosti - mírou nezaměstnanosti měříme nezaměstnanost. Vypočteme ji jako podíl počtu nezaměstnaných a počtu všech pracovních sil.

P

PAYG - pay as you go - z anglického platíš tak, jak vyděláváš. Zkratka označuje systém sociálního zabezpečení založeném na průběžném financování.

Penzijní připojištění - systém označovaný jako třetí pilíř důchodového zabezpečení. Vyznačuje se dobrovolností, je důsledně založen na občanském principu, je fondově financovaný a je podporován formou státního příspěvku.

Provident funds - způsob financování důchodového systému formou povinného spoření. Zaměstnanci i zaměstnavatelé platí pravidelné příspěvky na účty jednotlivých zaměstnanců u příslušného fondu. Při dosažení důchodového věku, nebo když nastane jiná sociální situace, se jim celková naspořená suma i s úroky vyplatí.

R

Rodinná politika - spoluovlivňuje vnitřní i vnější podmínky vzniku, existenci a zánik rodiny a postavení jejich jednotlivých členů v širším právním, ekonomickém, sociálním a kulturním rámci.

S

Sociální problém - nepoměr mezi žádoucím (potřebným) a skutečným, vyvolaný setrvačností ve fungování existujících sociálních institucí při změně sociálních podmínek.

Sociální zabezpečení - je součástí sociální politiky státu. Obecně ho můžeme chápat jako soubor institucí, zařízení a opatření, jejichž prostřednictvím a pomocí se uskutečňuje předcházení, zmírňování a odstraňování následků sociálních událostí občanů. Statky pod ochranou.

Sociální dávka - poskytování sociální pomoci formou peněžních dávek.

V

Vzdělávací politika - ovlivňuje jednání jednotlivců i institucí s cílem podporovat výchovu a vzdělávání populace podle přijatých kritérií.

Veřejná správa - správa věcí dotýkajících se veřejného zájmu, na které se podílejí státní správa, samospráva a neziskové organizace.

W

Welfare state - stát blahobytu, určitý typ sociálního státu, který není jednoznačně vymezen. Základ jeho konceptu je odpovědnost vlády za životní podmínky (welfare) občanů. Nosnou myšlenkou je přerozdělování vytvořeného produktu s cílem vyrovnávat šance při vstupu do života a zajistit všem přijatelný a lidsky důstojný životní standard a současně zajistit i dlouhodobou prosperitu společnosti.

Ž

Životní minimum - společensky uznaná minimální hranice příjmu, pod níž nastává stav hmotné nouze.

Rejstřík

A

adresnost, 78, 82
azyli, 81

B

blahobyť, 116
bydlení, 70, 72, 100
bytový fond, 102

C

cyklická nezaměstnanost, 115

D

daně, 41
dávky
 nemocenského pojištění, 62, 95
 státní sociální podpory, 70
 sociální pomoci, 78
domácnosti, 17, 69, 94
důchod, 30, 35

E

Evropská unie, 56

F

faktory, 86, 95
fertilita, 95
financování důchodů, 46
funkce sociální politiky, 17

CH

chudoba, 23

I

invalidita, 30

K

koeficient, 31, 70
kvalifikace, 108

M

metoda stanovení životního minima, 69
Mezinárodní organizace práce, 19
minimum, 69
model, 20, 36
mzda, 114

N

nájemné, 72
nástroje
 bytové politiky, 103
 rodinné politiky, 94
nezaměstnanost, 115
nemocenské, 62
nouze
 hmotná, 78
 sociální, 78

O

odměna pěstouna, 73
ochrana sociálněprávní, 79
odbytné, 58

P

péče o zdraví, 87

penze, 36
platba, 49, 88
podpora, 70
pohřebné, 70
pojištění, 24
politika, 16
pomoc, 78
porodné, 73
prevence, 80
přídavek na dítě, 70
přípojištění, 57
příspěvek, 70
principy, 16, 21
program, 103
příjem, 18, 70

R

reforma, 23
riziko, 20
rodina, 94
rozvodovost, 95

S

služby, 18
 poradenské, 117
 sociální, 81
 veřejné, 118
 zdravotnické, 87
sociální
 politika, 16
 zabezpečení, 18
stavební spoření, 104
systém, 19
střední délka života, 86
státní
 podpora, 57, 103
 rozpočet, 104

T

těhotenství, 63
transformace, 23
trh, 88, 114
trendy, 122

U

úmrtnost, 86, 95
úřad práce, 17
úvěr, 104

V

věcné dávky, 124
věk důchodový, 30
vývoj, 22
vzdělání, 108
vzdělávání, 108
výchova, 108

Z

zabezpečení, 18
základ vyměřovací, 25, 31
zdraví, 86
zdravotnický systém, 87
zdravotnické služby, 88
zdravotní
 péče, 88
 politika, 86

Použitá literatura

Knihy

- [1] BENČO, J. *Ekonomické problémy vzdelania*. Bratislava: Edičné stredisko EU v Bratislave, 1992.
- [2] DRBAL, C. *Zdraví a zdravotní politika*. Brno: ESF MU v Brně, 1996.
- [3] GALVAS, M., GREGOROVÁ, Z. *Sociální zabezpečení*. Brno: MU, 2000.
- [4] GLADKIJ, I., STRNAD, L. *Zdravotní politika - zdraví - zdravotnictví*. Olomouc: UP, 2002.
- [5] KREBS, V. a kol. *Sociální politika*. Praha: ASPI Publishing, s. r. o., 2002.
- [6] KREBS, V. a kol. *Sociální politika. Materiály k seminářům*. Praha: VŠE, 1999.
- [7] KUVÍKOVÁ, H. *Ekonomické aspekty viaczdrojového zabezpečenia zdravotníckych služieb*. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 1998.
- [8] KUVÍKOVÁ, H., MURGAŠ, M., NEMEC, J. *Ekonomia zdravotníctva*. Banská Bystrica: Phoenix, 1995.
- [9] POLÁKOVÁ, O., PRUŠA, L. *Vybrané otázky z rodinné a bytové politiky*. Praha: VŠE, 1993.
- [10] REKTOŘÍK, J. a kol. *Ekonomika a řízení odvětví veřejného sektoru*. Praha: Ekopress, s. r. o., 2002.
- [11] REKTOŘÍK, J. a kol. *Jak řídit kraj, město, obec. Sociální a technická infrastruktura*. Brno: MU, 2002.
- [12] SIROVÁTKA, T. *Sociální zabezpečení (vybrané texty)*. Brno: FSS MU, 1997.
- [13] STIGLITZ, V. a kol. *Ekonomie veřejného sektoru*. Praha: Grada Publishing, 1997.
- [14] TOMEŠ, I. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: Vyšehrad, 1998.
- [15] TROSTER, P. a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: C. H. Beck v Praze, 2000.
- [16] WILDMANNOVÁ, M. *Ekonomika sociálního zabezpečení a služeb*. Brno: ESF MU v Brně, 1998.
- [17] WINKLER, J., WILDMANNOVÁ, M. *Evropské pracovní trhy a průmyslové vztahy*. Brno: PC-DIR Real, 1998.

Zákony

- [18] Zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců, v platném znění
- [19] Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, v platném znění
- [20] Zákon č. 144/1988 Sb., o působnosti orgánů ČSR v sociálním zabezpečení, v platném znění
- [21] Zákon č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, v platném znění
- [22] Zákon č. 9/1991 Sb., o zaměstnanosti a působnosti orgánů České republiky na úseku zaměstnanosti, v platném znění
- [23] Zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu, v platném znění
- [24] Zákon č. 550/1991 Sb., o všeobecném zdravotním pojištění, v platném znění
- [25] Zákon č. 551/1991 Sb., o Všeobecné zdravotní pojišťovně, v platném znění

- [26] Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, v platném znění
- [27] Zákon č. 280/1992 Sb., o resortních, oborových, podnikových a dalších zdravotních pojišťovnách, v platném znění
- [28] Zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, v platném znění
- [29] Zákon č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem, v platném znění
- [30] Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, v platném znění
- [31] Zákon č. 55/1995 Sb., o důchodovém pojištění, v platném znění
- [32] Zákon č. 211/200 Sb., o státním fondu rozvoje bydlení, v platném znění

Internetové zdroje

- [33] www.cssz.cz - webové stránky České správy sociálního zabezpečení
- [34] www.csu.cz - webové stránky Českého statistického úřadu
- [35] www.mpsv.cz - webové stránky Ministerstva práce a sociálních věcí
- [36] www.mmr.cz - webové stránky Ministerstva pro místní rozvoj
- [37] www.vupsv.cz - webové stránky Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí
- [38] www.sfrb.cz - webové stránky Státního fondu rozvoje bydlení
- [39] www.msmt.cz - webové stránky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

Masarykova univerzita v Brně
Ekonomicko-správní fakulta
Centrum distančního a celoživotního vzdělávání

Sociální politika

Distanční studijní opora

Ing. Mirka Wildmannová, Ph.D.

Vydala Masarykova univerzita v Brně roku 2005

Technický redaktor: Martin Vlasák
Metodická spolupráce: Ing. Vladimír Žítek

1. vydání, 2005 náklad 60 výtisků
AA – 6,60 VA – 6,75 131 stran
Tisk: Tiskárna BonnyPress, Heinrichova 16, Brno 602 00
Pořadové číslo 4113/ESF–13/05–17/99
ISBN 80–210–3657–5

Tato publikace neprošla redakční ani jazykovou úpravou
v redakci vydavatele.

